

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە مۇنەۋۋەر ژۇرنال، شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئاساسلاپ چىقىرىلغان

2011
2

BULAK

بۇلاق

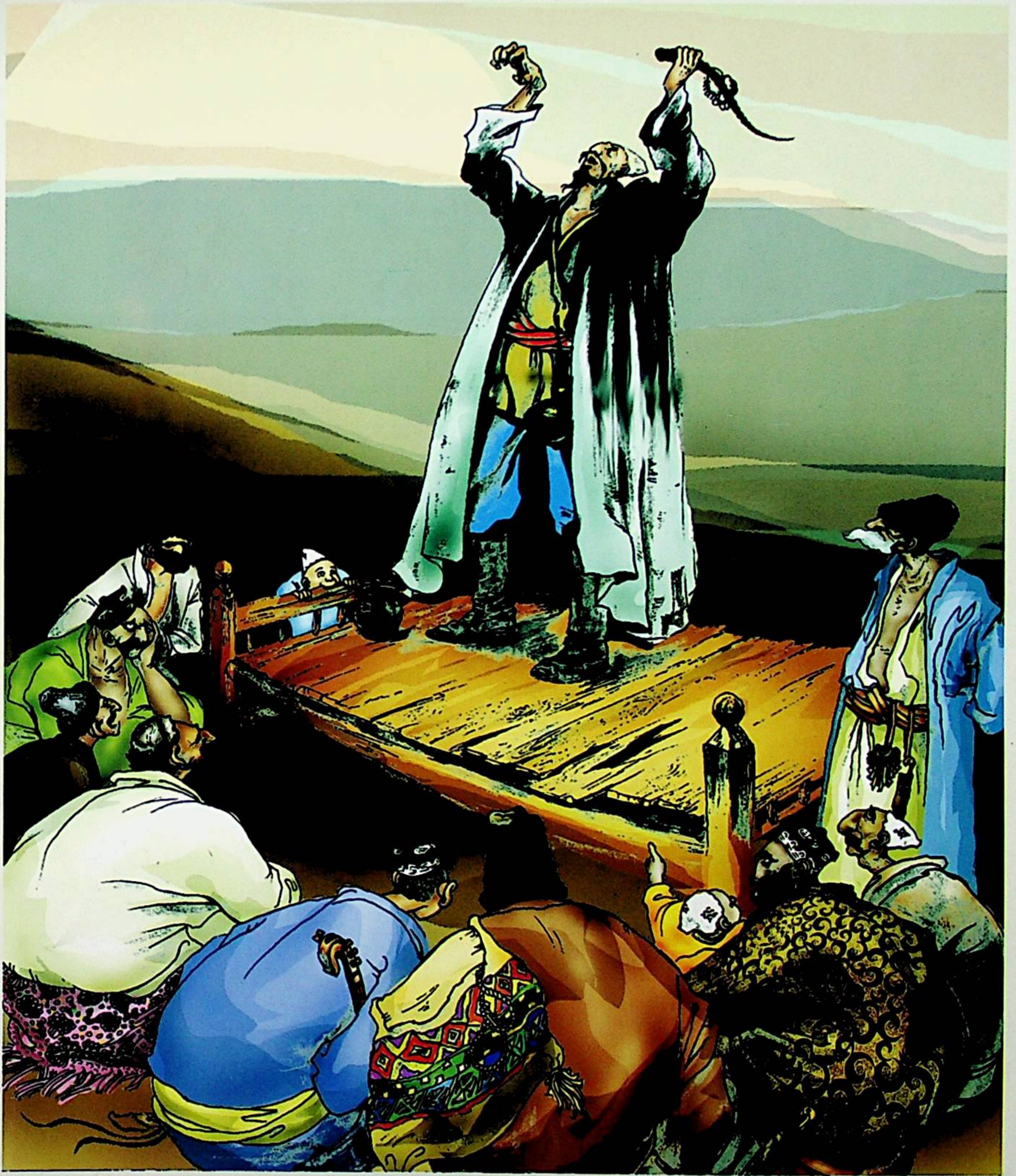
ISSN 1005-0876

9 771005 087006

源泉 (布拉克) BULAK

سك نه ده بياني وه فوكهورنك قوش نايلىق روزنامى
زور كالا

بىر لايىق

33 - بىل نه شىرى

نوموسى 137 - سان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

تشریح و تفسیر

چون ناشی از اوپ حیران باکی از او شد
چون لادن و شمشیر چاق و سحر و اوست
چون حیران و نازک و نرمی و نازکی و شکر
گول و شکر و سحر و سحر و سحر و سحر
بیشتر و سحر و سحر و سحر و سحر
و در کمال و سحر و سحر و سحر و سحر
سپاسگزار و سحر و سحر و سحر و سحر
چون سحر و سحر و سحر و سحر و سحر
تشریح و تفسیر

2011 - يىللىق 2 - سان

باش مۇھەررىرى: ئەلى توختى مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مەرزىئەخېدەت

بۇ ساندا

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

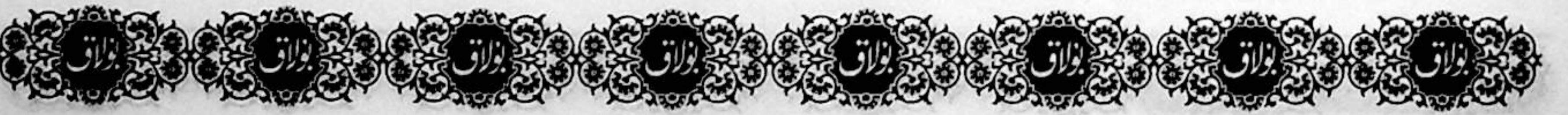
- دىۋانى ھەيرەتتى ..... نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىمىن تۆمۈر - «بىر پىچە» نىسبىتى - 1 غىلىمىيە
- تەجەللىنىڭ قوشتاغىدىن تېپىلغان بىر شېئىرى ..... نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

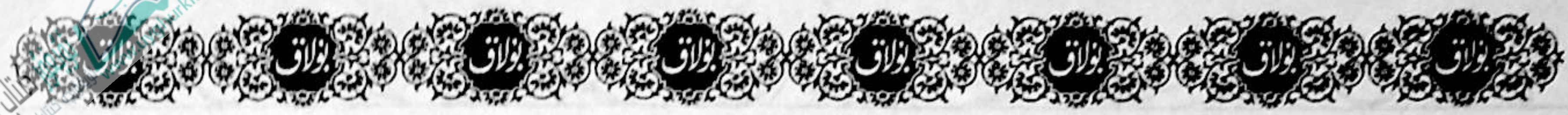
- دىلكۇشا ھېكايەتلەر ..... نەشرگە تەييارلىغۇچى: يۈنۈس ئىلياس ئىدىقۇتلۇق

ئەدەبىي مۇھاكىمىلەر

- ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى ئوخشىمىغان قىممەت ئەندىزىلىرى نۇقتىسىدىن چىقىپ «سەباتۇل - ئاجىزىن» غا نەزەر ..... پەرھات تۇرسۇن (69)

تۆمۈرىلەر دەۋرىدىكى دىۋان ئەدەبىياتى ..... ئابدۇغنى مۇھەممەت (92)

تېبابەت دۇردانىلىرى ۋە تەتقىقاتى

«تۈركىي تىللار دىۋانى» دىكى تېبابەتچىلىككە ئائىت سۆز - ئاتالغۇلار ۋە قەدىمكى تېبابەتچىلىكىمىز ھەققىدە .....
تۇرغۇن ئىبراھىم (100)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

پادىچىنىڭ قىزى (چۆچەك) ..... توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر (109)

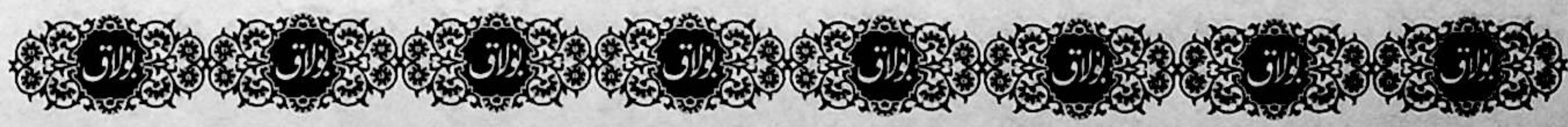
※

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: «غېرىب - سەنەم» داستانغا ئىشلەنگەن قىستۇرما رەسىم (رەسسام: ئەسقەر تۇردى)

※ ※ ※

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلشەھەر نېغمەت
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
خەتتاتلار: قاينام جاپپار، مەمەت نەۋبەت

تەھرىر بۆلۈمىنىڭ تېلېفون نومۇرى: 0991 - 2827971
ئېلېكترونلۇق خەت ساندۇقى: bulak@yahoo.cn
تارقىتىش بۆلۈمىنىڭ تېلېفون نومۇرى: 0991 - 2827472

مۇھەررىردىن: ھەيرەتى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن لىرىك شائىرلاردىن بىرى. ھازىرغا قەدەر بۇ شائىرنىڭ پەقەت بىرنەچچە پارچىلا شېئىرى تېپىلىپ ئوقۇرمەنلىرىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشكەندى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ كىچىكرەك بىر دىۋانىنىڭ قول يازمىسى تېپىلدى. بۇ قول يازمىنىڭ فورماتى 15×20 سانتىمېتىر، خەت يېزىلغان ئورۇننىڭ ئۆلچىمى 9.5×15 سانتىمېتىر. قول يازمىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بېتىدە: «تارىخقا بىر مىڭ بىر يۈز توقسان بەش لەھەڭ يىلى سەپەر ئېيىنىڭ 18 - كۈنى پەيشەنبە تامام بولغان» دېگەن مەلۇماتلار بار. بۇنىڭدىن بۇ قول يازمىنىڭ مىلادىيە 1781 - يىللىرى ئەتراپىدا كۆچۈرۈلگەنلىكىنى بىلىش مۇمكىن. قول يازمىنى كۆچۈرگەن كاتىپ ۋە بۇ قول يازمىنىڭ كۆچۈرۈلگەن ئورنى ھەققىدەمۇ قول يازمىدا ئەسكەرتىلگەن. لېكىن، قول يازمىنىڭ بۇ بېتى بەك ئۇپراپ، تىتىلىپ كەتكەن بولغاچقا تولۇق ئوقۇش مۇمكىن بولمىدى. تىتىلغان ئورۇندىكى خەتلەرنى تەخمىنىي مۆلچەر بىلەن قوراشتۇرۇپ ئوقۇپ كۆرگىنىمىزدە: «قاشى مەۋزىدىكى خالىد ئىبنى قۇربان ئىبنى موللا سالىمىنىڭ خېتى بۇ تۈرۈر» دېگەن مۆلچەرى ئوقۇمغا ئىگە بولدۇق. بۇنىڭدىن كاتىپنىڭ ئىسمى ۋە يۇرتىنى دەسلەپكى قەدەمدە تەخمىن قىلدۇق. قاشى كەنتى خوتەن ناھىيەسىنىڭ باغچى بازىرىغا قاراشلىق بىر كەنت. ئەمما، بۇ قول يازما خوتەن شەھىرىدىن بايقالغان. بۇ قول يازما ئاساسەن تولۇق ساقلانغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپ ئۇپرىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىملاسىدا خاتالىقلار كۆپ، خېتىنى ئوقۇش مۇشكۈل. شۇنداقسىمۇ بۇ قول يازما ھەيرەتىنىڭ ھازىرغىچە بايقالغان بىردىنبىر دىۋانى بولغاچقا، بۇ نۇسخىنى ھازىرچە ئېلان قىلىپ تۇردۇق. ئوقۇش مۇمكىن بولمىغان ئورۇنلارغا ۋە كەم ئورۇنلارغا نۇرغۇن چېكىت قويۇلدى.

ھەيرەتى شېئىرلىرىنىڭ مەزمۇنىدا ئەركىن مۇھەببەتنى، ئىنسان گۈزەللىكىنى ۋە گۈزەل كىشىلىك تۇرمۇشىنى مەدھىيەلەش، خەلق ئاممىسىنىڭ يۈرەك ساداسىنى ئەكس ئەتكۈزۈش ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ دىۋانغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلار بەدىئىي سەنئەت جەھەتتە خېلىلا پىشقان ماھارەت بىلەن ئىجاد قىلىنغان بولغاچقا، ئوقۇغان كىشىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ھەيرەتى شېئىرلىرى چوقۇم ۋارىسلىق قىلىشقا تېگىشلىك ئېسىل ئەدەبىي مىراسلىرىمىزدىن بىرىدۇر. ئەمما، شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈشىمىز زۆرۈركى، شائىرنىڭ دۇنيا قارىشىدا ئۆز زامانىنىڭ بەزى پاسسىپ ئىدىيەۋى خاھىشلىرىنىڭ، بولۇپمۇ دىنىي تەسەۋۋۇپ ئىدىيەلىرىنىڭ تەسىرى مۇئەييەن دەرىجىدە ساقلانغان. شۇڭا، ھەيرەتى شېئىرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، شاكىلىنى ئىلغىۋېتىپ مېغىزىنى قوبۇل قىلىش پىرىنسىپى بويىچە، ئۇنىڭغا تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىشىمىز زۆرۈر. مەدەنىيەت مىراسلىرىغا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلغىنىمىزدىلا، ئۇنىڭ ئاكتىپ ۋە پاسسىپ تەرەپلىرىگە توغرا باھا بېرەلەيمىز ۋە ئۇنىڭدىن توغرا پايدىلىنالايمىز.

بىسىللاھىر - رەھمانىر - رەھىم

ئەھرىقەت ماكانە فىل - ئۇششاق مىن نارەل - ھەۋا،
 يار ئىشقى يادى بىرلە ئۆزگەدىن قىلدى سىۋا.

چۈن مۇھەببەت لەمئەسى ئاشىق ۋۇجۇدىن ئۆرتەدى،
 تاپتى ئۆلدەم لەززەتى نۇرۇل - بەقا بەئىدەل - فەنا.

مەنىلىكۈ سەنىلىك ئارادىن كەتمەگۈنچە يەتمەگەي،
 جامى ۋەھدەتدىن شەرابى نۇرى بەخشى جان فەزا.

گەر تەسەۋۋۇر ئەيلەسەڭ ئالەمنى دەريا مەۋجەسى،
 بارمۇدۇر دەريادىن ئۆزگە مەۋجگە ئابى بەقا.

فىتنەئى غەتەت قۇلاغىڭدىن چىقار ھەللاجدەك،
 كىم كېلۇر دارۇل - بەقايى ئىشقىدىن ھەردەم نىدا.

بىر ھەقىقەتدۇر تەمامى ئالەم ئىچرە جىلۋەگەر،
 ئەرشۇ فەرشۇ نۇرى نامى ئادەمۇ ئەرزۇ سەما.

ھەيرەتى فۇرقەت ئەزابى شىددەتتىن ئايتادۇر،
 يائىلاھەل - ئالەمىن يالەيتەنى كۈنتۇ ھەبا.

سۇبھانە زىل شىتتى بىل ئىززى ۋەل بەقا،
 سۇبھانە زىل ئەتئىيەتە بىللۇتقى ۋەللەفا.

كۈنھىدە سۆز دېمەك خىرەد ئەھلىغە نە ھەددۇ مەجال،
 زاتىدا فىكىر ئەھلى فەراسەتىغە نارەۋا.

ھەمدىغە كەلدى شاھى رسالەت زەبانى لال،
 نەئتى جەمال ئىچرە فەساھەت بەيانى لا.

ۋەسفى جەمال ئەۋجىدە ئۇچماقغە پەرۋ بال،
 فىكىرەت قۇشى ئەگەرچە قىلۇر يۈز تۈمەن ھەۋا.

ئۆلدۈر مەيلىكى سەئىدى بىچارە ئەيلەگەي،
 سىيمۇرغ جىلۋەگاھىدا سەير ئەتمەك ئىددىئا.

يوق يوقكى ئاقتاي سىفەتتىن نېچك دېگەي،
خەففاش سايەنى پېرۇر بازىرۇ سۇھا.

ئادەمغە رۇھ سەيرىدىن ئالەمغە ھەممە فۇتۇھ،
ئەنجۇمغە نۇرسىدىن خۇرشىدغە زىيا.

تۇفراغىدىن قىلۇر سەير جىننۇ ھەم مەلەك،
ئوتىدىن پەرى تۈتۈنە نى مەلەك مەسھۇ كىمىيا.

ھەر مويى تېنىمدا تىلىم بولسا يۈز تىلىم،
يىللار سەناۋۇ ھەمدىڭ ئوقۇپ بولماغاي ئەدا.

ئىزھارى ئەجز ئېتەركى، ھەيرەتتى، سىفاتىڭدا،
كەيفەل ۋۇسۇل باشلادى ھەيرەت مەقامىدا.

* *

كەيفەل ۋۇسۇل دارى ھەبىب دۇنەھا،
لەيسە ئەقبەلەركى يوق ئاڭا ئاغازۇ ئىنتىھا.

كەيفەل ۋۇسۇل شاھ ئۇلۇغ بارگاھى ئۇلۇغ،
يول بارغۇچى زەئفى كەمىن بەندەئى گەدا.

كەيفەل ۋەسفى كېچە يولدىن نىشانە يوق،
ۋادى ئۇزۇن، ئۇلاغم ئۇرۇق يەنە شىكەستەھا.

كەيفەل ۋۇسۇلدۇر يەنە ھىدايەت قۇياشىدىن،
كۆرگۈزمەسەڭ بۇ زۇلمەت ئازا لەمئەئى زىيا.

كەيفەل ۋۇسۇل بولمىشەم تەۋفىقى رەھبەرىم،
قالغۇمدۇر ئاخىر چاھى زەلالەتدە مۇبتەلا.

كەيفەل ۋۇسۇل زاتى مۇقەددەس ھەياتى پاك،
بەندەئى بەسى مۇفلىسۇ ئالۋدەئى رىيا.

كەيفەل ۋۇسۇل بەرمەسە يول ئاچماسا شەھىڭ،
ھەيرانۇ زارۇ ۋادىنى ھەيرەتدە مۇبتەلا.

كەيپەل ۋۇسۇل ئاجىز بىچارە ھەيرەتتى،
 سەندىن تىلەر تەھتەس - سەرا مىن ئىبتىدا.

ئەي دەفتەرى نەئىتىگدە فەلەك نۇقتەسى خۇزرا،
 دىۋانچەئى ھەمدىگىغە ۋەلا ئۇھساسى تۇغرا.

لۇتفۇگىدىن ئولۇپ ئىككى جەھان گۈلشەنى خۇررەم،
 سۇنئۇگىدىن ئېرۇر خاكى زەئىق ئادەمۇ ھەۋۋا.

ھەر ۋەسفى كەمالاتكى زاتىگ بىلە مەۋسۇف،
 ھەر بەئزىدىن ئەسمائى سىفاتىگدە مۇبەررا.
 ھەر نېچە قەۋى بولسا تەۋانالىغى سەندىن،
 ھەر چەند ئەزىز ئولساكى سەندىن ئاڭا ئەللا.

بەھرى چەمەنىگ كەرەمىگ مەۋجىدىن ئەفلاك ھەيات،
 بارانى ئەتا قەترەسى كەلمىش يەتى دەريا.
 قەھرىگدە نەدۇر پىلى دەمان پەششەئىدىن زەئىق،
 خەيرىگدە چىنى نۇقتەسىدىن ئەرشى مۇئەللا.

ھەر قۇدرەتى فىئىلىكى ئېرۇر غەيرىغە مەنسۇب،
 ئول نەۋئى خەتى نىسبەتى خامەغە مۇھەررا.
 رەھمەت ئىشىكى بولمادى ئىسيان بىلە ياقۇد،
 ھىكمەت ئېلىنى ھەر نېچۈك ئەتمەككە تەۋانا.

بىينالىغىگ ئول نەۋۋۇ نەكىم كۆزگە مۇقەيبىد،
 گۇيالىغىگ ئول تەۋرىكىم تىلغە مۇھەننا.

پەرۋىز ئېسە پەرھاد گەر ۋامىقۇ مەجنۇن،
 مىرئاتى جەمالىگىدىن ئولۇپ ۋالەۋۇ شەيدا.

ئاشىق سەنۇ مەئشۇق لىباسى ئارا زاھىر،
 ئارىق سەنۇ مەئرۇف سىفاتى بىلە پەيدا.

مەھبۇب مۇھەببەت ئەسەرى لۇتفۇغا ناتىق،
 مەتلۇب كېلىپ زەۋقى جەمالىگىدىن ھۇۋەيدا.

ھەيرانۇ بەسى ھەيرەتنى خەستەنى مېسكىن، لەھە
ئۇششاق ئارا، يا رەبكى، نەسب ئەيلە ئەۋەللا.

ئەي بۇراقنىڭ بەرقىدىن زەۋشەن چەراغى ئىستىفا،
ئاي يۈزۈڭ قىلدى مۇنەۋۋەر ئافتابى ۋەرزۇھا.

تا سەئادەت بۇرچىدىن تۇغدى رسالەت كەۋكەبى،
سەن كەبى رەخشەندە ئەختەر كەلمەدى ئالەم ئارا.

ئەنبىيا خەيلى سېنىڭ ئالدىڭدادۇرلار كەنجۇم،
قەترە چۈن دەرياغە تۇشتى ئۈزلۈكسەن ئەيلەر ھەبا.

كەلدى سۇبھانەللەزى نىسسى دەلىلى قاتىنى،
لەيلەتۈل - مىئراجى ۋەسفى مۇئجىزاتىڭ ۋەسفىدا.

چۈن مەقامى دەۋرىغە ئول كېچەكىم ئاغدۇردىلار،
مەقدەمىڭدىن نە فەلەك بىر - بىر تەفاخۇر قىلدىلا.

قابە قەۋسەينى ئىجادىغە نەدىمى خاس ئۈچۈن،
مەھشەرى سىررىنا ۋەھىي رازدارى كىبرىيا.

كۆردىلەر جەمئى مەلايىك چۈن بۇ ئىززۇ جاھنى،
خاكى راھىڭ سۈرمە ئەيلەپ گەردى راھىڭ تۇتيا.

سەق تۇتۇپ سەيلانە قىلدىۋ سەلامىڭ بىئەدەد،
قول ئاچىپ كەلتۈردىلەر يۈزىڭ دۇئالارنى ئەدا.

ھەيرەتتى ھەمدى خۇدا نەئتى رەسۈلى مۇرتەبا،
قىل سۆزۈڭ تۇغراسىغە ..... تاجى لەۋا.

ئەي جامالىڭغا جىننان باغىدا رىزۋان شەيدا،
ئارەزىڭ پەرتەۋىدىن سۇبھى سەئادەت پەيدا.

پەردەئى ناز ئىچرە ئانچە تۇتارمەن پىنھان،
ۋەقت ئولتۇركى زۇھۇر ئەيلەسە ئەنۋارۇل - ھۇدا.

جۈملە مەۋجۇد ۋۇجۇدۇڭ بىلەدۇر مەزھەرى جۇدە،
 جەۋشەنىڭ لەۋلاكى تۈتتى قەدرىگە كەلمىش زىيىبا.

شەرئىگە قىلغۇچى ئىنكار مەئازەن بىللاھ،
 دۈشمەنى دىنگە دەۋزەخ ئارا يۈز ۋاۋەيلا.
 ئادەمۇ ھۈرۈۋ فەلەك تەلەبكارىڭ ئۈچۈن،
 كەلدى جىبرائىل ئالى خىزمەتىڭا پەيكى ئەنا.
 يەتكۈزۈپ مۇژدەئى ۋەسلىڭنى ھەمە ئالمىغە،
 ئاغدۇرۇپ جۈملەئى ئافاقدىن ئەيلەپ ئەئلا.
 يېتىپ ئول يەرگەكى يەتمەس ئاڭا ھېچ ئەندىشە،
 كۆرۈپ ئەنۋارى ھەقىقەت بىلە ئەسرارى خۇدا.
 ھەيرەتتى ۋەسفى كەمالاتى مۇھەممەد ھەيھات،
 ۋەھ ئىچۈك زەررە قۇياش فەزلىتى قىلغاي ئىنشائە.

* * *

سەللى ئەلا مۇھەممەد مەزھەرى قۇدرەت خۇدا ئەلەيھى
 سەللى ئەلا مۇھەممەد رەشەئى چەشمەئى ھۇدا.
 سەللى ئەلا مۇھەممەد سەيپىندى ئەھلى ئىلمى دىن،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد شاھەنساھى ھەر ئەۋلىيا.
 سەللى ئەلا مۇھەممەد چەشمى چەراغى ئەۋلىيا،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد ۋاقىقى سىررەھۇل - ئەتا.
 سەللى ئەلا مۇھەممەد كاشىقى نۇن ۋەلقەلم،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد سەدرى سۇدۇرى ئەۋلىيا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد فاتمەئى كۈللى مۇشكىلات،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد شافىئى مەرزەئى ھىرۋا،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد خەلق ئىچىدە مۇجتەبا،
 سەللى ئەلا مۇھەممەد تەڭرى سىدىقىدە مۇستەفا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد خاچەنى كۆللى كائىنات،
سەللى ئەلا مۇھەممەد سەرۋەرى جۈملە ئەقىيالى.

سەللى ئەلا مۇھەممەد ھەشر كۈنىدە بىزگە ۋىرق،
سەللى ئەلا مۇھەممەد پۇشتى پەناھى مۇلتەجالى.

سەللى ئەلا مۇھەممەد مەئدەنى سىددىقۇل يەقىن،
سەللى ئەلا مۇھەممەد مەنپەئى جۇدۇ سەخا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد ئائىشە ۋار جىبرائىل،
سەللى ئەلا مۇھەممەد بەرقى بۇراق ئالدىدا پەيدار.

سەللى ئەلا مۇھەممەد ئەتتىۋ ئىھتىرامىم،
سەللى ئەلا مۇھەممەد ھىممەتى بارچەدىن ئەتلا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد شەرىئى شەرىئەت دىن پەناھ،
سەللى ئەلا مۇھەممەد ھەق تەرەڭگە ئىبتىدا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد دىدەئى دىلدۇر زۇننار،
سەللى ئەلا مۇھەممەد ئەيلەپ كۆزگە تۇتيا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد مەرقەدى نۇردىن تىلەر،
سەللى ئەلا مۇھەممەد جادەئى سەبئە سەفا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد شەئشەئى جەمالتىدىن،
سەللى ئەلا مۇھەممەد دىدەئى دىلدۇر زىيا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد ھەشر ئېلى كۈنى تۇفراغىن،
سەللى ئەلا مۇھەممەد ئەيلەسەڭ كۆزگە تۇتيا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد كۆز تۇتادۇر شەفائەتى،
سەللى ئەلا مۇھەممەد ھەيرەتى خەستەئى گەدا.

سەللى ئەلا مۇھەممەد مەنپەئەت مۇلتەجالى،
سەللى ئەلا مۇھەممەد مەنپەئەت مۇلتەجالى.

يا رەب ئەھۋالىم بەيان ئەتمەك نى ھاجەتدۇر ساڭا،
ھەرنەكىم فېكىر ئەيلەسەم خاتىر كىفايەتدۇر ساڭا.

رەھمەتنىڭ دەرياسىدۇر بىئىبتىدا، زاتىڭ قەدىم،
 بىننەھايەتدۇر ساڭا بىھەددۇ غايەتدۇر ساڭا.

ئىككى دۇنيا ئەھلىغە سەندىن كەرەم سەندىن ۋۇجۇد،
 بارىيۇ يوقى تەمامنىڭ ھەۋالەتدۇر ساڭا.

بېرۇ بارا، ھازىرا، پەرۋەردىگارا، قادىرا،
 بەندەدىن جۇرمۇ خەتا، لۇتفۇ ئىننايەتدۇر ساڭا.

ھەرنەكىم باردۇر ۋۇجۇدى سەندىن ئۆزگە فانىدۇر،
 نې فەنا زاتىڭغە، نې تەغىرى ھالەتدۇر ساڭا.

ھەيرەتتى سەندىن تىلەر تەۋفىقۇ تەۋبە، ئەي كەرىم،
 ھەم ئىننايەت سەندىن ھەم ئىستىجابەتدۇر ساڭا.

كۆڭۈل ئىچرە دەردىڭ نىھاندۇر ماڭا،
 قاراڭغۇ لەھەددىن جەھاندۇر ماڭا.

قىراقتىڭدا ھەردەم فىغاندۇر ماڭا.
 ئەگەر سەنسىز ئۇچماق نەسب ئەيلەسە،
 نىچۈك مەنەتى جاۋىداندۇر ماڭا.

غەمۇ ھەسرەتۇ دەردۇ داغنىڭ بىلە،
 ئەجەب ئۇلفەتى ئىفتىراندۇر ماڭا.

خىيالىڭ بىلە ھەمكى يادىڭ كېلۈر،
 بۇ ئىككى ئەزىز مەھماندۇر ماڭا.

تەرىكمەن بارۇرمەن خىيالىڭ بىلە،
 بۇ ئەندىشە رۇھى رەۋاندۇر ماڭا.

قىلاي ھەيرەتتى گەر دېسە شادلىق،
 ۋىسالنىڭ ئۈمىدى ئەگەر بولماسا،
 گەدايى سەگى ئاستاندۇر ماڭا.

تا جەھاندىن مۇبتەلا بۇ خەستە جانىمدۇر ساڭا،
 زەررەئى سەرگەشتە جىنىمى ناتەۋانمىدۇر ساڭا.

كۆز ياشىم لەئلىيۇ سارغارغان يۈزۈمنىڭ ئالتۇنى،
 بۇ ئىكى جەۋھەرگە تۇھفە ئارمىغانمىدۇر ساڭا.

نەۋ باھار ئەيىمىدا فەيزى خىيالىڭ شەۋقىدە،
 ئەبىر ياڭلىغ ئەرشىيۇ ئاھۇ فىغانمىدۇر ساڭا.

دەشتى مەجنۇن كۆڭلۈمۈ لەيلىنىڭ ئاندا جىلۋەسى،
ئەرزەنى تەمسىل ئۈچۈن بىر داستانمىدۇر ساڭا.

ئەندەلىب، غۈنچەنى كۆڭلۈم تىلەيدۇر خىلۋەتى،
گۈل مەقامىدىن ئەجەب رازى نىھانىمىدۇر ساڭا.

سىر قۇلاغى بىرلە ئاڭلاپ ماڭا مەھبۇب ئايتادۇر،
ئىشۋەنى نازۇ ئەنا ھەم ئىمتىھانىمىدۇر ساڭا.

ھەيرەتى ئەيلەپ كۆزىن بەزمى ۋىسالىڭغا تىغەيل،
كىم كۆڭۈل مەردۇملاردىن مېھمانىمىدۇر ساڭا.

* *

كىم بىلۈر جان ئىچرە كىمىدىن داغى پىنھاندۇر ماڭا،
نې سەبەبىدىن كېچە - كۈندۈر ئاھۇ ئەفغاندۇر ماڭا.

شۇئە ئاھىم كۆڭلۈم ئۆيىنى يارۇتقايدۇر مەتا،
نەيلەيىن، غەم لەشكەرى ھەر كېچە مېھماندۇر ماڭا.

كۆزىيۈ لەئلى بىلە تىرگۈزسە يا ئۆلتۈرسە ھەم،
ئول بىلۈر، مەن بەندەنى خىزمەتدە ئىمكاندۇر ماڭا.

جان نىسار ئەتمەك بەسى مۇشكىل ئېمىش بىدەردى ئىشق،
شۈكر لىللاھ مۇنچە كۆپ دىشۋار ئاساندۇر ماڭا.

كەتتى سەبرۈ ھۇش ئىلە تەندىنۇ قۇۋۋەت ئەقلۇ دىن،
جانۇ كۆڭلۈم نەقدى ئىماندىن ھەزاساندۇر ماڭا.

ئۆزگەلەر ۋۇسلەت مەيىدىن بىر زەمان مەستى ئەلەست،
رازەھرى قۇرقەت جامىدىن جانۇ جىگەر قاندۇر ماڭا.

ھەيرەتى گەر پۇرسەتتى يەتسە ئۆلۈمىدىن كاشكى،
كۆرسەمۇ جان بۇرسەم ئۆلسەم ئەينى ئىمكاندۇر ماڭا.

* *

ئەي فەسىھ، ئەلفازىڭا روھى زەۋانىمىدۇر قىدا،
يۈز فەسىھ ئەنفاىلار ئايتۇركى جانىمىدۇر قىدا.

تەغى ئىستىغنا بىلە كەسكۈنچە جانىم رىشتەسىن،
 تۈت قېلىچ، باشنىمنى كەسۈ يولۇڭغە قانىمدۇر فىدا.

جان فىدا قىلماغدا باغلايدۇر كەمەر ئۇششاقلار،
 بۇلەۋەس بىھۇدە ئايتۇر كىم جەھانمدۇر فىدا.

ئەي شەھەنشاھى مەلاھەت، جىلۋەگەر مەيدان ئارا،
 ئەيلەسەڭ رەخشىڭنى جىسمى ناتەۋانىمدۇر فىدا.

زاھىرا، بىر كۈن ئاڭغا بىر سىررى پىنھان ئاشكار،
 بولغۇسىدۇر ئاشكاراۋۇ تىھانىمدۇر فىدا.

ھەيرەتتى دىلخەستەنى بىر نۇكتە بىرلە شاد قىل،
 ئەي فەسىھ، ئەلغازىڭارۋھى رەۋانىمدۇر فىدا.
 * * *

كىم مۇھەببەت شەۋقىدىن كۆڭلۈمدە ئۇچقۇن بار ئاڭغا،
 سىدىقىغە بەرگەن تانۇغلۇق دىيدەئى خۇنبار ئاڭغا.

ئىشقى ئەھلىدىن شەرابى مەئرىفەت نۇش ئەيلەگەي،
 مەست بىخۇد زاھىر ئولغاي ئاقىلۇ ھۇشيار ئاڭغا.

يار ئاڭغا بولغىلىكى جاننىڭ ئالسا جان بەرگەي ساڭغا،
 جان ئاڭغا بەرگىلىكى جان بەرمەككە يوقدۇر ئار ئاڭغا.

ئولدۇرۇر مەھبۇبىكىم، ھەر كىم جەمالىن كۆرمەگەي،
 ئولدۇرۇر مەئشۇقكىم قول سۇنماغاي ئەغيار ئاڭغا.

ئايتايىن بۇلىبۇل ئانىكىم قىلماغاي ھەر گۈلغە مەيىل،
 گۈل ئانى دەرمەنكى دامەن گەر ئەمەسدۇر خار ئاڭغا.

زارۇ شەيدا بولغالى مەجنۇن سىغەتلىك ئەرزىمەس،
 ئۈلكى بەسكى لەيلىنىڭ ئىشقىدە ئەرمەس زار ئاڭغا.

ھەيرەتتى باشىن كەتۈرمەس يار ئىشىكىدىن مۇدام،
 كۈندە يۈزىڭ قاۋلاغايدۇر زەررە يوقدۇر ئار ئاڭغا.

ئەي ئەجەل، دىدارىنى كۆرگۈنچە بەرگىل مۇھلەتى،
جان بەدەندىن چىقماغاي بۇ ھەسرەتۇ ئارمان ئارا.

سەرۋى نازىم قامەتنى ياد ئېتەرمەن، ئاھكىم،
ھەر زەمان كۆرسەم خىرامان سەرۋىنى بوستان ئارا.

سايراغىل، ئەي ھەيرەتتى، مەئنى گۈلىستانىن كۆرۈپ،
ئەندەلبى مەست ياڭلىغ باغ ئىلە بوستان ئارا.

* * *

بىنىياز، مۇھەيمىنا، ئەھدە،
كارى سارا، مۇقەددەرا، سەمەدا. تىنە مەن نە تىل بىرلە ھەمدىڭ ئەيلەي ئەدا.

بىنىھايەت ئىنايەتنىڭ سۈيىدىن،
يەتتى دەرياغە جۇشىشى مەدەدا. ئەمەل مەن ئەمەل مەن ئەمەل،
يا مەگەر قىلغاسەن ئۆزۈڭ تەلقىن،
لەيسە شەيئى كەمىسلەھۇ ئەھدە.

سەفەتنىڭ «لەم يەلىد ۋەلەم يۈلەد،
لەم يەكۈن كۈفۈۋەن ئەھدە» ۋەلەدا.
ھەيرەتتى ۋادەئى تەھەببۇردا،
لا تەئەددى بىغەيرەھۇ ئەھدە.

* * *

ۋەھ، نە خۇشدۇر سەيرى گۈلشەن گۈل ئاچىلغان چاغ ئارا،
يار ئىلە بىر گۈشەئىدە بادە ئىچمەك باغ ئارا.

ئوتلۇغ ئاھمىدىن كۆزۈمگە ئەشكى ھەسرەت قىلدى جۇش،
ئۆرتەنۈرمەن دانە تۈشكەندەك قىزىغان ياغ ئارا.

دەردمەنلەر سۈھبەتىدىن تاپماغاي بىدەرد يول،
مەستى بىخۇدغە نە لايىق بەزم تۇتماق ساغ ئارا.

ۋەئەلەر قىلدىڭ بەسى، ئەمما بىرىگە تۇرمادىڭ،
بىر مەسەل باردۇر: «كىيىك ياتماس ئىشەنگەن تاغ ئارا».

غۇنچە ئاغزىڭ، گۈل يۈزۈڭ كۆرگەن سارى ئۆرتەنمەسە،
ئې ئۈچۈن تۈشتى سارىغلىق ھەر تەرەق ياپراغ ئارا.

ھەيرەتتى، ھەركىم جەھان گۈلزارىغە بەردى كۆڭۈل،
لالە ياڭلىغ قالدى ھەسرەت داغى بىرلە تاغ ئارا،»

كۆڭۈل دەردىغە دەرمان ئەيلە، يا رەب،
ئىلاجى زەئۇقى ھىجران ئەيلە، يا رەب.
قۇرۇغ جىسىمىم بەلا ۋادىدا قالدى،
دىلا ئەبرىنى باران ئەيلە، يا رەب.
گەدايى كۈيۈڭ ئەيلەپ ھەيرەتتىنى،
فەنا مۈلكىغە سۇلتان ئەيلە، يا رەب.
بىلھەق لى، بىلھەق لى، بىلھەق لى

بەھارى پەسلىدە خوشدۇر زىيارەتى ئەھباب،
كى يار ئىلكىدىن ئىچمەك قەدەھ - قەدەھ مەيى ناب.
ھەۋايى سەبزەۋۇ سۇنبۇل نەۋائىي سەير ئىلە نەي،
دەۋايى سەينەئى مەجرۇھ ئىشقى ئوتىدا كەباب.
مۈيەسسەر ئولسە چەمەن گۈشەسىدە سۈھبەتى يار،
ھۈزۈرى خاتىرى ئەھباب ئىشقى جامى شەراب.
مەن ئۇشبۇ گەنجى سەئادەت مەيى گەنجى خىلوۋەتدە،
بىلۈزمە نىئەتتە دىدە خۇلدى ھۇسنى مەئاب.
بىلھەق لى، بىلھەق لى، بىلھەق لى

مەقامى ھەسرەتى گەر ھەيرەتتى سەفىي دىنە،
نەسىب ئەيلەسە سەنسىز ئېرۇر ئەشەددى ئەزاب.
خۇبلۇق باغدا كۆرمەك جىلوۋەتى مەھبۇبى خۇب،
ھەرنە ئىشكىم زاھىر ئەيلەر ئىشۋە بىرلە خۇب - خۇب.
خۇبىدىن بىر ئىشۋەكىم بەلگۈرسە، ئايتۇر كىم يامان،
يۈز ئەجەب زولفىنى ساچىپ ئەيلەسە مەھبۇب خۇب.

خۇبار ئىتلارى بىرلە ھەمىنەفەسلىق بەرسە دەست،
 دەھر ئارا مۇنداق تاپىلماس ساھىبى مەھبۇب خۇب.

خۇبار گۈلشەن ئارا سەيرى تەماشى قىلسەلەر،
 گۈل مەزاقىغە تىگەرگە بادەئى مەرغۇب خۇب.

دەيدەم ئۈستۈن، ھەيرەتتى، گەر خۇبار قويسە قەدەم،
 كىرەمكىم بىرلە غۇبارىن ئەيلەسەم جارۇب خۇب.

* *

تەلرەم ئىتتىسال، يا ۋەھباب.
 كەرەمىڭ بىرلە ئىلتىفات ئەيلە،
 بەزمىگەھىي ۋىسال، يا ۋەھباب.
 لۇتقى ئامىڭ بىلە ئىنايەت قىل،
 لەمەئەتتى جەمال، يا ۋەھباب.
 دەۋزەخى فۇرقەت ئىچرە ئەيلەمەگىل،
 مۇبتەلايى نەكالى، يا ۋەھباب.
 شەۋقى دىيدارى ھەق نەسب ئەيلە،
 خاتىرى بىمەلال، يا ۋەھباب.
 ھەيرەتتى قال بەھرىدىن كەچتى،
 بەر مەقاماتى ھال، يا ۋەھباب.

قاھىرى زۇلجەلالى، يا ۋەھباب،
 قادىرى بەركەمالى، يا ۋەھباب.
 ھەرنەكىم سۆز دەپسەم، خىيال ئەتسەم،
 سەندىن ئەرمىش مەھال، يا ۋەھباب.
 جەننەتتى ئەرسەھەس - سەمەئە ۋەلئەرز،
 نىئەتتى بىزەۋال، يا ۋەھباب.
 دەرەجاتى نەئىم ھۇرۇ قۇسۇر،
 مۈلكى بىئىنتىقال، يا ۋەھباب.
 يا تەلەب ئەيلەسەم سۈلەيماندىك،
 ھەشمەتتى مۈلكۈ مال، يا ۋەھباب.
 بۇ خەيالاتى جۈملە فاسىددۇر،

* *

زېھى جەمالكى ۋەسفى جەمىل ئاڭما مەھبۇب،
 زېھى جەمالكى نۇقسان سىفاتىدىن مەتلۇب،
 جەمال كىمدەكى باردۇر كەمالىدىن پەرتەۋ،
 كەمال قايداكى بولسا جەمالىدىن مەسئۇب.
 يۈھەييۇھۇم ۋەيۇھىببۇنەھۇ بەيان ئەيلەر،
 كى ئۆزىگە ئۆزىدۇر مۇھەببەت ھەم مەھبۇب.

قۇياش نۇرىن ئەگەر ئالەم ئىچىرە قىلمىش فاش،
قۇيۇزى تەلئەتتىدىن كائىنات ئېرۇر مەھبۇبە،

جەمالى دوست ئېرۇر جىلۋەگەر ھەمىشە،
كۆڭۈل كۆزىنى تۇتۇبدۇر غەشەۋۋائى مەرسۇب،

كۆتەر ئۆزۈڭنى ئارادىنۇ پەيدا بولغۇسىدۇر،
ۋەگەر نە سەندىن ئېرۇر يىراق ئول مەھسۇب،

ۋىسالى يۈسۈفى مەئنى تىلەرسە، ھەيرەتتيا،
قىراق كۆيىدا چەككىل زىيارەتى يەققۇب،

* * * * *

لال ئېتەر ۋەسقىدە ئۆزنى ئاقىلۇ دانا كۆرۈپ،
قەترەندۈركىم يوق ئەيلەر ئۆزلۈكىن دەريا كۆرۈپ،

كامىل ئېرمەش ئىشقى ئارا ھەركىم ۋۇجۇد ئەسبابىنى،
تاشلاماس ئۆزنى فەنا بەھرىدە ناپەيدا كۆرۈپ،

ھاجەت ئەرمەش قىلمە مىزگان ئوقى قاشى ياسىدىن،
جان بېرۈرمەن بىر نەزەردە نەرگىتىشى شەھلا كۆرۈپ،

ۋەھشىي ئاھۇدىن كېلۈر يادىمغە لەيلى نافەسى،
دەشت ئارا مەجنۇن سىفەتلىغ ۋالەۋئى شەيدا كۆرۈپ،

كەئبەئى ۋەسلىنى ياد ئەيلەپ چىكەرمەن ئوتلۇغ ئاھ،
دەۋزەخى، ۋاھەسرەتا، دەر جەننەتۈل - مەئۋا كۆرۈپ،

پەنجەئى خۇرشىدغە زۇلقى يىلاندىك تولغاشۇر،
ئەژدەھا بولمىش ئەسادۈركىم يەدى بەيزا كۆرۈپ،

ھەيرەتتى قەتئى مۇھەببەت ئىشقى ئېلىنگە ئاردۇز،
ئىلكىدە تىغى تەغافۇل بىرلە ئىستىغنا كۆرۈپ،

گەر دېسەك بولمۇن مەنھاجەت، ئەگەر ئىشقى مەنھاجەت بولمۇن سۈرەت،
خەلقى ئارا ئۆزى بارىدە، تەلئەتتىدىن * * * * *

قائىدە ھەيئەتى بىنەۋا قىلدى مېنى ئول شوخ بېپەرۋا كېتىپ،
كۆزلەشكە ئۈمىد رۇزگار بىم تىپىرە ئەيلەپ خاتىرىم غەمناك ئېتىپ،

فۇرقەت ئوتىدىن يۈرەك باغرىم سۇ بولدى، ئاھكىم،
 قايناغان جارى بۇلاقدەك كۆزلەرىم نەمناك ئېتىپ.

ۋەھ نېچكۈك بولغاي مۇيەسسەر بارسام ئىستىقبالىغە،
 كىرەنكىم بىرلە غۇبارىن مەقدەمنى پاك ئېتىپ.

غۇنچەدەك قان باغلاغان كۆڭلۈم نەسمى ۋەسلىدىن،
 ئاچىلۇر ۋەقتىمۇ بولغاي خىرقەسنى چاك ئېتىپ.

زۇھدى فۇرقەت كار ئېتەر گەر لۇتقى ئىزھار ئەيلەمەك،
 نۇش دارۇدىن ئۈمىدى ۋەسلىنى تەرياك ئېتىپ.

* *

سەندىن ئۈمىدىم كەرەمدۇر، يا مۇقىت،
 سەن كەرەم قىلساڭ نە غەمدۇر، يا مۇقىت.

بىر نەۋالە باشلادىڭ بىر ھەرفىغە،
 بارچەغە بەسدۇر نە غەمدۇر، يا مۇقىت.

خانى ئىھسانىڭ تىغەيلى ئامۇ خاس،
 ھەم گەداۋۇ مۇھتەشەمدۇر، يا مۇقىت.

قۇۋۋەتى تەن سەندىنۇ ھەم قۇتى جان،
 جانۇ تەن سەندىن بەھەمدۇر، يا مۇقىت.

خىرمەنى ھۇمرا بىلە سۇنبۇلى شەھەر،
 رەھمەتتىڭدىن بىر نەئەمدۇر، يا مۇقىت.

ھەيرەتتى مەسكىن گەدايى دەرگەھىڭ،
 ئاسمان جەيىپى كەۋاكىپ دۇررىدىن،
 سەندىن ئۈمىدىم كەرەمدۇر، يا مۇقىت.

* *

لەبلىرىڭ ۋەسفىنى فەھم ئەيلەدى چۈن ئابى ھەيات،
 پەردەئى زۇلمەت ئارا يۈزىنى ياشۇردى ئۇيات.

تۈر بەزمىدە يانپ كەيفىيەتى بادەئى نۇز،
 بەندەئى شاھ بىلەن بىر نەچە سۈردى كەلەمات.

چەشمەئى فەيز نېچە خىزرغە كۆرگۈزدى تولۇد،
 ۋەرنە بىسىپار تىلەپ تاپمادى ئەھلى زۇلۇمات.

بادەئى ئىشقى ئېرۈر مائىدەئى ئىيسا رۇھ،
 تىرىلۈر ھەر نەفەسى نەشئەسىدىن ئەزىمى رەفات.

يا رەب، ئول قەۋم تانۇقدۇر لالەسىدىن يەنە يوق، ئەي ماھىيەت قانداق
مەيى ۋەھدەتدىن ئىچىپ تاپتىلار بۇ سىدىقۇ سەبات، ئەي مەيى قانداق
ھەرەكەت بولسە ئەلىق ماھىيەتتىن مەسلۇب، ئەي مەيى قانداق
ئەلىقىدۇركى قەدىك مۇئجىزە شىرىن ھەرەكات.

* * *

قەترەئى ھەيرەتى بىدىل ئەشكەستە سەفال،
تۇتار ئۇمىدى كەرەم يامغۇرى ياغسە قەتەرات، ئەي مەيى قانداق
ساقىيا، جامى فەنادىن بادەئى مەنسۇر تۇت، ئەي مەيى قانداق
ئەيلەرەم بىر نەشئەسىغە ئىككى ئالەمنى تىغەيل، ئەي مەيى قانداق
خاتىرىم مەئسۇرەسىنى تائەبەد مەسرۇر تۇت، ئەي مەيى قانداق
بادەئى مەنسۇر دەين يەئنى ھەقىقەت بادەسى،
دېمەين ئەفسۇردەلەردەك بادەئى ئەنگۇر تۇت.

بادەئى ئەنگۇرنىڭ كەيفىيەتى زۇلماتىدۇر،
بادەئى مەنسۇرنىڭ كەيفى سەراسەر نۇر تۇت.

ئەسرەگەن بۇ بادەئى دەين شىفائى فىسسۇدۇر،
ئەسرەگەن ئول بادەدىن ئەفسۇردەئى رەنجۇر تۇت.

كىم كۆڭۈل بەردى مۇڭا بولدى خەرابى فىل خەراب،
كىم كۆڭۈل بەردى ئاڭدۇر ئەل ئەبەد مەئسۇر تۇت.

ھۈشمەندا، بۇ سۆزنى مەھكەم تۇت، باك ئەلزام پەستلىق قىلدى،
بىر دەلىل ئايتايىن، مۇسەللەم تۇت، ئىسىملاردىن تەمام ئەقەدەم تۇت.

گەر دېسەڭ بولسۇن قىسمەتتىم ئەفزۇن، ھەر تەرەق سۆز تەكاۋەرىن سۇرسەڭ،
خەلق ئارا ئۆزنى بارچەدىن كەم تۇت، فىقەر چاۋۇشىنى مۇقەددەم تۇت.

قاشنىڭ ھەيىبەتى تەۋازىئۇ ئۈچۈن، گەر تىلەرسە مەھشەردە،
كۆزلەنىڭ ئۈستىدە مۇكەررەم تۇت، كېچەلەر كۆزلەرىڭنى پۈرنەم تۇت.

غەم يېمەك بىرلە ئۆكسىتمەس ھەرگىز، ياكى يۇقىرىدا زىچلىق ئاشىپاندىن رەم تۇت.
 نېچە كۈن خاتىرىگىنى بىغەم تۇت. قىياپەتلىك بىر سەھىپە رەمە

گەر قەبۇلى ھەق ئەيلەسەڭ، ھەيرەت،
 گۈل نەسىمى يەتتى، ئەي بۆلبۈل، بەستەبىيەلە رەمەت.
 ئەھلى ئىرفان سۆزىنى مەھكەم تۇت.

* * *

ئىزدەرەم سەندىن كەرەم، يا مۇستەغاس غاس،
 ئۆلتۈرۈر ئەندۇھۇ غەم، يا مۇستەغاس.

كەشتەئى رەھمەت سارى يۈزلەنمىشەم،
 غەرقى دەريايى مەنەم، يا مۇستەغاس.

گەر ئىناياتى قۇياشنىڭ تۇغماسا،
 كۈل قىلۇر شام سۈبھى دەم، يا مۇستەغاس.

ئىچەسەلەر بەھرى كەرەم لەب تەشەلەر،
 ئىزدەرەم سەندىن كەرەم، يا مۇستەغاس.

ئەي دەردۇ غەمىڭىڭىز راھەتى بىسىارغە بائىس،
 ھەجرىڭىڭىز ئەلەمى دەۋلەتى دىدارغە بائىس.

گەر رەنج ئېرۈر مۇقتەزىنى گەنجى فەراۋان،
 خار ئەمگەكىندۈر ۋۇسلەتنى گۈلزارغە بائىس.

ئەشكىم تۈگەنپ ئورنىغە قان باغرىم ئاقۇزدى،
 سورغىلىكى نەدۈر دىندەئى خۇتبىارغە بائىس.

تەن مەھرىدە سەن ئۇيقۇدا، بەختىڭ ئۇياتۇرمۇ،
 ئويغاغلىغ ئېرۈر ھەم داغى ئازارغە بائىس.

ئاغرىتتا كۆڭۈل كۆرمەگىل ئافاتى ماخا قات،
 ئازار ئېرۈر ھەم داغى ئازارغە بائىس.

بازارنى قىيامەتدە كېرەك نەقدى ئەمەلدۈر،
 شەرقىيە ئېرۈر گەرمىنى بازارغە بائىس.

ھەزرىتىگە بارىپ، ھەيرەتتە، تۇتامدىڭ ئارام،
 بىر تەن ھەم ئۆزۈڭ خاتىرى ھۇشيارغە بائىس.

بىر سەھىپىدە ئىككى نەرسە بولمايدۇ، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

ئول پەرى قىلدى لەتافەت باغدا گۈل بىرلە بەھس،
لەبلەرى ھەيۋان سۈيى كەۋسەرى مۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

قەددى ئاغاز ئەيلەدى بىر سەھى بىرلە نەخل باب،
كۆزلەرى بادام بىرلە زۇلفى سۈنبۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

ئايەتى سۈنئى خۇداۋۇ سەفەئى ھۈسنى جەمال،
ئايدىكىم شەھغە نەلايىق ئەيلەگەي قۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

زەلقى زۇلفى مۇئجىزىدىن نۈكتە ئىيدۇر بەش دەقىق،
چۈن قەۋى مۇشكىلدۇرۇر دۇررى تەسەلسۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

تۈشتى زۇلفى بېلىگە كۆرگىل نەزاكەت تاقىدىن،
كۈرسىغە ئولتۇرمادى رەسمى تەتاۋۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

ھەيرەتتى، بىر بەھسكىم قىلساڭ دەلىلى جەھلدۇر،
سۈلھ ئەگەر مۇمكىندۇرۇر قىلماق تەھەممۇل بىرلە بەھس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

سەنسىزىن سەيرى گۈلىستاندۇر ئەبەس،
جۈستۇ جۈيى باغۇ بوستاندۇر ئەبەس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

دېمەگىل شىرىنغە ھەرگىز يەتمەدى،
كۆھكەندىن ئاھۇ ئەفغاندۇر ئەبەس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

گۈلشەن ئەتراپىدا خار خاشاك دېمە،
گەر جەمالىڭدىن مۇنەۋۋەر بولماسا، مۇنەۋۋەر بولماسا، مۇنەۋۋەر بولماسا، مۇنەۋۋەر بولماسا.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

گۈلشەنى جەنناتى رىزۋاندۇر ئەبەس،
ئول بۇتى چىن غەبغەب ئايتۇر نۈكتە چىن،

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

گەر ئۈمىدىم يوقسە جانان ۋەسلىدىن،
ئارزۇيى سۈھبەتى جاندىر ئەبەس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

تۇفراغ ئاستىدىن چىقىپ بىر مۇرچە،
ئايتادۇر تەختى سۈلەيماندىر ئەبەس.

بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا. * * * بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئىنسان بولسا، بىر ئۇلۇغ ئادەم بولسا.

بىر ئىشىك مەقبۇلى دەرگاھ ئولماسا،
بىر ئىشىك مەقبۇلى دەرگاھ ئولماسا، بىر ئىشىك مەقبۇلى دەرگاھ ئولماسا، بىر ئىشىك مەقبۇلى دەرگاھ ئولماسا.

ئاقىل ئىرسەڭ، ھەيرەتتى، بىر نۆكتەسىن،
 كىم نەفەسغە يەلنى سالغاندۇر ئەبەس.

سۈھبەتى دانا ئېرۇر گەنجى رەۋان،
 سۈھبەتى مەغرۇر ناداندۇر ئەبەس.

ھەق ۋۇجۇدىدا ماسەۋا ھەمە ھېچ،
 ئەقلۇ ھۇسن ئىلە نەۋا ھەمە ھېچ.
 نۇرى خۇرشىد ئەيلەگەندە زۇھۇر،
 پەرتەۋى زەررە يا سۇما ھەمە ھېچ.
 زۇلۇماتى تەڭ ئىچرە قالغاندا،
 بولماسا خىزرى رەھنەما ھەمە ھېچ.

فەلەك زالى كەج قەددى رەفتارى كەج،
 ئاڭا نىسسۇ ئەۋزائى ئەتۋارى كەج.
 ئاڭا پەرۋەرش كەجمەنەشلەرغە ئىش،
 ھەمە خەلق كەج بولسە گۇفتارى كەج.
 قاچان راست ئايتۇر كەج ئەندىشلەر،
 غىلافى گەنجۇ تىغى ئەييارى كەج.

ئەي كۆڭۈل، نەئىتى ھەرمى كىبرىيا قىلدىڭمۇ ھېچ،
 بىر ئەمەل شايىستەنى رۇيى يا قىلدىڭمۇ ھېچ.
 خاكفايىنى كۆزۈڭگە تۇتيا قىلدىڭمۇ ھېچ،
 بىر خىرەدەندى مۇھەققىق ئارنى ئاگاھدىن،
 نۆكتەنى ئاڭلاپ ئۆزۈڭگە رەھنەما قىلدىڭمۇ ھېچ.

دۈردى غەفلەتدىن قارا بولغان كۆڭۈل كاشانەسى،
ئاقتابى مەكرىفەتدىن پۈرزىيا قىلدىك ھېچ.

ھەيرەتتى، مەقبۇل ئىش سەندىن قۇسۇرنى تاپمادى،
بارى غەفلەتدىن ۋۇجۇدۇڭنى فەنا قىلدىڭمۇ ھېچ.

* * *

تىلەرەم فەتھى، يا فەتتاھ، رەھمەتتى بېھساب، يا فەتتاھ.
ئېھدىنەس - سەۋاب، يا فەتتاھ.

نۇرى فەزلىك بىلە كۆڭۈلنى يارۇت، مۇفتەخىر شەيخۇ شاب، يا فەتتاھ.
ئەيلە رەفئى ھىجاب، يا فەتتاھ.

شاھىدۇ مەئنىيۇ ھەقىقەتنىڭ تىلەكىم مۇستەجاب، يا فەتتاھ.

چىھرەسىدىن نىقاب، يا فەتتاھ. ھەيرەتتى، ھەللى مۇشكىلاتىمغە
دامەن ئالۇدەلەرغە قىلغۇچىسەن تىلەرەم فەتھى باب، يا فەتتاھ.

ئەييۇھەل ئۇششاق خۇش - خۇش دىيدەئى بىيدار سۇبھى،

بىر شەھەنشاھى ھەقىقەت كۆرگۈزۈر دىيدار سۇبھى.
سۇبھى ۋەقتىدە ئاقار ئاشىق كۆزىدىن چەشمەلەر،

گۈيىيا جەنناتى تەجرى تەھتمەل ئەنھار سۇبھى.
تۈرى مەئنىدىن تاپار مۇسا دىلىغە فەيزى نۇر،

ناگەھان قىلسا تەجەللى مەتلەئۇل ئەنۋار سۇبھى.
نۇرى زۇلمەت سەفەسىدە ئايەتى لەيلۇن - نەھار،

بارىدۇر ئىككى گۇۋاھى قۇدرەتى جەببار سۇبھى.
كېچەلەر بىيدار بول گەر ئىزدەسەڭ ئاگاھلىق،

بەندەئى ئاسنى ئەگەر كۆپ قىلسا ئىستىغفار سۇبھى.

دەۋرى ئىسياندىن قارا بولغان كۆڭۈلنى يازۇتۇپ،
تا ئىشك ئاچقالى كەلدى مەخزەتى ئەسرار سۇبھى.

ساقال ئاقاردى، ئىشنىڭ تۇشتى ئېدىن ئالماي ئەمەس،
 تەۋبە ئەيلەپ مەن رگۇناھىڭغە يانپ بىسىيار سۇبھ.

پېرلىق سۇبھى يېتىشتى غافل ئولمە، ھەيرەتتى،
 كىم ھەرام ئەرمىش ئويۇماق چۈن مەسىيە ئاسار سۇبھ.

* *
 * *

ئەرسەئى قەدردىن بەند ئەرشى مۇئەززەم بىر كاخ،
 رەۋزەئى ھىكمەتتىدىن سەدرەئى تۇبا ئىككى شاخ،
 رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،
 رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،

رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،
 رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،
 رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،
 رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ، رەۋزەئى تۇبا ئىككى شاخ،

كەلمەدى ھېچ سەدا پەردەئى تۇپراغ ئىچىدىن،
 مۇختەفەئىلەرنى سوراغ ئەتسە يەنە سۇرى مەراغ.
 مۇختەفەئىلەرنى سوراغ ئەتسە يەنە سۇرى مەراغ،
 مۇختەفەئىلەرنى سوراغ ئەتسە يەنە سۇرى مەراغ،

ھەر سەمائىكى نەدۇر جازىبەئى ۋارىد غەيب،
 مۇجىبى نۇقتى ئېرۇر بىھودە ئاغرىتمە دىماخ.
 مۇجىبى نۇقتى ئېرۇر بىھودە ئاغرىتمە دىماخ،
 مۇجىبى نۇقتى ئېرۇر بىھودە ئاغرىتمە دىماخ،

ھەيرەتتى مەغز تىلەر پوست ئەگەر بولماسە مەغز،
 گەردىنى خام ئېرۇر مەھز ئەگەر بولماسە ساخ.
 گەردىنى خام ئېرۇر مەھز ئەگەر بولماسە ساخ،
 گەردىنى خام ئېرۇر مەھز ئەگەر بولماسە ساخ،

* *
 سېنىڭ ئىشقىڭدە شەيدادۇرمەن، ئەي شوخ،
 تەرەھھۇم قىللىكى، رەسۋادۇرمەن، ئەي شوخ.
 تەرەھھۇم قىللىكى، رەسۋادۇرمەن، ئەي شوخ،
 تەرەھھۇم قىللىكى، رەسۋادۇرمەن، ئەي شوخ،

كۆزۈم ياشىمغە چۆمدۈم، ھېچ بولدۇم ئەمەس لىبىمغە،
 تەفەككۈر قىللىكى قايدادۇرمەن، ئەي شوخ.
 تەفەككۈر قىللىكى قايدادۇرمەن، ئەي شوخ،
 تەفەككۈر قىللىكى قايدادۇرمەن، ئەي شوخ،

يىگىتلىك شاخى سىندى شەيخ بولدۇم،
 غەمىڭ بارىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ.
 غەمىڭ بارىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ،
 غەمىڭ بارىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ،

مۇھەببەت دەفتەرىدىن تۈكتە ئاڭلاپ،
 فەنا قەتتىغە دانادۇرمەن، ئەي شوخ.
 فەنا قەتتىغە دانادۇرمەن، ئەي شوخ،
 فەنا قەتتىغە دانادۇرمەن، ئەي شوخ،

بەلا دەشتىدە ئەردى كۆھ ياڭلىغ،
 غەم ھىجراننىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ.
 غەم ھىجراننىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ،
 غەم ھىجراننىغە بەرئادۇرمەن، ئەي شوخ،

ئېرۇر ئىشقى ئوتى رەفئۇ سەپىر سۇيى،
 تۈگەنگەچ سەپىر ئىتادۇرمەن، ئەي شوخ.
 تۈگەنگەچ سەپىر ئىتادۇرمەن، ئەي شوخ،
 تۈگەنگەچ سەپىر ئىتادۇرمەن، ئەي شوخ،

ئايرىماس ھەيرەتتىكى ئىشادىنىۋ غەمىدىن، ھەم زىھنىدە
ساخا ئەزبەبىكى شەيدادۇرمەن، ئەي شوخ، ئەلەھىلەشكۈر.

ئەن ئەلغىنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە * * *
ھەم زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە

بىر قۇش ئېرىمىش زىكرى رايلىقى، پا ۋۇدۇدۇم، نىسەنە ئارىغا، ھەزىشۈبھى دەم قىلغىل نەۋا،
سەنۇ ئايەت، ۋىرد زىيايلىق، يا ۋۇدۇد.

كېچە - كۈندۈز يادى بىرلە تۈت قۇدام،
جان ئارا زىكرى زەبانلىق، يا ۋۇدۇد. ھەر بەلاكىم ئىمتىھانلىق، يا ۋۇدۇد.

مۇنىسلىق زىكرى خۇدا ئىككى جەھان، * * * ھەيرەتتىكى، سەرگەشتە راھىي ئىزدەسەڭ،
دەستىگىرى مەھربانلىق، يا ۋۇدۇد. بەندەدۈر پىنھان مەئانلىق، يا ۋۇدۇد.

ھەم زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە * * *
ھەم زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە

ئەلا، ئەي شوخ، رەئىيى سەھى قەد، خۇدا ئىسمىغە ئەيلەرمەن مۇئەككەد.
زېھى قەددۇ، زېھى خەتتۇ، زېھى خەد. قۇياش نۇرىغە ئەفلاكى زەبەر جەد.

كەمالى ھۈسن ئەۋجىدە قەمەردەك، مۇنەۋۋەر تەلئەتى ۋەسفى مۇجەددەدەل. تەھەييۇر لەمبەسىدە ھەيرەتتىدۇر،
ۋىسالىڭدۇر بەھانە دەيرى مەجىد، غەرىقى فىكرەتۇ زۇلفى مۇجەئىد.

دە، ئەلغىنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە * * *
ھەم زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە زىھنىدە

شەرىن دەھەنا، سىم تەنا، شەكلى فەرنزاد،
غەم تاغىنى كەسمەك ماڭادۇر بىشە چۇ فەرھاد.

لەيلى سىقەتا، ھۈسن ۋەششەھردە ئافاق،
مەجنۇن كەبى ھەجرىگدە ئىشىم نالەۋۇ فەرياد.

ھەشر ئولسا كۆڭۈل گۆشەسىدە ئوتتۇرمۇ،
تۈشمەس ئاڭغا سەيد ئولدى كۆڭۈل قۇشلارى سەياد.

بادام كۆزى ئاستىدادۇر زۇلفى ئىكى دام،
تۈشتى ئاڭغا سەيد ئولدى كۆڭۈل قۇشلارى مىقاد.

زۇلفى قەدى ئەفكەندە سىندۇر سەزۋ، ئىلە سۈنيۇل،
ئارى ساڭا مەھكۇم ئېرۈر، بەندەۋۇ ئازادىم.

فەريادكى غەم بەھرى گىرانبارلاردىن،
 ساھىلدا سەبۇك باختەلەر قىلمادىلار ياد.

نۇر ۋەئدە قەرار ئەتتى بىرى تاپمادى ئىنفا،

ئۇمىر ئۆتتىمۇ ھەسرەتتىن بولمادى مۇئتاد.
 ۋەئدە قەرار ئەتتى بىرى تاپمادى ئىنفا،
 ئۇمىر ئۆتتىمۇ ھەسرەتتىن بولمادى مۇئتاد.

ئىشقىدە بەسىي، ھەيرەتتيا، كەلسە جەفالار،

ھاشاكى قىلۇر غەير بىلە شىكۋەنى بۇنياد.
 ئىشقىدە بەسىي، ھەيرەتتيا، كەلسە جەفالار،
 ھاشاكى قىلۇر غەير بىلە شىكۋەنى بۇنياد.

* * *
 ئەي دەھاننىڭ شەككەرى شىرىن زەھاننىڭدىن لەزىز،
 لۇتقى ئىلە شىرىن سۆزۈڭ شەككەر دەھاننىڭدىن لەزىز.

ئەي دەھاننىڭ شەككەرى شىرىن زەھاننىڭدىن لەزىز،

لۇتقى ئىلە شىرىن سۆزۈڭ شەككەر دەھاننىڭدىن لەزىز.

ئاشكارا لۇتقى ئېتىپ ئەلدىن نىھان ئۆلتۈرگۈچە،
 ئاشكار ئۆلتۈرگەننىڭ لۇتقى نىھاننىڭدىن لەزىز.

ئاشكارا لۇتقى ئېتىپ ئەلدىن نىھان ئۆلتۈرگۈچە،

ئاشكار ئۆلتۈرگەننىڭ لۇتقى نىھاننىڭدىن لەزىز.

كۆزلەرى كىرىك سىنانىدىن فەنارە باغلادى،
 يوقدۇرۇ قەسسايغە ھېچنېمە قانىڭدىن لەزىز.

كۆزلەرى كىرىك سىنانىدىن فەنارە باغلادى،

يوقدۇرۇ قەسسايغە ھېچنېمە قانىڭدىن لەزىز.

يەتكۈچە مەيخانەگە رەنجى خۇمار ئۆلتۈرگۈدەك،

جۈرئەتى بەر، ساقىيا، رەتلى گىراننىڭدىن لەزىز.

يەتمەدى، ئەي كۆھكەن، شىرىن قۇلاغىڭغا ھەنۇز،

دەھر باغدا سەدا ئاھۇ فىغاننىڭدىن لەزىز.

ئايىتىكىم شىرىنمۇدۇر جان مۈلكى جانان ۋەسلىدىن،

مەيلى دەرسەن يوقدۇرۇر ھېچنېمە قانىڭدىن لەزىز.

ھەيرەتتيا، جانۇ جاھاننىڭ سەرق قىل جانان ئۈچۈن،

بىر ئىنايەت ئەيلەسە جانۇ جەھاننىڭدىن لەزىز.

ئەي كەمالى قۇدرەتتىڭغا خالىقۇ جەببار، شۈكەر، قانچە

ھەر بىر ئېھسانىڭغا، يا رەب، ئەيلەينىن سەدبار، شۈكەر.

بىرۇ بارا، ھازىرا، پەرۋەردىگارا، قادىرا، سەيىدەمما،
ئون سەككىز مىڭ ئالەم ئەتىمىڭ يوقدىنكىم بار، شۇكر.

تەن قىلىپ يەردىن كەتۈردۈڭ جان بېرىپ قىلدىڭ ھۇباب،
ئەقىل ئىمان بىرلە، يا رەب، ساھىبى ئەسرار، شۇكر.

لۇتق ئېتىپ قىلدىڭ، كەرىما، ھەيرەتى بىچارەنى،
ئۈممەتى پۈر ھىممەت ئول سەيىدى مۇختار، شۇكر.

* * * * *

سەن كەبى ئالەمدە بىر لەيلى مىسالى قايدا بار،
مەن كەبى مەجنۇن سىفەت ئاشۇقتە ھالى قايدا بار؟

كۆزلەرىم يەتقۇبدەك مۇشتاقى دىدارىڭ قانى،
ھۇسن ئارا سەندەك يەنە يۇسقى جەمالى قايدا بار؟

ئاقتابى ئارەزىڭنى تۈت يامان كۆزدىن يىراق،
گەرچە دەرلەر ئاقتابى بىزەۋالى قايدا بار؟

شەككەرىن گۇفتارلار ۋەسقىدە لال ئولسا نې تاڭ،
كىم سېنىڭدەك تۈتىشى شىرىن مەقالى قايدا بار؟

دەردۈ فۇرقەت ھەيرەتىنى سەكتە ئەيلەپدۇر زەئىقى،
ئەمدى كۈيۈڭغا يېتىشكۈنچە مەجالى قايدا بار؟

* * * * *

ئالەمى راھىن ئىلە ئول شوخ ئايۋاندىن چىقار،
ئاھۇ فەريادۇ فىغانۇ نالە ھەرياندىن چىقار.

يۈز ئاچىپ گۈلشەن سارى كەلسە خىرامان ئول پەرى،
جان ئولۇر تەندىن جۇدا ھۇشۇ خىرەد جاندىن چىقار.

سىم تەن، نازۇك بەدەن، زىبىيا نىھال ئول نازەنن،
مىڭدە بىر سەرۋى خىرامان باغۇ بوستاندىن چىقار.

دىلرەبالەر كۆڭلۈم ئىچرە يولىنى پىنھان قىلۇر،
كىم بىلۈركىم روھنى قاندىن كىرىپ قاندىن چىقار.

ئىتتىبار ئەيلەر ئۆزىن سەير ئەتسە سالىك ئىختىيار،
قىيمەتى ئەفزۇن بولۇر ھەر جەۋھەرى كاندىن چىقار.

لەۋھى مەھقۇز ئىلكىدە جىبرائىل ئىشقى ئۇستادىدىن،
 بەختتە خەتتە ئى تەئلىم ئالىمى گويادىكىلىرىدىن چىقارما.

بەختتە كەلسە مەيدان سارىدىن ئول شەھسەۋارىم، ھەيرەتتى،
 كۆر تەماشاسىغە گەر بەيتۇل - ئەھزاندىن چىقارما.

بەختتە كەلسە مەيدان سارىدىن ئول شەھسەۋارىم،
 كۆر تەماشاسىغە گەر بەيتۇل - ئەھزاندىن چىقارما.
 كى ھۇسن باغىدە گۈل بەرگى نەۋ نىھالىم بار.

نەدىن كۆرۈپ يۈزىنى رىجان نىشار، ئەيلەمەدىم، نەدىن
 مۇھەببەت ئەھلىنى كۆرگۈچە ئىنتىلىم بار.

يۈزىن توشۇمىدە كۆرەي دەپ تىلەرمەن ئۇيغۇمنى،
 تۇتاي بۇ ۋەھشىنى دەپ كېچەلەر خەيالىم بار.

رەۋامۇدۇر ساڭا ئاشىقنى ناھەق ئۆلتۈرمەك،
 دەبىرى مەدرىسە ئىشقىدىن سوئالىم بار.

رەقىبى ئەغمى بىلە يار كۆيىدىن كەتمەم، سىنىپ چىقىم
 باشىم كېتەر ھەۋەسىڭ بىرلە تا مەجالىم بار.

ھەبىب يادىدا دۈرمەن، خۇدا گۇۋاھتىمۇدۇر،
 ئۇلۇس مەھافىلىدە ھەرنە ئىشتا فالىم بار.

كەمبەنە ھەيرەتتى خەستە شاھ بولغۇسىدۇر،
 دەپسەڭ كۆيۈڭدال گەدايى شىكەستە ھالىم نىبارە ئەھلە.

ھۇسن گۈلىستاندا بىر گۈلى بەھارىم بار،
 قۇزقەتمىدە بۇلبۇلدەك تۇرغە ئاھۇ زازاتم بار.

چىھرە ئەرغىۋانلەر ساغرىپ سامان ئولدى،
 قايدا زىننەتتى مەجلىس شوخ گۈلئۇزارىم بار.

ئىشقى ئارا ئەلامەتتىن قورقۇيۇرمەن، ناسىھى،
 قىمىڭ بەلاۋۇ ئۆلمەككىدىن مەن قاچان قاچارىم بارىمە.

زاھىد ئايتۇرى شەيدا بولماغىلىق نە دىل خوش ئول،
كۆڭلۈم ئىچرە گۈل چىرە تۈركى شوخ يارىم بار.

مەن نەكىم نىشاتی ئەيش يار ۋەسلىدىن بىلمەم،
تازە گۈللەر ئاچىلغان داغى ئىشقى يارىم بار.

ھەرنە ئىختىيار ئەيلەر ئەقلۇ جان ئاڭا تاپىنما،
ئىختىيارى فەرئىدۇر ھەرنە ئىختىيارىم بار.

ھەيرەتتى ۋىسال ئىزدەپ دەربەدەر گەدا بولدى،
ئەمدى خەلق ئارا بىلمەم قايدا ئىختىيارىم بار.

* *

بىر دىلبەرى شىرىن لەب جانىمنى شىكار ئەيلەر،
ھەم نازۇ ئىتاب ئەيلەپ باغرىمنى فىگار ئەيلەر.

قىلدى مەنى بىدىلنى ئول يۇتغە ئەجىب مەفتۇن،
ئول كىم يەدى قۇدرەتدىن بۇ نەقىشى نىگار ئەيلەر.

ھۈسن ئەھلى قىلىپ پەيدا، ئىشقى ئەھلى ئاڭا شەيدا،
گۈل گۈل ئاچىلۇر گۈلشەن بولبۇل ئاڭا زار ئەيلەر.

زۇلفىدىن ئاچىپ سۈنۈبۇل، لەئلىدىن ئاقىزىپ مۇل،
ئاغزىدا چېكىپ قۇل - قۇلكىم دەفئى خۇمار ئەيلەر.

گەھ ئەسرىدە ساز ئەيلەپ، ئاشىقنى گۇداز ئەيلەپ،
گەھ لۇتقى ئىلە ناز ئەيلەپ، بىر لەھزەدە بار ئەيلەر.

گەھ جۇرئەد جامىدىن ئالەمنى قىلىپ مەخپۇر،
گەھ لۇتقى كەلامىدىن ئالەمنى شەزار ئەيلەر.

لەئلى يادىدا كۆزۈم ئەشكىنى گەۋھەردىن تۇتار،
كىر فىكىم شەبنەملەردىن ياقۇبتى ئەھمەردىن تۇتار.

قامەتى ۋەسفىدە تەھرىر ئەتسە بىر مەۋزۇن كەلام،
خامە ئول سائەت ئۆزىن سەرۋى سەنەۋبەردىن تۇتار.

لەبلەرى يەتكەن قەدەھ ئىچرە شەرابى خۇشگۇۋار،
 ئول زەمان گويىكى ساقى ئابى كەۋسەردىن تۇتار.

گۈلشەن ئەترافىدا ئەكىمىش خار تۈنلەر باغبان،
 مەھجەبىنلەر ئۆز يۈزىن خەت بىرلە ئەفكەردىن تۇتار.

كامىل ئەرمەس ئەھلى تەجرىد ئاللىدا تەۋھىد ئاڭا،
 كىم ئۆزىن مەشھۇر ئېتىپ مەردى قەلەندەردىن تۇتار.

بۇلەۋەسلىرىكىم ئۆزىن ئاشىق تەسەۋۋۇر ئەيلەگەي،
 ھەيرەتتى مۇرى زەئىفى كىم سەمەندەردىن تۇتار.

* * *

ئول پەرىكىم قەددى مەۋزۇن چىھرەئى زىيباسى بار،
 ئاب زەنگۇ زىينەتى زىيۋەردىن ئىستىغناسى بار.

باك ئەمەس ئۆلتۈرگەلى تېز ئەتسە كۆزلەر خەنجەزى،
 لەبلەرى ھەيۋان سۈيى بىرلە مەسەھ ئەنئاسى بار.

ئەرغەۋانى چىھرە بىرلە زەئىفىرانى پىر مەن،
 قىل تەماشنا سۇنۇ باغىنىڭ گۈلى رەئناسى بار.

شانە ئېلىكىگە ئالىپ بوغدى فەرىشان زولفىنى،
 ئەژدەھا دەفئى ئۈچۈن گويىا يەدى بەيزاسى بار.

تۈررەئى شەب رەنگىدە «ۋەللەيلى» مەزمۇنى ئەدا،
 يۈزىدە «ۋەششەئسى» تەفسىرى جەھان ئاراسى بار؟

بىر كۆزۈم بەھرى فىراتۇ بىر كۆزۈم بەلخىيۇ چاچ،
 ئىككى دۇنيا مەقسەدى بىر گەۋھەرى يەكتاسى بار.

غەم سىپاھى لەشكەرىمدۇر دۇدى ئاھمىدۇر ئەلى،
 بىنىشانلىق تەختىنىڭ ھەيرەت كەبى داراسى بار.

* * *

ئول پەرى رۇخلار كېلىپ بىلمەن نې ئەفسۇن قىلىدىلار،
 ئالدىلار كۆڭلۈمنىيۇ ئەقلىمنى مەجنۇن قىلىدىلار.

كۆرسەتىپ بىر لەمئەنى ئىشۋە بىلە بەرقى ۋىسال،
كېچەلەر ئاھىم ئوتى تەفتىنى ئەفزۇن قىلدىلار.

تا سەنەۋبەرۋەش سەنەملەر قامەتنى قىلدى راست،
جان ئارا تۈشكەن ئەلىفنىڭ قامەتنى نۇن قىلدىلار.

بىر دۇررى يەكتا ئۈچۈن كۆز مەردۇمى غەۋۋاسدەك،
چۆمدى غەم بەھرىغەۋۇ ئەشكىمنى جەيھۇن قىلدىلار.

كۆزلەرى قەسسايلاردەك خەنجەرى مىزگان ئىلە،
بىر ئۇيان باقىپ بۇيان باققۇنچە يۈز خۇن قىلدىلار.

بەزمى ۋەسلى يارىغە يەتكۈنچە، بىدىل ھەيرەتتى،
مۇددەئىلەر ناتەۋان كۆڭلۈمنى مەھزۇن قىلدىلار.

* *

چەرخى كەج رەفتاركىم ئالەمغە مېھر ئىزھار ئېتەر،
ئاقىبەت تىغى جەفادىن كۆڭلىمنى ئەفكار ئېتەر.

نەچچە كۈن گۈل غۈنچەسىدەك گۈلشەنى ئىشرەت ئارا،
ئاچىلۇر بولغاندا سەرمايەنى ئەلدىن خار ئېتەر.

* *

پادشاھلار باشىدىن تاشلاپ كۇلاھى جاھنى،

بىر گەدايى ناتەۋاندەك خەلق ئىچىدە خار ئېتەر.

ئىيساۋۇ مەريەم مەسھۇللاھغە بەردى بىر ئېشەك،

بىر ئېشەك تىيىنەتغەكىم مىڭلاپ قۇلۇن تەييار ئېتەر.

قايدا بىر نادانۋەشىغە پەرۋەرىشلەر كۆرگۈزۈر،

دانىشۇ ئەھلى فەزىلەت زۇمرەسىدىن ئار ئېتەر.

ھەيرەتتى بۇ نىلگۈن تاقى سىپىھرى نى مەدار،

كىم كۇشاد تاپتى بەقادىن ئۆزىنى بىنار ئېتەر.

بۇ يىلىغىمۇ رەھبەر ئىلىم * * *
 ۋەقتى سەبىز ئولدى جەھان سەيرى بەھار ئەتكۈم كېلۈر،
 باغ ئارا بىر دەم تەماشىشايى نىگار ئەتكۈم كېلۈر.
 غۇنچەدەك قان باغلاغان كۆڭلۈم ئاچىلغايلارمۇ دەپ،
 لەھزەئى نەززارەئى بىر گۈلئۇزار ئەتكۈم كېلۈر.
 يار مەنزىلگاھى دەپ سەينەمدە ئوتقاش تارىدىم،
 كۆز ياشىم بىرلە سۇغارىپ لالەزار ئەتكۈم كېلۈر.
 سەڭلەرنىڭ باسقان ئىزىڭ بولدى كۆزۈمگە تۇتىيا،
 قايدا تاپسام ئول مەنازىلنى مەدار ئەتكۈم كېلۈر.
 خوش دىماغ ئەتكەچ نەسىمى ئەنەبەر ئەفشان كاكۈلى،
 گۈلشەنى كۈيى سارى ھەردەم گۈزار ئەتكۈم كېلۈر.

ئول شەھەنشاھى ھەقىقەت بەندەسىدۇر شاھلار،
 ئول سەبەبىدىن بەندەلىكنى ئىختىيار ئەتكۈم كېلۈر.
 تا شەرابى ۋەسلدىن مەست ئەيلەگۈنچە، ھەيرەتتى،
 جۈرئەئى بەر، ساقىيا، دەفئى خۇمار ئەتكۈم كېلۈر.

گەر ھەقىقەت ئىزدەسەڭ جەمئى فەرىشان ئىچرە كۆر،
 گەنج ئەگەر قىلساڭ تەلەپ بۇ گەنجى ۋەيران ئىچرە كۆر.
 خار زەخمى بىرلە سەپىد ئەتكەن يۈرەك سەد پارەلەر،
 غۇنچەدەك باغرى پۈتۈن سەھنى گۈلىستان ئىچرە كۆر.
 ئەي پەزى، گەر ئاشنالار دەھر ئارا ئازەدەۋەش،
 ئەي بەسا، يۈستى سىفەتنى چاھى زىندان ئىچرە كۆر.

نازەبىنلەر ئىچرە سەندەك دىلرەبا قايدىن كېلۈر،
 ئىشق ئەھلىدە فەلەكەدەك بىۋەفا قايدىن كېلۈر.

ھۈسن باغىدە لەتافەت گۈلشەنى ئەتراپىدا،

ئاشنالغ رەنگى جۈيىيۈ ۋەفا قايدىن كېلۈر.

بىخەبەر كۆڭلىگە يەتمەس زەۋقى سەنگىن خارەلەر، سائىد رايۇنلىق رەنەن ئۆزى

گۈشۈ ھۈش ئاڭلاركى بۇ سەۋتۈ سەدا قايدىن كېلۈر.

ئىشقى بەزمىدە ئىچۈرمەككە لەتافەت جۈرئەتى، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

ۋەرنە سۆز رەئناسىدىن ھۈسنى ئادا قايدىن كېلۈر.

تەربىيەت كامىلىدىن ئالماي تاپماغاي ناقىس كەمال، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

ئەكمەگۈنچە دانەغە نەشۋۇ نەما قايدىن كېلۈر.

قايدا بارساڭ، ھەيرەتتى، گەر بولماسا ئىقبال دوست، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

بارەكەللاھ بىرلە لۇتقى مەرھەبا قايدىن كېلۈر.

ھەركى ئانىڭ كۆڭلىدە فەزلى ھۈنەرى بار، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

ئىلكىدە كەلىدى دۈرۈ گەنجۈ گۈھەرى بار، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

كەس تەمەنجاندىن ئەگەر جانان دېسەڭ، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

كەچ مۇنىڭدىن ئەرسە كۆڭلۈڭ ئانى دەر.

تۈئمەننى لايىق كۆڭۈل مېھمانىغە، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

كۆز ياشىدۇر باغرىنىڭ پەرىمانى دەرىجە دەر.

گەر مۇيەسسەردۇر قەنائەت گۈشەسى،

ئەھلى دىل ئۆزنى ئۇلۇسنىڭ جانى دەر.

ئىشقى ئوتى ئۆرتەگۈنچە، ھەيرەتتى، رەنەن ئۆزى رەنەن ئۆزى

ئاشىق ئەھۋالىم دېمەس ئالەمغە فاش، خەستە كۆڭلۈم دەردىنىڭ دەرىمانى دەر.

ۋە فاسىزدۇر جەھان رەئناسى، ئەي يار،
 ئۆزۈڭنى قىلماغىل شەيداسى، ئەي يار.
 بۇ گۈلشەن گۈللەرگە بولمە مەغرۇر،
 يېتەر بىر كۈن خەزان يەغماسى، ئەي يار.
 بىساتى ئىززەتى بەزمى نىشاتىن
 ئۇزا تاشلار جەھان داناسى، ئەي يار.
 خىرەد ئاللىدا بىنىش زەھرى قاتىل،
 زەمانە شەككەرى ھەلۋاسى، ئەي يار.
 كۆزۈڭ ھەر سۈبھىيۇ شام تىغى ئۇريان،
 پەرىشان خاتىر ئەيلەپ ھەيرەتتىنى،
 پەرىشان كاكۈلۈڭ سەۋداسى، ئەي يار.

* *
 * *

كۆڭۈل ئەرشۇ قەفەس تەن، روھ پەرۋاز،
 ئۇشاتىپ بۇ قەفەسنى ئەيلە پەرۋاز.
 مېنىپ ھىممەت بۇراقىيۇ قىلىپ سەير،
 سەمەۋاتى مۇھەببەتتە سەرئەفراز.

* *
 * *

يېتىپ جىبرائىلى تەۋفىق ھىدايەت،
 مەئسىيەت ئالەمىدە قىلمە مېنى تازە،
 گەربانى تەۋەككۈلنى ئۈتۈپ رۇست،
 فەنا جارۇبى بىنرلە ئەيلە پەرداز.
 قەنئەت كۈرسەسىدە ھەيرەتتىنى،
 سەرىرى سەلتەنەتتە قىلمە ئاۋاز.
 جەھان گۈلىدە ۋە فارەنگۈ بۇنى ئىزدەمەڭىز،
 ئەرۋسى دەھرىنى سىز بارچە يارى جانىمىز دېمەڭىز.

* *
 * *

جەھان گۈلىدە ۋە فارەنگۈ بۇنى ئىزدەمەڭىز،
 ئەرۋسى دەھرىنى سىز بارچە يارى جانىمىز دېمەڭىز.

ھەيات مەندەسەن ئارىيەت بىلىپ ئاڭلاپ،
بارىنى يەك، ۋەلى، بۇ مەنزىل ئىچرە غەم يېمەڭىز.

نەفەس نەفەس قىلىپ ھەيات خاتىرىن شاداب،
مۇساھىب يولىنى يۈزلەرنىگە باغلاماڭىز.

چەمەندە گۈل يۈزى بىر نەچچە كۈن غەنىمەتدۇر،
بۇ مەھماننى تۈتۈك ئەزىز، خار ئەيلەمەڭىز.

رەقىبەلەر دېمەڭىز قالغۇمىز كېتىپ سىزلەر،
گۇمان يوقدۇ كېلەرسىز رەقىبەلەر ھەمەڭىز.

جەھاندا ھەيرەتتىكى ئىھسان لۇتقى دامى بىلە،
گىم ئېتەدۈركى كۆڭۈل قۇشلارنى ئاۋلاماڭىز.

* * *

دىلرەبالار مۇددەتى رەسمى مۇھەببەت تۈزدىڭىز،
بىۋەفالىقنى تەگۈرۈپ شۈۋەلەر كۆرگۈزدىڭىز.

ئەيلەپ ئىستىغنا تەغافۇل تەۋسەنغە مېنىدىڭىز،
تاقەتتم رەخشىنى سەبىرم ناقەسەن ھارغۇزدىڭىز.

بىر نەچچە ئۈمىدى ۋەسلى ۋەئەدەدىن تۇرغۇزسىڭىز،
ئاقىبەت نەۋمىد ئېتىپ تۇراغدا ئۆلتۈردىڭىز.

ئەي سىتەمگەر، نامۇسۇلمانلار نەدىن ئۆلتۈرمەڭىز،
كەلسىڭىز باشمىغە رەھم ئەيلەپ ئۇلۇس تىرگۈزگۈڭىز.

ھەيرەتتىكى دىۋانە زەنجىرى مۇھەببەت رىشتەسى قېشى،
ئەي بۇتى پەيمان شىكەنلەر، نې سەبەبىدىن ئۈزدىڭىز.

كىم مۇھەببەتتىن ئىرادەت ئەھلىغە ھەمدەم ئەمەش،
ئەھلى دىللار بەزمىدە ئەۋۋەل بەنى ئادەم ئەمەش.

گۈلشەنى فىرەدەۋىسى ئەنلا، رەۋزەنى خۇلدى بەرنى،
 ئاشىقى مەھبۇب كۆڭلى تەبىئىدەك خۇررەم ئەمەس.

بىخەبەر زەۋقى تەلەبىدىن كۆڭلى سەنگىن خارەلەر،
 كۆزلەرى ھەرگىز خۇدانىڭ رەھمەتىدىن نەم ئەمەس.

چەشمە ئەتراپىدا ئۈنگەن سەبزەدەك كىرىپك ئارا،
 يارنىڭ كۆيىدا ئۈنگەن خەس كەبى خۇررەم ئەمەس.

قەترەنى ئەشكى نەدامەت ھەقىغە ئىسيان ئەھلىدىن،
 يەتتى دەريادىن فۇزۇن تائەت سۈيىدىن كەم ئەمەس.

ئەي بەسىرەت ئەھلى، ياد ئەيلەڭ قويى باشىن كۆرۈپ،
 كىم بىلۈركىم كۈلبەنى كاۋۇسى تۇرى ھەم ئەمەس.

* * *

ھۈسن ئارا لەيلى سېنىڭدەك مۇنچە كۆپ زىببا ئەمەس،
 ئىشقى ئارا مەجنۇن مېنىڭدەك ۋالەۋۇ شەيدا ئەمەس.

غەم شەبىستانىدە ئىشقىڭ لەمئەسىدىن ئاڭلادىم،
 پەرتەۋى سالىمىش جەمالىڭ شەمۇ بەزم ئارا ئەمەس.

كۆز ئاچىپدۇر رەۋشەن ئەيلەرگە چەمەن رەئىنلارى،
 ئول شەھىتىنىڭ سايەسىدە نەزگەسى شەھلا ئەمەس.

تاڭمۇدۇر خۇرشىد گەر ئەۋرۈلسە ھەر كۈن باشىدىن،
 زەررە ياڭلىغ ئول قۇياشغە ئىسبەتى پەيدا ئەمەس.

ئايتۇر ئەردىم نارەۋا ئۆزدىن دېمەكلىك بولماسا،
 ئىشقى بازارىدا مەندەك ھېچكىم رەسۋا ئەمەس.

رەم قىلىپدۇر كۆزلەردىن ئۇيقۇ غەم سەۋداسىدىن،
 دەشت ئارا كۆرگەن قارا ئاھۋى سەھرا ئەمەس.

تۈبى قەددىن راست قىلمىش رەۋزەنى بوستان ئارا،
 قامەتىڭدەك راست ئېتەردە دىلكەشى زىببا ئەمەس.

ھەيرەتتى، سۇنغان كۆڭۈلدىن تازە گۈفتارىڭ مەھال،
كىم شېئىرىڭدە كىدىن سەدا مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.

* * *

قەھرىمىز، قەھرىمىز، قەھرىمىز، قەھرىمىز، قەھرىمىز،
ھەر نەفەس بىر مۇلتەمەس، ئەيلە تەمەننا بۆلەۋەس،
بەرئەبەس ھەر خارۇ خەس، ئەيلەر تەماشىا بۆلەۋەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
ئاشىقى سادىقغەدۇر خارىا بۇ يولدا خارىا گۈل،
گۈلنى خار ئەيلەر خەيال، گۈلنى خارىا بۆلەۋەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
ئاشىقى دىلخەستە يار ئىشكىدە ئىززەت تاپمادى،
كۈر فەلەكنىڭ گەردىشىدىن مەجلىس ئارا بۆلەۋەس.

* * *

كەئبەئى مەقسۇدغە ھەرگىز نىشانى تاپمادى،
ھەز تەزەفدىن پۈتتە ئەيلەپ دەشتۈ سەھرا بۆلەۋەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
بىر ھۇرۇق كۆڭلىدە يوق كەسبى كەمالاتى ئۆلۈم،
قىلىسا گەر سەيرى سەمەرقەندۇ بۇ خارىا بۆلەۋەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
بەختى غەم پەرۋەردىشى چەرخى فەلەك گەردىشى،
ھەيرەتتى خۇنابە نۇش بادە پەيما بۆلەۋەس.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.

* * *

بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
ھەر كۈنى دەريايى مەشرىقىدىن زۇھۇر ئەيلەر قۇياش،
ئول پەرىنىڭ تەلئەتتىدىن كەسبى نۇر ئەيلەر قۇياش.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
مەئرىفەت مەھرى كۆڭۈل بۇرچىدىن ئەتمىشەك تۈلۈ،
تىغ تارتىپ لەشكەرى زۈلمەتنى دۈر ئەيلەر قۇياش.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
كامىل ئەۋسافىغە ناقىسلار خەيالى تىيرەدۈر،
فاشدۇر خەففاشلار كۆزىنى كۈر ئەيلەر قۇياش.
بۇ شېئىرىڭدە مەرغۇبى روھ ئەفزا ئەمەس.
ئەپسۇس تۈل ئەھلى ئۆمرى ئافتابىن سايەدەك،
ياتغالى مەغرىب سارى چۈنكىم غۇزۇر ئەيلەر قۇياش.

بىر كەمەڭ ئىكەنمەڭ، بىر سىناپمەڭ ئىكەنمەڭ،
 ھەر كەمالى دەھر ئارا يوقكىم زەۋالى بولماغاي،
 ئەۋجىدىن زايىل بولۇر چۈنكىم مۇرۇر ئەيلەر قۇياش.

جۈزۈدىن كۈللىغە سەير ئەتمەك ئېرۇر شەرتى سۈلۈك،
 ئۆيلەكىم ئۆز بۇرچىدىن دائىم ئۇتۇر ئەيلەر قۇياش.

پاك ئەرەنلەردىن نەزەر ئەيلەر قارا تۇفراغنى،
 كۆر نېچۈك ئالۋدەئى خاكىنى زەھۇر ئەيلەر قۇياش.

ھەيرەتتى ئول ماھ رۇخسارىم يۈزىن ئەيلەر ۋە يا،
 ھەر كۈنى دەريايى مەشرىقىدىن زۇھۇر ئەيلەر قۇياش.

* *

ئىشقى ئوتى كۆڭلۈمدە ياشۇرغان ئارادا كەلدى ياش،
 بىزنى فاش ئەيلەركى بەسكىم بىمەھابا كەلدى ياش.

خىزىرنىڭ ئەينى ياشۇرغاندەك كۆڭۈل پىنھان ئىدى،
 چەشمەئى دىلدىن چىقىپ ھالىمغە گويا كەلدى ياش.

ئەشك ئارا كۆز مەردۇمىدەك ئەيلەدىم غەۋۋاسلىق،
 گەۋھەرى مەقسۇدغە ئانداغكى دەريا كەلدى ياش.

* *

تا كۆڭۈل شەمئى كۆزۈم ياشىدىن ئەتمىشەك فۇرۇغ،
 لەئىل گۈن خىلئەت قۇۋالانىپ ئارادا كەلدى ياش.

ئوت تۇتاشتى كۆڭلۈمە ھەردەم فۇرۇغ مىسباھدەك،
 زەۋشەنالىقنى زۇھۇر ئەيلەپ ھۇۋەيدا كەلدى ياش.

ئەي كۆزۈم نۇرى، كۆڭۈل شەمئى ئاچىلماس ياشسىز،
 ئابروىي مەردۇمانى ئەھلى زىيىبا كەلدى ياش.

ئوتلۇغ ئاھىم بىرلە ياشىم نې ئەجەب قىلدى قىران،
 ئوت ياشىمنى كۆرگەلى فەخرى تەماشىا كەلدى ياش.

پاك ئەمەس ئۆلتۈرسە بالا قايدا ياخشىدىن يامان،
خار گۈل ئۈستىدەدۇر گۈلشەن بەسى دۇشۋار ئىمىش.

جامەئى زەربەفت ئىلە نادان بەخلىنىڭ تۇرماغى،
بەھۈنەر بىر لۇقمە ئۈچۈن خەلق ئىچىدە خار ئىمىش.

پىشەدۇر ئىلكى كەلدى رىزقىدۇر بىشەك بىلىڭ،
نەچچە ئالتۇن نەۋى چىنىنىڭ ئاستىدا مۇردار ئىمىش.

ھەيرەتتى، كامىڭ تەلەب قىل يار ئىشىكىدىن مۇدام،
كىمگە كىم يار ئۇلسا باردۇر بارچەسى تەييار ئىمىش.

* * *

ئاشىقىغە ۋىسال ئولسا جەھان بىرلە نە ئىش،
ۋەسل ئولسا بەھەم ئەھلى زەمان بىرلە نە ئىش.

ئارىفكى ھەقىقەت دۇرى ئاللىدا تۇرۇپ،
ساھىلدا سەدەق ئەھلى گۇمان بىرلە نە ئىش.

دۇنيالىق ئىشى ئاخىرەت ئاللىدا ئەبەس،
دېھقانكى ھۈسۈل ئالدى سامان بىرلە نە ئىش.

جانان ئېسە مەتلۇب، تەلەب ئەيلەمە جان،
ئەي ھەيرەتتى، ئىشقى ئەھلىغە جان بىرلە نە ئىش.

* * *

بولمادىم جانىم بېرىپ ھىجران بەلاسىدىن خەلاس،
يار ئىستىغناسىيۇ ئىشقى ئىبتىلاسىدىن خەلاس.

تەگمەگۈنچە نەكەتتى تا بۇ لىسانى فەقىرىدىن،
تاپماغاي كۆڭلۈڭ قۇشى مەنلىك ھەۋاسىدىن خەلاس.

تا مۇھەببەت جامىدىن ئىچمەي زەمانى تاپماغۇڭ،
مەنەتتى دۇنيايى دۇن دەۋران جەفاسىدىن خەلاس.

كىم رىيازەت سۈيى بىرلە ئەقلىنى يار ئەتمەدى،
ھاشە لىلاھ تاپماغۇڭ مەنەت بەلاسىدىن خەلاس.

تەن پەرەستىكىم فەراغەت مۇنبەرىن ئەيلەر مەقام،
بولماغاي تا ئۆلگۈچە غەفلەت فەزاسىدىن خەلاس.

ئالەم ئەھلىدىن تەۋەققۇد ئەيلەگەن كۈنجى قەبۇل،
تاپماغاي ھەرگىز ئۆلۈسنىڭ ماجىراسىدىن خەلاس.

گۈلىستانى دەھر ئارا كۆڭلى پۈتۈنلەر غۇنچەدەك،

قالدىمۇ ئاخىر پەرىشانلىق خەلاسىدىن خەلاس.

ۋەسل ئۈمىدى بىرلە بول فۇرقەت يولىدا، ھەيرەتتى،

ھېچ ئاشىق يوقدۇرۇر فۇرقەت ياراسىدىن خەلاس.

* *

مۇھەببەت ئېرۇر ئىنسۇ جاندىن غەرەز،

مۇھەببەت مەكىنۇ مەكاندىن غەرەز.

مۇھەببەت كۆڭۈل ئالەمى ئەسلىدۇر،

مۇھەببەت قۇياشى ئەگەر تۇغماسا،

نەدۇر بۇ زەمىنۇ زەماندىن غەرەز.

مۇھەببەت نۇرى لەمئە كۆرگۈزمەگەي،

ئېرۇر ئەنجۇمى ئاسماندىن غەرەز.

مۇھەببەت مەيىن نۇش ئېتەر ئىشقى ئېلى،

بۇدۇر باغ ئىلە بوستاندىن غەرەز.

مۇھەببەت قۇشنىن سەيد ئېتەر ھەيرەتتى،

بۇدۇر دانەئى خانۇماندىن غەرەز.

دەھرى فائى مەجلىسىغە كىم فەراغەتتىن بېشىت،

سالىدى ھەرگىز تاپمادى جامى بەقادىن ئىنبىساتى،

سەبزە ئۇندى گۈل سۈيۈندى تاۋرادى بولدى خەزان،

ئەندەلىبى بىنەۋادىن قالدى ئاھەنگى نىشات.

مۇستەقىم ئول مەئرىفەت بىرلە شەرىئەت يولىدا،

باخەبەر قويغىل قەدەم بارىكى ۋادى پىلسىراتى،

مەنزىلىدۇر بەس مەخەۋفۇ راھ رەۋغە يوق ۋۇقۇف،
 ھەرتەرەق غۇلى بەيابان، شەرتدۇر كۆپ ئىھتىيات؛
 ھەر مەقامىكى تاپارسەن ئىشقى ئارا ئەيلەپ ئۇرۇج،
 ھەيرەتتى، قىلغىل ھەزەركىم تاپماغايىسەن ئىل خەتات.

* * *

مەنزىل ئۈزە كېم ئەيلەر ھىكمەتنى بەيان ۋائىز،
 تا بۇت ئارا ھەم تاپتى بىكام زەبان ۋائىز.
 گەر ھۇشۇ خىرەد ئەھلى غەفلەتدىن ئەمەس خىرە،
 ھەر زەررە قىلۇر ئىنشا بىر نۇكتە ئەيان ۋائىز.

* * *

ئافاقى جەھان يەكسەر ئاياتى سەنايمۇدۇر،

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

* * *

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

بۇ مەزمۇننىڭ مەنبەسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىڭ ئىنتېرنېت يولداش بېكەتى

تەگمىش ھەۋايى دەھرىدىن ئەھلى باشغە سەدائ،

سەۋدايى ھىرىس ئەيلەدى ھۇش ئەھلىدىن ۋىدائ.

بازار ئىمىش بۇ دۇنيا خەلق ئارا ئاندا زار-ئەرمىش،

يوق ئاندا غەيرى مەنەتتۇ ئەندۇھۇ غەم مەتائ.

ئەي بىخەبەر بۇ ئالەم فاندا فىكىر قىلغىل،

تا گەشتەئى ھەياتىدىن ئالغايىسەن ئىنتىفا.

ئۇمىرۇڭ تەمام بولمايۇ ئىشىڭنى قىل تەمام،

دۇنيا ئىشىغە يوقدۇرۇر ئەنجامى ئىنقىتائ.

ئەي ھەيرەتتى، مۇدام بولۇپ ئەھلى دىل بىلە، ئەي
سۈھبەت قىلۇر مەقام فەنا زەۋقىدىن سەمائىيەتتە

* * * * *

كەل ئەمدى كۆڭۈل لەززەنى قىل فەراغ،
قىلالى ئىكەۋ سەيرى بوستان فەراغ.

گۈل ئاچىلدى تۈزدى چەمەن تاۋرادى،
گۈلۈ ئەندەلس ب ئورنىغا كەلدى زاغ.

كۆچەر مۇتتەقىق سەيلىدىن بۇ دەرەخت،
ئۆچەر مۇختەلىق باد بىر كۈن چەراغ.

* * * * *

رايگان ئۆتتى ھەياتىم نەۋ بەھارى، ئەي دەرىغ،
قىلمايىن زەۋقى تەماشايى نىگارى، ئەي دەرىغ.

ئەيلەدىم بىھۈدە سەيرى گۈلشەنى باغى جەھان،
رجىلۋەئى كۆرگۈزمەيىن بىر گۈلئۇزارى، ئەي دەرىغ.

نەۋ بەھار ئولدى چەمەندە بولغاي ئېردى كاشكى،
نازەنن سەرۋۇ قەدى گۈل چىھرە نارى، ئەي دەرىغ.

ئۆتتى چۈن دەي مەۋسۈمى كەلسە بىرى فەسلى بەھار،
كەلگى ئېردى يازى ئۈمرۈم نەۋ بەھارى، ئەي دەرىغ.

تىرەدۈر شامى بەلادەك دەۋرانى بىخىرەد كۆزى،
يەتمەدى كۈيىدا سارۇلغان غۇبارى، ئەي دەرىغ.

ئىختىيار ئەيلەپ ۋىسالى يار ئەرمەس بەختىيار،
ھەيرەتتى ئىلكىدە يوقدۇر ئىختىيارى، ئەي دەرىغ.

* * * * *

(داۋامى كىيىنكى ساندا)

فەنغانكى، يۈمدى زەمان ئەھلى دىيدەئى ئىنساغ،

(نەشرگە تەييارلىنىۋاتقاندا) نەچچۈكى دۈرنى شەبىھىدىن تانۇرغە يوق سەرزاق.

تەبىئەتى فەلەك مۇختەلىق مىزاج ئولدى،
 ئەناسۇر ئولدى مۇخالىق مەۋالدى ئىنتىخاق.

قەفەس تۇتىشى خۇش بەھ نەچچە بىنەۋا خامۇش،
 چەمەندە زاغۇ زەغەن چالمىش ئەرغەۋاندىن لاق.
 زەمانە گەردىشىدىن راست ھەمدەمىم نا راست،
 تەغەممۇن ئەيلەدى ئول نەۋئىكىم ئەلىغنى راست تاق.
 مەرىز گەرچە يىغار سىيم مۇردىن كەمدۇر،
 قەنائەت ئەھلىغە سىيمۇرغ سىيمىن ئەيلەر قاق.
 كەما ئەقىشى تەمۇتۇن مەئاش بىرلە نەۋا،
 كەما تەمۇتۇ خەزانى مەئاق بىرلە سەھاق.

* *

كۆڭۈل ئائىنەسىن، ھەيرەتى، مۇسەففا تۇت،
 نە فۇشى مەئنىغە بۇ جەۋھەرى كېرەكدۇر ساق.

* *

تۆكتى بەھمەن سىيمىنى تا زەنگىبار سىيمەن تەبەق،
 خىرقەسىن بۇزدى فەلەك ھەم خەلقى زەررىنى يەشەق.
 زەمەرىر ئوقىنى ناقۇشى فەلەكنىڭ ھۈللەسى،
 تاشلادى خەلقى جەھان كۆڭلىگە ئاندىندۇر فەلەق.
 قۇدرەتى فەرگاز دەۋرىدىن قىلۇردىن زىنھار،
 تۇلچى «ۋەللەيل» ئايەتدۇر شاھىدى «رەببىل فەلەق».
 ئاتەشىن ئاھۇ چەراگاھى ھەمەلنى دەم قىلىپ،
 مەرغەزارى سەۋر ئۈزە قىلدى مەقامى مۇتتەبەق.
 ئاھۈبى زەررىنى خۇرشىد ئەيلەدى سەيرى ئۇفۇق،
 چۈن ھەمەل ئوتلاغىدىن ئۆتكۈنچە بولدى مۇختەرەق.
 چەكتى تەقۋىمى ئەزەل سەيرى كەۋاكىب ھىكمەتى،
 تا ھەكىمى «لەم يەزەل» دىن شاھىدى بولغاي بۇ شەق.

قارغالىق تالىدۇر تۇرغە سەئادەت ئاسار،
 كىم ئاڭغا گۈلشەن فىردەۋسەك ئاچىلدى بەھار.
 كۆكدىن ئەنجۈمنى ئەجەب تۇشسە خەرىدارى ئولۇپ،
 كىم مەتائى تەرەبۇ ئەيش ئىلە تولدى بازار.
 بىر مۇبارەك شىيەمۇ خىزر قەدەم مەقدەمدىن،
 تاپتى بۇ بۇقئە ئەجەب زىننەتۇ ئەئزازۇ فەخار.
 بەسكى تەشرىف كۈنى غەيرەتى نەۋرۇز ئەردى،
 بولدى سەرمەست مەسەررەت مەيدىن ھەر ھۇشيار.
 ئول ئەسالەت فەلەكى ئەختەرى سابىت بەگلىك،
 كىم ئېرۇر قۇلزوم ئانىڭ گەۋھەرى زاتىغە كۇچار.
 بولدى يۈمنى قۇدۇمى ئاڭغا سەرمايەئى ناز،
 قارغالىق ئۈزرە كېرەك ئەمدى كۇچار ئولسە نىسار.
 جەھدى ئەمىرنى شاياندۇر ئەگەر پاي ئەنداز،
 ئاڭغا زەربەفتىنى كەلتۈرسە سىپمەزى دەۋۋار.

مەقدەمى خەيرىغە مەنسەبدىن ئىدى ئىستىقبال،
 كۆر بۇ ئىقبالكى بولماس ئاڭغا ھەر كىمسە دۇچار.

بۈيلە غۇربەتدە ۋەتەن غەيرەتنى تاپقۇسى مەرد،
 چىقسە رۇستەمدەك ئولۇپ رەخش تەۋەككۈلغە سەۋار.

ئاڭا پەيۋەستە ھەمئاغۇش ئەرۋسى ئىقبال،
ھەمقىران ھاسىدى بابەخت ئىلە دىۋا ئىدبار.

مەرھەبا ساھىبى ئىقبال ھۇمايۇنكىم ئانىڭ،
سايەسىن زىللى ھۇما تاپتى بۇ فەرخۇندە دىيار.

لۇتقۇ رەھمەتدە ئېرۇر كەۋسەرۇ فەردەۋس ئاسا،
شانۇ - شەۋكەتدە فەلەك پايەۋۇ خورشىد ئاسار.

مەكرەمەت ئالەمدۇر فەردى ۋۇجۇدىكىم ئاڭا،
ھىممەتۇ جۇدى ئېرۇر قافۇ مۇھىتى زەخخار.

ئەقىل فەئىئال فۇيۇزى ئۇرۇبان كۆڭلىدە مەۋج،
ئەھلى ئىشراقى جەبىنىدا ئەياندۇر ئەنۋار.

ئانىڭ ئەنفاسىيۇ ئەخلاق كەرەمىدىن بېھبۇد،
ئىستەسەڭ ئەنبەزى سارا تىلەسەڭ مۇشكى تاتار.

ھۆكىمرانلىقتا تۆمۈرخان كەبىي نافەز فەرمان،
تەرجۇمانلىقتا دەقائىق رەسۇ شىرىن گۇفتار.

پۇقەرا دەردىغە دەرمان ئۇمەرا باشىغە تاج،
سۈلەھا قۇربىغە تالىپ ئۆلەما جەمئىغە يار.

خاتىرىي يوقكىم ئانىڭ مېھرىدىن ئۇلغاي خالى،
يا زەبانىكىم ئانىڭ مەدھىنى قىلماش تەكرار.

نې فۇسۇن ھۇردى ئانىڭ لۇتقۇ كەرەم ئەنفاسى،
كىم بۇ نەۋۋ ئەيلەدى تەسخىر سىغار ئىلە كىبار.

گەر فۇزۇن قىلسە تەجەللىي ئاڭا مەدھى تاڭ يوق،
كىم تەجەللىيغە فۇزۇنراق كەرەمۇ رافەتى بار.

تا ئېرۇر قۇتب جەنۇبىيۇ شىمالىي سابىت،
تا فەلەك سەھنىدەدۇر يەتتە كەۋاكىب سەييار.

مەنسەبۇ زىكرى ئانىڭ سابىتۇ سەييار بۇلۇپ،
تاپسۇن ئەقتاب ئىلە يەتتى بۇدەلادىن ئەنزار.

بېنوا لایق نوم سېلان

تاغایق طالبعرد طرف سادت انار کیم انکالکتن فر دس دیکلا پیلک بهار
 گو کدین انجمنی بختی ختم در ادوب کیم متاع طرف عیش ایله تولوی با دار
 بر مبارک شیم و ضرر قدم مقدمیدین تاپتی بو نغو عجز نیست داغز از قنار
 بسکه تشریف کوی خیرت نورد ایزدی بولوی سرت مرت میدین هر شیار
 و بیلا صالت خلکی اخری ثابت بیکلیک کیم ایرد و قلزم ایزد کومو اتیه کچلد
 بولوی یمن قدمی انکاسر مایه ناز تاغایق اوزره کرا ایلدی کوجا اوزنشار
 چنهمیر کوشایان زور کربای انداز انکاز بفتی لکتور سپهر دوار
 مقدم فریخته نصیبین ایدی اتقبال کور بو اتقبال کور بولماس انکار کور چار
 بیلیم خیرتاد علم غریتی تا بنوعی مرد چقر ستمه ایلدوب بختی قلم سواره
 انکلا پیوستیم انوشتریم و سول اتقبال بوقا پاشاید بخت ایله اولوب بار

مر با صامب اتقبال بهایون کیم انک
 لطف و رحمت و ابرو کوشور و زور کوشا
 مکرمت عالیرد و فرود وجودی کیم انکا
 عقل فعال فوضی اورد بان کونکله موج
 اینک انقاسی و اخلاق کیم میدین بود
 حکم انقده اتمور خان کبی نافذ فرمان
 فقر ادره یوز در مان امر اباشینو تاج
 خاطر یوق کیم اینک مهربین اولغای عالی
 غمخون مهوردی اینک لطف کیم انقاسی
 کوزون ایل تجلی انکاسهت تا کتلیک کیم تجلی غمخون واق کوم در انقی بار

تا ایرد قطب جنوبی و شمالی ثابت تا فلک صحیفه ادریتی لوان کب سبار
 منصب و ذکر ای انک ثابت بسیار بولوب
 تابسون اقطاب لیمه تی بد کلا دین انظار
 واقمه ناظمها الفقیر الداعی المدعو باب اولاد حسین خا التجلی المجلی الخفی
 القادری الدهلوی عامله مدبره العرصه و لطفه المعنوی تمین

(نه شرگه ته ییار لغوچی گو ما ناهیه لک جامهات خه و پسزلکی نمدار سندن دهم ئه لیشقا چققان)

ئۈبەيد زاكانىي تولۇق ئىسمى شەرىف نىزامىددىن ئۈبەيدۇللا زاكانىي بولۇپ، مىلادىيە 1270 - يىلى (يەنە بەزى مەنبەلەردە 1280 - يىلى) ئىراننىڭ غەربىي شىمالىي قىسمىدىكى قەزۋىن شەھىرىگە يېقىن زاكان دېگەن يەردە تۇغۇلغان. ئۇ باشلانغۇچ تەلىمنى ئۆز يېزىسىدا، ئالىي تەلىمنى شۇ دەۋر ئىلىم مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان باغداد شەھىرىدە ئالغان. ئۆمرىدە ھەر خىل خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن، كېيىن بەزى سەۋەبلەر بىلەن خىزمىتىدىن ئايرىلىپ جاھانكەزدىلىكتە ياشىغان. تەخمىنەن 1370 - يىلى ۋاپات بولغان.

زاكانىي يازغۇچى ۋە شائىر بولۇپ، پارس ئەدەبىياتىدا ھەجۋىيە (ساتىرا) ژانىرىنىڭ ئاساسچىسى. ئۇ ئەسەرلىرىنى ئەرەب ۋە پارس تىللىرىدا يازغان. ئۇنىڭ «نەۋادىرل - ئەمسال» (نادىر مەسەللەر)، «ئەخلاقۇل - ئەشراق» (ئېسىلزاڧىلەر ئەخلاقى)، «سەد پەند» (يۈز ئۆگۈت) قاتارلىق ئەسەرلىرى پارس ئەدەبىياتىدىكى ۋەكىللىك ئەسەرلىرىدۇر. «مۇشۇ گۈربە» (مۇشۇك بىلەن چاشقان) ناملىق كىچىك ھەجىملىك مەجازىي داستانى كۆپلىگەن تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

«دىلكۇشا ھىكايەتلەر» (كۆڭۈل ئاچار ھېكايىلەر) ئۈبەيد زاكانىي ئەسەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، تۆۋەندە ئۇنىڭدىن تاللانمىلار بېرىلدى.

بىر ساددا كىشى باشقىلارنىڭ قويللىرىنى ئوغرىلاپ، گۆشىنى سەدىقە قىلىدىكەن. كىشىلەر ئۇنىڭدىن:

— نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟ — دەپ سورىسا، ئۇ مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:
 — ئەي ئاغىنىلەر، سەدىقنىڭ ساۋابى قوي ئوغرىلىغانلىق گۇناھىمنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ، ماڭا قۇيرۇق يېغى بىلەن چاۋا يېغى قالىدۇ. ئەجەبا، شۇنىمۇ چۈشەنمىدىڭلارمۇ؟

بىر قېتىم سۇلتان مەھمۇد ئاچ قالغانىكەن، ئاشپىزى ئۇنىڭغا پىدىگەن قورۇپ بېرىپتۇ. بۇ قورۇما ئۇنىڭغا بەكلا تېتىپ كېتىپتۇ ۋە:

بىر قېتىم سۇلتان مەھمۇد ئاچ قالغانىكەن، ئاشپىزى ئۇنىڭغا پىدىگەن قورۇپ بېرىپتۇ. بۇ قورۇما ئۇنىڭغا بەكلا تېتىپ كېتىپتۇ ۋە:

— پىدىگەنمۇ يېيىشلىككەنغۇ، — دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان خىزمەتكارى شۇئان پىدىگەننى ماختاپ كېتىپتۇ. سۇلتان مەھمۇد قورسقى تويغاندىن كېيىن:
 — مۇشۇمۇ تاماق بولدىمۇ، غىچلا زەھەرغۇ بۇ، — دەپتۇ. خىزمەتكارى دەرھال پىدىگەننىڭ زىيىنى توغرىسىدا بىر تالاي سۆزلەپتۇ. سۇلتان مەھمۇد ھەيران بولۇپ:
 — ھەي ئىنسان، ھېلىلا ئۇنى ماختىغاندىنغۇ؟ — دەپتۇ. خىزمەتكارى:
 — ئەي شاھ، مەن پىدىگەننىڭ خىزمەتكارى ئەمەس، ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتكارى. شۇڭا، سىلىگە خوش ياقىدىغان گەپلەرنى قىلىشىم كېرەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

※ ※ ※

قەزۋىنىلىك بىر كىشىنىڭ چىشى ئاغرىپ كېتىپ تېۋىپنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.
 — ئىككى تەڭگە بەرسەڭ، چىشىڭنى يۇلۇۋېتىمەن، — دەپتۇ تېۋىپ.
 قەزۋىنىلىك كىشى بىر تەڭگە بېرىمەن دەپ تۇرۇۋاپتۇ، تېۋىپ ئۇنىماپتۇ. ئاخىر قەزۋىنىلىك كىشى ئىككى تەڭگە بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ ۋە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ساق چىشىنى كۆرسىتىپتۇ. تېۋىپ ئۇ چىشىنى يۇلۇپ تاشلاپتۇ.
 — ھەي، ئاغرىق چىشىمنى يۇلماي، ساق چىشىمنى يۇلۇۋالدىڭ، — دەپتۇ قەزۋىنىلىك ئاغرىق چىشىنى كۆرسىتىپ.
 تېۋىپ ئۇ چىشىنىمۇ يۇلۇپ تاشلاپتۇ.
 شۇ چاغدا قەزۋىنىلىك كىشى تېۋىپقا:
 — ئۆزۈڭچە مېنى ئەخمەق قىلىپ، ئىككى تەڭگەمنى ئېلىۋالماقچى بولغاندىڭ، ئەمما مەن سەندىن ئۈستات كېلىپ، بېشىڭنى ئايلاندۇرۇپ، ئىككى تەڭگە ئىككى چىشىمنى يۇلدۇرۇۋالدىم، — دەپتۇ.

※ ※ ※

بىر ۋەزىخان مۇنبەرگە چىقىپ:
 — كىمكى ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ ناملىرىنى قەغەزگە يېزىپ، ئۆيىگە ئېسىپ قويسا، شۇ ئۆيىگە شەيتان ئەسلا يولمايدۇ، — دەپتۇ.
 شۇ سورۇندا تەلەكمۇ ① بار ئىكەن. ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن تۇرۇپتۇ — دە، مۇنداق دەپتۇ:

— تەقسىر، شەيتان بېھىشكە بېرىپ ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنى يولدىن ئازدۇرغان تۇرسا، ئەمدىلىكتە ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ تېھنىغا ئېسىلغان ئىسمىدىن تەپ تارتارمىدى؟!

※ ※ ※

خەلىپە مەھدىي ئوۋغا چىقىپ لەشكەرلىرىدىن ئايرىلىپ قاپتۇ ۋە بىر كۆچمەن ئەرەبىنىڭ ئۆيىدە

① تەلەك — ئىران مەملىكىتىدە نەسىردىن ئەپەندىگە ئوخشاش قىزىقچى، سۆزمەن كىشى. ئەمەلىيەتتە پەننىيەت كىتابىدا لۇغەتتە لۇغەتتە

۱۰ — مەن ئېمىشقا بىر كۈن، بىر ھەپتە، بىر ئاي، بىر يىل، ھەتتاكى بىر ئۆمۈر يېتىدىغان مېلىمدىن كەچكۈدەكمەن؟ — دەپتۇ. نەسەت قىلىشقا ئادەتتە بىر ئادەم ئۆزىنىڭ بىر نەرسىسىگە بەرگەن ھەممىسىنى بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ؛ ئۇنى ھاممامچىغا بەرسەم بىر ھەپتىگە؛ كىر يۇغۇچىغا بەرسەم بىر ئايغا يېتىدۇ؛ سۈپۈرگە ئالسام بىر يىلغا يېتىدۇ؛ مىخ سېتىۋېلىپ تامغا قاقسام بىر ئۆمۈر يېتىدۇ. شۇنچە لازىملىق نەرسىنىڭ قەدرىگە يەتمەسەم بولامدۇ؟! — دەپتۇ باي. ۸. بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ. * * *

ناھايىتى سەت بىر سودىگەر ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپ: «ئەي خۇدا، مېنى شۇنچىلىك كۆڭۈل قويۇپ ياراتقىنىڭغا مىڭ قەتلىە شۈكرى» دەپ ئولتۇرغانىكەن، بۇ گەپنى ئوينى يىغىشتۇرۇۋاتقان خىزمەتكار ئاڭلاپ قاپتۇ. خىزمەتكار ئىشىنى تۈگىتىپ، ئەمدىلا تاشقىرىغا چىقىشىغا كىمدۇر بىرى: — خوجايىنىڭ ئۆيدە نېمە قىلىپ ئولتۇرىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. نەسەت قىلىشقا ئادەتتە بىر ئادەم ئۆزىنىڭ بىر نەرسىسىگە بەرگەن ھەممىسىنى بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ. * * *

بىر مەرگەن قۇشقا قارىتىپ ئوق ئۈزگەنىكەن، ئوقى قېيىپ كېتىپتۇ. يېنىدا تۇرغان ئاغىنىسى بۇنى كۆرۈپ: — ئاپىرىن! — دەپ توۋلىۋېتىپتۇ. نەسەت قىلىشقا ئادەتتە بىر ئادەم ئۆزىنىڭ بىر نەرسىسىگە بەرگەن ھەممىسىنى بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ. * * *

مەن «ئاپىرىن» نى ساڭا ئەمەس، قۇشقا ئېيتتىم. بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ. * * *

مۇھەممەد ئەۋفىي مۇھەممەد ئەۋفىي، تولۇق ئىسمى شەرىفى نۇرىددىن مۇھەممەد ئىبنى تاھىر ئىبنى ئوسمان (بۇخارىي) بولۇپ، مىلادىيە 1177 — 1172 — يىللار ئارىسىدا بۇخارا دا تۇغۇلغان ۋە شۇ يەردە ئىلىم تەھسىل قىلىپ يېتىلگەن. ئۇ ئەدەبىياتشۇناس ۋە تەرجىمان بولۇپ، شەرق ئەدەبىياتىدا تەزكىرەچىلىك ژانىرىنىڭ ئۆلىمىنى سالغۇچىلاردىن بىرىدۇر. ئۇ 1201 — يىلى بۇخارا ھاكىمى سارىيىدا كاتىپلىق قىلغان. كېيىن خارەزىم، خۇراسان شەھەرلىرىگە ساياھەت قىلىپ بېرىپ، ئۇ يەرلەردىكى ئالىم — ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەتلەردە بولغان ۋە ئۇلاردىن تەلىم ئېلىپ مەلۇماتىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان. 1219 — يىلى ئانا يۇرتى بۇخاراغا قايتىپ كەلگەن. موڭغۇل ئىستېلاسى دەۋرىدە ھىندىستانغا كېتىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە شۇ يەردە ياشاپ ئىجادىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغان. مىلادىيە 1233 — يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن. نەسەت قىلىشقا ئادەتتە بىر ئادەم ئۆزىنىڭ بىر نەرسىسىگە بەرگەن ھەممىسىنى بىر ھەپتە ئىچىدە بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىچىدە بىر كۈنگە يېتىدۇ. * * *

مۇھەممەد ئەۋفىي ئۆلىمى مۇھىم ئەسەرلىرى ساقلىنىپ قېلىنغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ قىممەتلىكى ئۇنىڭ «لۇبابۇل — ئەلباب» (مېغىزلارنىڭ مېغىزى، 1222 — يىلى) ناملىق تەزكىرەسىدۇر. ئۇنىڭدا قەدىمدىن تا ئۆز دەۋرىگىچە بولغان شېئىرىي ئەسەرلەردىن ئۆلگىلەر

كەلتۈرۈلگەن ۋە شائىرلار توغرىسىدا مەلۇماتلار بېرىلگەن. ئۇشبۇ تەزكىرە پارسچە يېزىلغان شېئىرلار توغرىسىدا بىزگىچە يېتىپ كەلگەن تەزكىرەلەرنىڭ ئەڭ قەدىمكىسى بولۇپ، بىرىنچى مەنبەدۇر. ئۇنىڭدا ناملىرى تىلغا ئېلىنغان كۆپچىلىك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى موڭغۇللارنىڭ تالان - تاراجى سەۋەبىدىن يوقىلىپ كەتكەن بولۇپ، «لۇبابۇل - ئەلباب» ئۇلار توغرىسىدىكى بىردىنبىر مەنبە سانىلىدۇ. ئەھمىيەتلىك ئەسەرلەر بولسا: «ئەلباب» (تەئەرىخىي ئەسەر) ۋە «ئەلباب» (تەئەرىخىي ئەسەر). ئەۋفي 1223 - يىلىدا ئەرەب يازغۇچىسى ئەبۇ ئەلى ئەل - مۇھىددىن ئەت - تەئەۋھىي (10 - ئەسىر) نىڭ «ئەل - فەرەج بەئد ئەش - شەددە» (قىيىنچىلىقتىن كېيىنكى شادلىق) ناملىق ئەسەرنى ئەرەبچىدىن پارسچىغا تەرجىمە قىلغان. كېيىنچە ئۇنىڭدا شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئەسەر يېزىش ئىشتىياقى تۇغۇلغان بولسا كېرەك، 1228 - يىلى «جەۋامىئۇل - ھېكايەت ۋە لەۋامىئۇر - رىۋايەت» (ھېكايەتلەر توپلىمى ۋە رىۋايەتلەر ياغدۇسى) دېگەن ئەسەرنى يازغان. بۇ كىتاب 2000دىن ئارتۇق ھېكايە ۋە رىۋايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تۈرلۈك پەنلەرگە ئائىت ئىلمىي پارچىلار، بەس - مۇنازىرىلەر ۋە خۇلاسەلەر ھېكايە، رىۋايەت شەكلىدە بايان قىلىنغان. ئەھمىيەتلىك ئەسەرلەر بولسا: «ئەلباب» (تەئەرىخىي ئەسەر) ۋە «ئەلباب» (تەئەرىخىي ئەسەر). تۆۋەندە شۇ ئەسەردىن نەمۇنىلەر بېرىلدى.

※ ※

يەزدىجۇرد ساسانىيلار سۇلالىسىگە مەنسۇپ كىشى بولۇپ، ئەڭ ياۋۇز ۋە زالىم پادىشاھلاردىن ئىدى. ئۇنىڭ بالىلىرى كىچىكلا ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى چەكسىز غەم - ئەندىشىگە تولۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شۇنچىلىك خۇشپىچىم ۋە چىرايلىق بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈپتۈكى، چېرىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىكەن، كەلگۈسىدە ئاتىسىنىڭ ئىزباسارى بولىدىغانلىقى بىلىنىدىكەن.

يەزدىجۇرد بۇ پەرزەنتىنىڭمۇ ئۆلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى تەربىيەلەشنى ئەرەب ئەمىرى نۇئمان مۇنزىرغا تاپشۇرۇپتۇ. نۇئمان مۇنزىر ئىراق شەھەرلىرىدىن بىرى بولغان كۇفەگە يېقىن، ھاۋالىق ۋە گۈزەل مەنزىرىلىك ھىرە شەھىرىنىڭ ھاكىمى ئىكەن. نۇئمان مۇنزىر يەزدىجۇردنىڭ ئەمرىگە بىنائەن گۈدەكنى ھىرە شەھىرىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. نۇئمان ئۈچ ئېمىكئانا تېپىپ، بالىنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپتۇ. بۇ ئېمىكئانىلار مەھرىبان ۋە كۆيۈمچان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى ئەرەبتىن؛ ئىككىنچىسى ئەجەم (پارس) دىن؛ ئۈچىنچىسى تۈركتىن ئىكەن. ئەرەبتىن گەپتە چېچەنلىكى، ئەجەمنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكى، تۈركنىڭ تۇغۇچلۇقلۇقى (باتۇرلۇقى) بەھرامگۈردە مۇجەسسەملىنىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئۈچ خىل تىلدا ئەركىن، راۋان سۆزلىشەلەيدىغان بولۇپتۇ. نۇئمان مۇنزىر ئۇنىڭ شەرىپىگە ئىككى جايغا ھەيۋەتلىك قەسىر سالدۇرۇپ، بىرىگە سەدىر، ئىككىنچىسىگە ھەۋەرنەق دەپ نام قويۇپتۇ. بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئەرەب مەملىكىتىدە بۇنداق گۈزەل ئىمارەت بىنا قىلىنمىغانىكەن. بەھرام شۇ يەردە ئۆسۈپ كامال تېپىپتۇ. شىجائەت ۋە جاسارەت بابىدا ئۇ شۇ دەرىجىگە يېتىپتۈكى، ئاتقان ئوقى ئاسماننى پەلەكنى تېشىدىكەن، چاپقان قىلىچى دۈشمەن كالىسىنى تېنىدىن شارتلا ئۈزۈپ تاشلايدىكەن.

نۇئمان مۇنزىرنىڭ شامال دەك ئوچقۇر بىر ئېتى بار ئىكەن. بىر كۈنى شۇ ئاتنى ۋە بىر مۇنچە مال - دۇنيانى بەھرامغا تارتۇق قىلىپ: «ئەلباب» (تەئەرىخىي ئەسەر) دېگەن نام بىلەن بەھرامغا بەردىن بەردىن ئۆزىڭىزگە نېمىنى لايىق كۆرسىڭىز، ھەممىسى ئىزىڭىزنىڭ بولسۇن، مەن ھېچ نەرسىنى سىزدىن

ئايمايمەن، — دەپتۇ. ئەمما بەھرام ئۇنىڭ لۇتفۇ مەرھىمىتىنى چەكسىز تەشەككۈر ۋە ئۆزىغاھلىق بىلەن قوبۇل قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ مال - دۆلىتى ۋە شانۇ شەۋكىتى ئېشىپ، ھاياتىنى شاد - خۇراملىق بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

ئۇنىڭغا بەھرامگۇر دەپ لەقەم قويۇشنىڭ سەۋەبى شۇنىڭدىكى، بىر كۈنى ئۇ نۇئمان بىلەن ئوۋ قىلىپ يۈرگەندە، قۇلانغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى تىتما - تىتما قىلىۋەتمەكچى بولۇپ تۇرغان شىرغا ئۇچرىشىپ قاپتۇ، بەھرام شىرغا قارىتىپ ئوق ئۈزۈپتۇ. ئوق شىرنىڭ تېنىنى تېشىپ ئۆتۈپ، قۇلاننىڭ قورسىقىغا سانجىلىپتۇ. شىرمۇ، قۇلانمۇ شۇ زامان تىن تارتماي ئۆلۈپتۇ. ئۇ شۇنىڭدىن باشلاپ بەھرامگۇر دەپ ئاتالغانىكەن.

بەھرام چوڭ بولۇپ، داڭقى ئالەمگە يېيىلىپتۇ. ئۇ ئاتىسىنىڭ خىزمىتىگە بارماقچى، ئۇنى زىيارەت قىلماقچى بوپتۇ. ئۇ بۇ توغرىسىدا نۇئمانغا مەسلىھەت ساپتۇ: — شۇنداق قىلىشىڭىز، ساۋابلىق ئىش بولاتتى، — دەپتۇ نۇئمان، — سىزگە ئوخشاش ئوغۇل ئاتىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلمىقى، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالمىقى ھەم پەرز، ھەم قەرزدۇر. سىزگە ئوخشاش ئوغۇلغا ھەرقانداق ئاتا جېنىنىمۇ ئايىمسا كېرەك. ئەمما، ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، ئاتىڭىز جاھىل ۋە قىلىقى يامان ئادەم. مۇبادا ئۇ دىلىڭىزنى رەنجىتىپ قويسا، تېرىكمەڭ، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ. مەيلى، — دەپتۇ، شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ، — دەپتۇ بەھرام، — يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ دىندارىنى كۆرۈش، جامالىدىن بەھرىمەن بولۇش ئىشتىياقىدىمەن.

شۇنىڭ بىلەن نۇئمان يول ھازىرلىقىنى كۆرۈپ، بىرقانچە ئىشەنچلىك ئادەملىرىنى قوشۇپ ئۇنى مەدائىن شەھىرىگە يولغا ساپتۇ. بەھرام ئاتىسىنىڭ سارىيىغا كەپتۇ، ئەمما ئاتىسى ئۇنىڭغا ئېتىبار بەرمەپتۇ، ئۇنى ھۇزۇرىغا چاقىرماپتۇ ھەمدە ئىلتىپاتمۇ كۆرسەتمەپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماپتۇ. بۇنىڭدىن بەھرامنىڭ ئۆتە خورلۇقى كەپتۇ.

بىر كۈنى بەھرام ئۇيقۇ غالىب كېلىپ، تۈۋرۈككە يۆلەنگىنىچە مۈگدەپ قالغانىكەن، ئاتىسى بۇ ھالىنى كۆرۈپ دەرغەزەپ بوپتۇ. ئۇنىڭغا قاتتىق ئازار بېرىپ زىندانغا تاشلاپتۇ. بەھرام خېلى ۋاقىتقىچە زىنداندا يېتىپتۇ. كۈتۈلمىگەندە رۇم قەيسەرىنىڭ ئوكسى مەدائىنغا ئەلچى بولۇپ كەپتۇ ۋە بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپتۇ. بەھرام ئۇنىڭدىن ياردەم سوراپتۇ. ئۇ يەزدىجۇردقا مۇراجىئەت قىلىپ: — بالىڭىز ئەرەبلەر ئارىسىدا چوڭ بولغان، ئەرەبلەرنىڭ خۇي - پېئىلى ئالىيلىرىغا ئايان. ئۇنى ئازاد قىلىپ، نۇئماننىڭ ھۇزۇرىغا يولغا سېلىپ قويسىڭىز، كۆپ ساۋابلىق ئىش بولاتتى، — دەپتۇ.

يەزدىجۇرد بەھرامنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپتۇ، ھېچقانداق مەرھەمەت كۆرسەتمەستىن ئۇنى نۇئماننىڭ ئالدىغا يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

نۇئمان ئۇنى زور دەبدەبە بىلەن كۈتۈۋاپتۇ، ئايىقى ئاستىغا پاياندازلار ساپتۇ. بۇنىڭدىن بەھرامنىڭ بېشى كۆكلەرگە يېتىپتۇ. ئۇ ئىش - ئىشرەت ۋە ئوۋ - شىكار قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاتىسىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەپتۇ.

يەزدىجۇردنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئەيوانۇ ئەرەپلەر ۋە لەشكەر باشلىرى يىغىلىشىپ شۇنداق دېيىشىپتۇ: «بىزلەر يەزدىجۇردنىڭ دەستىدىن تولىمۇ كۆپ جەبىر - زۇلۇم، خورلۇق كۆردۈق. مانا ئەمدى دۇئالىرىمىز ئىجابەت بولۇپ، ئۇنىڭ زوراۋانلىقىدىن قۇتۇلدۇق. ئەرەب ئېلىدە ئۇنىڭ ئوغلى بار، لېكىن ئۇ ياۋۇزنىڭ نەسلىدىن بولغان بىر كىمنىڭ پادىشاھ بولۇشىنى، ئاتىسى كۆرسەتكەن

كۈنلەرنىڭ قايتا تەكرارلىنىشىنى خۇدا كۆرسەتمسۇن.»
 ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ساسانىيلار دۆلىتىنىڭ ئۆلىنى سالغۇچى ئەردەشەرنىڭ ئوغلى كىسرامۇ
 (خۇسراۋ I) بار ئىكەن. كاتتىلارنىڭ ھەممىسى بىر پىكىرگە كېلىپ، تاجاۋ - تەختنى ئۇنىڭغا
 تاپشۇرۇپتۇ.
 بەھرام بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بەك خاپا بوپتۇ، روھى چۈشۈپتۇ. شام شەھىرى باتۇرلىرىدىن قوشۇن
 تۈزۈپ مەدائىنغا قاراپ يول ئاپتۇ. سىلە ئىشقا قىلىشقا ھەممىسىمۇ بىر ئىشقا
 ئىراننىڭ كاتتىلىرى بەھرامنىڭ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ۋەھىمگە چۈشۈپتۇ، پىتنە -
 پاسات كۆپىيىپ، بىكاردىن قان تۆكۈلۈشتىن ئەنسىرەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بەھرامنىڭ ھالى ئېيتىپتۇ:
 شۇنىڭ بىلەن بىر توپ دۆلەت كاتتىلىرى بەھرامنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھال ئېيتىپتۇ: «بەھرام،
 نېمىشقا كەلدىڭىز؟ بىز ئاتىڭىز دەستىدىن كۆپ جاپا تارتتۇق. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ پۇشتىدىن
 يەنە بىرنىڭ بىزىگە پادىشاھ بولۇشىنى ئەسلا خالىمايمىز، - دېيىشىپتۇ. بەھرام بۇنىڭغا
 بەھرام ئۇلارنى ئوچۇق چىراي قارشى ئاپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ: «بەھرام، بەھرامنىڭ
 ئىستىكىم ئۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، ئادالەت ئورنىتىش. ئۇ نېمىنى يىرتقان بولسا، شۇنى قايتىدىن
 تىكىپ ياماش؛ نېمىنى سۇندۇرۇپ تاشلىغان بولسا، شۇنى مىخلاپ ئۆز ئەسلىگە كەلتۈرۈشتۈر. مەن
 ئۇنىڭ قىلغان ياۋۇزلۇقلىرى ئۈچۈن سىلەردىن كەچۈرۈم سورايمەن. ئەگەر شۇ كىشىنى پادىشاھ قىلىپ
 كۆتۈرگەنكەنسىلەر، سىلەرنىڭ ئىستەكلىرىڭىزگە قارشى تۇرۇشقا ھەددىم ئەمەس. لېكىن، بىر
 ئىلتىماس باركى، ئەتە پادىشاھلىق تاجىنى ئېلىپ كېلىپ، ئاچ قالغان ئىككى شىرنىڭ ئوتتۇرىسىغا
 قويۇڭلار. كىمكى ئىككى شىرنىڭ ئارىسىدىكى تاجنى ئېلىشقا جۈرئەت قىلالسا، شۇ ئادەم پادىشاھ
 بولغاي. بەھرامنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ مەقسىتىنى چۈشەنگەن، ئۇنىڭ قەددى - قامىتى، ھۆسن -
 جامالىنى كۆرگەن ئالىي ئۆلىمالار قايتىپ كېلىپ، دۆلەت كاتتىلىرىغا مۇنداق دېيىشىپتۇ:
 بەھرام ھېچكىم بىلەن سېلىشتۇرغۇسىز ئېسىل كىشىكەن. بەھرام بەھرام، پەقەت بەھرام
 ئەتىسى دۆلەت كاتتىلىرى توپلىشىپ يىغىلىش قىپتۇ ۋە شىرخانىدىن ئىككى ئاچ شىرنى ئېلىپ
 چىقىپ، تاجنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ - دە، زەنجىرنى يېشىۋېتىپتۇ. پادىشاھ بولماقچى بولغان
 ئىككى شاھزادە - بەھرام بىلەن كىسرا شىرلارغا يېقىنلىشىپتۇ. كىسرا بەھرامنىڭ
 كىسرا ئاچ شىرلارنى كۆرۈپ قورقۇپتۇ، جېنى تاتلىق بىلىنىپ، «مېنىڭ ئۈچۈن جان تاجاۋ -
 تەختتىن ئەزىزەرەك» دەپتۇ. بەھرام بەھرامنىڭ بەھرامنىڭ بەھرامىغا بەھرامنىڭ بەھرامىغا
 بەھرام بولسا: «تاج ھەۋىسىنى قىلغان كىشى بېشىنىڭ بەھرىدىن كەچمىكى لازىم» دەپ تۇغۇچلۇق
 (باتۇرلۇق) بىلەن ئالغا ئېتىلىپتۇ ۋە گۈرۈزىنى ئېلىپ شىرلارغا ھەملە قىپتۇ. شىرلار ئۇنىڭغا
 تاشلانماقچى بولغاندا، بەھرام ئاتتىن سەكرەپ بىر شىرنىڭ ئۈستىگە مىنىۋاپتۇ ۋە يەنە بىر شىرنىڭ
 قولىقىدىن چىڭ تۇتۇپ، ئىككىسىنىڭ بېشىنى بىر - بىرىگە ئۈستۈرۈۋېتىپتۇ، شىرلارنىڭ
 مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ ئۆلۈپتۇ. شۇنداقلا بەھرامنىڭ بەھرامىغا بەھرامنىڭ بەھرامىغا
 بەھرام تاجنى يەردىن ئېلىپ بېشىغا كىيىپتۇ. ئۇنىڭغا بىرىنچى بولۇپ كىسرا تەزىم قىپتۇ.
 باشقىلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ باش ئېگىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بەھرام سەلتەنەت تەختىگە
 ئولتۇرۇپتۇ.

مۇھىملىقىنى بىر قېتىم ئۆز ئىچىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلەر بار. ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلەر بار. ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلەر بار.

ھاتەم ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۆكسى ئۇنىڭ ئىزىنى باسماقچى، ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرماقچى بوپتۇ. ھاتەم بىر گۈمبەز سالدۇرغان بولۇپ، ئۇنىڭ يەتمىش دېرىزىسى بار ئىكەن. تىلەمچىلەر ھەر كۈنى گۈمبەز ئەتراپىغا تىزىلىشىپ، دېرىزىگە قول سوزىدىكەن، ھاتەم ئۇلارنىڭ قولىغا بىرەر نەرسە بېرەتتىكەن. ھاتەم ۋاپاتىدىن كېيىن ئۆكسى شۇ گۈمبەز ئىچىگە كىرىپ ئولتۇرماقچى بوپتۇ. ئانىسى ئۇنىڭغا:

— بالام، بۇ نىيىتىڭدىن يان، سەن ئىككى دۇنيادىمۇ ھاتەم بولالمايسەن، — دەپتىكەن، ئۇ قۇلاق سالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئانىسى بۇ بالىسىنى سىناپ كۆرمەكچى بوپتۇ. ئەسكى كىيىملەرنى كىيىپ گۈمبەزنىڭ دېرىزىسىگە قول سوزۇپتۇ. ھاتەمنىڭ ئۆكسى قولى تونۇپ:

— ھەي كەمپىر، ھېلىلا قول سوزغاندىڭغۇ، ئۈچىنچى قېتىم تىلەمچىلىك قىلامسەن؟ — دەپ تېرىكىپتۇ.

شۇ چاغدا ئانىسى ئۆزىنى ئاشكارىلاپ: — بالام، سېنىڭ قولىڭدىن بۇ ئىش كەلمەيدۇ، دېمىگەنمىدىم؟ مەن بىر كۈنى ئاكاڭنى سىناپ بېقىش مەقسىتىدە يەتمىش دېرىزىگە يەتمىش قېتىم قولىمنى سوزۇپ سەدىقە تىلىگەنمىدىم، ئاكاڭ مېنىڭ قولىمنى تونۇغان بولسىمۇ، بىر قېتىمىمۇ قۇرۇق قول قايتۇرمىغان ۋە ئىزا قىلمىغانىدى. سېنىڭ خاراكتېرىڭ ئاكاڭنىڭكىگە زادىلا ئوخشاشمايدۇ. بۇنى مەن ئەمچەكتىكى چېغىڭدىلا بايقىغانىدىم، سەن ھەر قېتىم ئەمگىنىڭدە بىر كۆكسۈمنى ئاغزىڭغا سېلىپ، ئىككىنچىسىنى قولۇڭ بىلەن چىك تۇتۇۋالاتتىڭ. ئاكاڭ بولسا كۆكسۈمنى ئاغزىغا زورلاپ سالغىنىمغا قارىماي، چىقىرىپ تاشلايتتى. تەبىئىتىڭلارنىڭ بىر - بىرىگە قارىمۇقارشىلىقى شۇ چاغدىلا بىلىنگەنىدى، — دەپتۇ.

***

بەسرەلىك بىر باينىڭ نۇرغۇن قولى بار ئىكەن. ئۇ ھەر كۈنى ساغلىقلاردىن ساغقان سۈتكە سۇ قوشۇپ ساتىدىكەن.

بىر كۈنى چوپان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ: — باي ئاكا، بۇنداق قىلمىغايلا، خىيانەت بولىدۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولماس، — دەپتۇ. باي ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماپتۇ.

بىر كۈنى قويلار تاغ ئېتىكىدە ئوتلاپ يۈرگەندە، قاتتىق قىيان كېلىپ قويلارنى ئېقىتىپ كېتىپتۇ. كەچقۇرۇنلۇقى چوپان قۇرۇق قايتىپ كەپتۇ. — قويلار قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ باي.

— ئەي خوجام، سۈتكە قوشقان سۇلارنىڭ ھەممىسى يىغىلىپ قىيانغا ئايلاندى - دە، قويلاردىن بىرىنىمۇ قويماي ئېقىتىپ كەتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوپان.

***

بىر ھىندى پادىشاھى تۆت پەھلىۋان ئاكا - ئۆكسىگە بەكمۇ ئىخلاس قىلغان بولۇپ، ئۇلارنى ناھايىتى چوڭ كۆرىدىكەن. شۇڭا، ئۇلارنى ئۆزى ئالاھىدە تەربىيەلەپ ۋاينىگە يەتكۈزۈپتۇ. ئۇلار چوڭ بولغاندا، پادىشاھ ئۇلارنى ئىچىگە ئالغاندا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلەر بار ئىكەن.

بولغاندىن كېيىن ئىككىسىنى خىزمەتكار، ئىككىسىنى خاننىڭ خاس قورۇقچىسى ۋە زىپىسىگە تەيىنلەپتۇ. بۇ تۆت ئاكا - ئۇكا ھەر كۈنى كېچىسى نۆۋەت بىلەن شاھنى قوغدايدىكەن. بىر كۈنى كېچىسى، شاھ تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان بولۇپ، ئاكا - ئۇكىلاردىن بىرى ئۇنىڭ باش تەرىپىدە قورۇقچىلىق قىلىپ تۇرغانىكەن. شۇ چاغدا، تۇيۇقسىز تورۇستىن بىر يىلان چۈشۈپ، ئۆزىنى شاھنىڭ تۆشىكىگە تاشلاپتۇ ۋە مەلىكىنى چېقىشقا تەمىشلىپتۇ. قورۇقچى نېمە قىلىشنى بىلمەي تېڭىرقاپ قاپتۇ. ئەگەر يىلان مەلىكىنى چاقسا، مەلىكە ئۆلۈشى ئېنىق؛ يىلاننى ئۆلتۈرەي دېسە، شاھ ئويغىنىپ كېتىشى مۇمكىن ئىكەن. ئۇ يىلاننى مىلتىقىنىڭ قوندىقى بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ ئۆلۈكىنى تەختىنىڭ ئاستىغا تاشلاپ قويۇپتۇ. كېيىن قارىسا، مەلىكىنىڭ كۆكرىكىدە بىر تامچە يىلان زەھىرى تېمىپ قالغان. بۇ زەھەرنى سۈرتۈپ تاشلىمىسا، مەلىكىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى ئېنىق؛ سۈرتۈپ تاشلاي دېسە، مەلىكىگە يېقىنلىشىش مۇمكىن ئەمەس. قورۇقچى ئېتىكىدىن يىرتىپ بىر پارچە لاتا تەييارلاپ، ئۇنى مىلتىقىنىڭ ئۇچىغا باغلاپتۇ ۋە شۇ لاتا بىلەن مەلىكىنىڭ كۆكرىكىگە تېمىپ قالغان يىلان زەھىرىنى سۈرتۈپ تاشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا، پادىشاھ ئويغىنىپ كېتىپتۇ ۋە قورۇقچىنىڭ مەلىكىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدىن قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كۆڭلىگە شۈبھە چۈشۈپتۇ، ۋۇجۇدى تىترەپ كېتىپتۇ. بىر ئاماللاپ يېڭى قورۇقچى كەلگۈچە چىداشلىق بېرىپتۇ. يېڭى قورۇقچى كەلگەندە: — پەرمانىمى تېزدىن ئورۇندا، شۇ زامان بېرىپ ئاكاڭنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ كەل! — دەپتۇ. ئۇكىسى ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قارىسا، ئاكىسى ناھايىتى خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقان. «ئاكام بىرەر گۇناھ قىلغان بولسا، بۇنچە خاتىرجەم، بۇنچە تىنچ ئۇخلىمىغان بولاتتى» دەپ ئويلاپتۇ ۋە قۇرۇق قول پادىشاھنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەپتۇ.

— ئاكاڭنىڭ بېشى قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— ئالامىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قورۇقچى.

— نېمىشقا؟

— ئېسىمگە بىر ھېكايە كېلىپ قالدى. رۇخسەت قىلغان بولسىلا، ئاۋۋال شۇ ھېكايىنى ئېيتاي، ئاندىن خىزمەتلىرىنى ئورۇندا.

— ئېيت، — دەپتۇ پادىشاھ.

— بۇرۇن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قورۇقچى، — ئوۋغا ئامراق بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ بىر بۈركۈتى بار بولۇپ، سۇمۇرغىنىمۇ تۇتۇۋالالايدىكەن. پادىشاھ بۇ بۈركۈتنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىكەن. بىر كۈنى، پادىشاھ ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ بىر كېيىكنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەمما، ئۇ ھەرقانچە قوغلاپمۇ ئۇ كېيىكنى تۇتالماپتۇ. پادىشاھ ئۇزۇن قوغلاپ ھېرىپتۇ، چارچاپتۇ، تامىقى قۇرۇپ چاڭقاپتۇ. پادىشاھ سايە ۋە سۇ ئىزدەپ ئەتراپنى كېزىپتۇ. بىر چاغدا، يىراقتا بىر تۈپ دەرەخ كۆرۈنۈپتۇ. پادىشاھ شۇ يەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. دەرەخ ئۈستىدە يوغان بىر يىلان بار بولۇپ، پادىشاھنى كۆرۈشى بىلەنلا زەھىرىنى ئاققۇزۇپتۇ.

پادىشاھ دەرەختىن تېمىۋاتقان زەھەرنى سۇ دەپ بىلىپ، بېلىدىكى جامنى ئېلىپ تامچىغا تۇتۇپتۇ. جام زەھەر بىلەن توشۇپتۇ. پادىشاھ جامنى لېۋىگە ئېلىپ بېرىشىغا، بۈركۈت قاننى بىلەن ئۇرۇپ جامنى يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. پادىشاھ بۈركۈتتىن رەنجىپتۇ. پادىشاھ جامنى قايتا تامچىغا قويۇپ

تولدۇرۇپتۇ ۋە جامنى ئاغزىغا ئېلىشىغا، بۈركۈت جامنى يەنە ئۇنىڭ قولىدىن چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ ئىشتىن غەزەپلەنگەن شاھ بۈركۈتنى يەرگە ئۈرۈپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ؛ ئەمەلە رەيس - رەيس ئۇنىڭغا دەپ دەل شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ خاس مۇلازىمى يېتىپ كېلىپ قارىسا، بۈركۈت ئۆلگەن، پادىشاھ ئۇسسۇزلۇقتىن ھالسىزلىنىپ يېتىپ قالغان. ئۇ دەرھال جامنى ئېلىپ يۇيۇپ تازىلاپ، مۇزدەك سۇ قويۇپ پادىشاھقا سۈنۈپتۇ. پادىشاھ سۇنى ئىچىپ ھوشىغا كەپتۇ. ئەمەلە رەيس - رەيس ئۇنىڭغا دەپ خاس مۇلازىم پادىشاھتىن بۈركۈتنى نېمىشقا ئۆلتۈرگەنلىكىنى سورىغانىكەن، پادىشاھ يۇقىرىدا بولغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەمەلە رەيس - رەيس ئۇنىڭغا دەپ خاس مۇلازىم پادىشاھقا: «بۈركۈتنى بىكار ئۆلتۈرۈپ قويۇپتىلا، قارىسىلا ئالىيلىرى، بۈركۈت ئۆزلىرىنى چوڭ بالادىن قۇتۇلدۇرۇپ قايتۇ. سىلى ئىچمەكچى بولغانلىرى سۇ ئەمەس، يىلاننىڭ زەھىرى ئىكەن» دەپتۇ.

پادىشاھ يىلاننى كۆرۈپ، ۋاپادار قۇشنى بىكاردىن - بىكار ئۆلتۈرگىنىگە پۇشايمان قىپتۇ، يۈرەك - باغرى ئېزىلىپتۇ، بىراق بۇنىڭ پايدىسى بولماپتۇ. ئەمەلە رەيس - رەيس ئۇنىڭغا دەپ مەنمۇ ئاكامنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلسەم، كېيىن پادىشاھ بۇ قىلمىشىدىن پۇشايمان قىلىپ قالسا، ئۇ چاغدا ئەپسۇس - نادامەتنىڭ قىلچە پايدىسى بولماس، دەپ ئويلىدىم. پادىشاھ بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ، جىمىپ قايتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ نۆۋىتى ئۆتۈپ، ئۈچىنچىسىنىڭ نۆۋىتى كەپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىنسىغىمۇ يۇقىرىقىدەك پەرماننى، يەنى ئۆز قېرىندىشىنىڭ بېشىنى ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ. ئەمەلە رەيس - رەيس ئۇنىڭغا دەپ قورۇقچى ئاكىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ، قارىسا ئاكىسى بەخىرانمان ئۇخلاپ ياتقان. ئاكىسىنىڭ كالىسىنى ئېلىشقا قولى بارماپتۇ. قانداشلىق مېھرى ئۈستۈن كېلىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ.

— نېمە قىلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭدىن.
— ئەي ئالەم پاناھ، پەرمانلىرىغا بىنائەن قېرىندىشىمنىڭ بېشىنى ئالماقچى بولۇۋىدىم، بىراق بىر ھېكايە ئېسىمگە كېلىپ قايتىپ كەلدىم. ئىجازەت بەرگەن بولسىلا، شۇنى ئېيتىپ بەرسەم، — دەپتۇ قورۇقچى. پادىشاھ: — دەپتۇ پادىشاھ.

— بىر ئاچچىقى يامان پادىشاھ بولغانىكەن، — دەپ سۆز باشلاپتۇ قورۇقچى، — خۇدا ئۇنىڭغا زادىلا بالا بەرمەپتۇ. كېيىن ۋاقتى - سائىتى كېلىپ ئۇنىڭغا ناھايىتىمۇ گۈزەل بىر بالا ئاتا قىپتۇ. بۇ بالىنىڭ كەلگۈسىدە ئۇلۇغ ۋە مەرىپەتلىك زات بولۇپ يېتىلىپ چىقىدىغانلىقى قىياپىتىدىن بىلىنىپ تۇرىدىكەن. پادىشاھ گۈدەكنىڭ بويى - بەستىنى كۆرۈپ، كۆڭلى خېلى كۆتۈرۈلۈپ قايتۇ ۋە ئۇنى تەربىيەلەشنى ئەڭ ئاقىل، ئەڭ دانا كىشىلەرگە تاپشۇرۇپتۇ.

پادىشاھنىڭ بىر سۆسىرى بار ئىكەن. شاھ بوش ۋاقىتلىرىدا شۇ سۆسەر بىلەن ئوينىشىشنى، ئۇنىڭ قىلىقلىرىنى تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن. بۇ سۆسەر ھەمىشە شاھزادىنىڭ بۆشۈكى يېنىدا تۇرىدىكەن.

بىر كۈنى ئېمىكئانا بىر ئىش بىلەن سىرتقا چىقىپ كەتكەندە، تۇيۇقسىز بىر يىلان شىپتىن سېرىلىپ چۈشۈپ بۆشۈككە يېقىنلىشىپتۇ. بۇنى كۆرگەن سۆسەر يىلانغا تاشلىنىپتۇ ۋە ئۇزاق

ئېلىشىپ يىلاننى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئېمىكئانا قايتىپ كېلىپ قارىسا، سۆسەرنىڭ ئاغزى قىپقىزىل قان تۇرغان. ئۇ ئېرى - بېرى قارىماستىنلا «سۆسەر بالىنى يەپ قويۇپتۇ» دەپ ئويلاپ، داد سېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ پەرزەنت داغدا ئۆزىنى يوقىتىپ، قولىغا گۈرزىنى ئاپتۇ - دە، سۆسەرنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. كېيىن بۆشۈككە قارىسا، بالا تىنچ ئۇخلاپ ياتقان، بۆشۈك ئالدىدا يوغان بىر يىلاننىڭ ئۆلۈكى تۇرغان. شۇ چاغدىلا ئۇلار سۆسەرنىڭ يىلاننى ئۆلتۈرگەنلىكىنى بىلىشىپتۇ. پادىشاھ سۆسەردىن ئايرىلىپ قالغىنىغا كۆپ قايغۇرۇپتۇ، لېكىن بۇنىڭدىن نېمە پايدا بولسۇن. مەنمۇ شۇ پادىشاھقا ئوخشاش پۇشايمان قىلىپ قالماي دەپ، قېرىندىشىمنىڭ بېشىنى ئالماي كەلدىم. بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغان پادىشاھ قورۇقچىنىڭ ئاكىسىنى چاقىرىپ كېلىشىگە رازىلىق بېرىپتۇ. ئاكىسى كەلگەندىن كېيىن پادىشاھ سوراپتۇ:

— مەن كېچە سېنىڭ مەلىكىنىڭ كارىۋىتى يېنىدىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىم. ئەجەبا، سەن پادىشاھلارنىڭ غەزەپ ئوتىنىڭ كىچىكىگە شامالدىمۇ ئۇلغىيىپ يالقۇنغا ئايلىنىدىغانلىقىنى ۋە يالقۇننى ھېچقانداق سۇنىڭ ئۆچۈرەلمەيدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟! بۇنىڭغا جاۋابەن يىگىت مۇنداق دەپتۇ:

— ئىپپەت ۋە پاكلىقىم تۈپەيلى خەتەردىن قۇتۇلۇپ قالدىم. ئىخلاسمەن قۇللىرىغا قارىتا پادىشاھنىڭ شۈبھە - گۇماندا بولۇشى ئورۇنسىزدۇر. ئەگەر بۇنىڭغا ئىسپات كېرەك بولسا، كارىۋاتنىڭ ئاستىغا قارىغايلا، شۇ چاغدا مېنىڭ پادىشاھقا نەقەدەر سادىقلىقىم ئايان بولىدۇ. پادىشاھ كارىۋات ئاستىدىكى يىلاننى كۆرۈپتۇ - دە، شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان قورۇقچىسىنىڭ سادىقلىقىغا قايىل بولۇپتۇ ۋە ئۇنىڭغا تەشەككۈر ئېيتىپتۇ. بۇ ھېكايىدىن خۇلاسىە شۇكى، ھەرقانداق ئىشتا ئويلىنىش، سەۋرچان ۋە چىدامچانلىق بولۇش كېرەك. سەۋرىسىزلىك، ئالدىراقسانلىقنىڭ ئاقىۋىتى ھەمىشە پۇشايمانلىقتۇر.

※ ※ ※

نۇشروۋاننىڭ ئەقلى زىكادەتلىك بىر ۋەزىرى بار ئىكەن. ئۇ ۋەزىر بىر ئەمىرنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىكەن. بۇ ئەمىرنىڭ ئېيتقىنى ئېيتقان، قىلغىنى قىلغانىكەن. بىر كۈنى، شۇ ئەمىرنىڭ پۇقرالىرىدىن بىرنەچچە بىلەن نۇشروۋاننىڭ ھۇزۇرىغا شىكايەت قىلىپ كەپتۇ ۋە:

— سىلەننىڭ ئەمىرلىرى بىزگە ھەددىدىن زىيادە جەبىر - زۇلۇم قىلىۋاتىدۇ، ھە دېسىلا بىزگە ئالۋان سالدى، دەپتۇ. نۇشروۋان نۆكەرلەرگە ئۇ ئەمىرنى ساراينغا ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ، بىراق ئەمىر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ قېچىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن نۇشروۋان ئۇنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغان ۋەزىرنى چاقىرىپ، ئۇنى جازالاپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەممەيلەن ھەيران بولۇپ:

— شەھرىيارى ئالەم، گۇناھكار ئەمىر تۇرسا، نېمىشقا ۋەزىرگە جازا بېرىدىلا؟ — دېسە، نۇشروۋان:

— بۇ ۋەزىر زۇلۇمكار ئەمىرنى بىزگە يېقىن قىلغانىدى. مۇساڭنىڭ ئەلىمىنى ئىسادىن ئالماق، دەپ شۇنىڭغا ئېيتىلغان، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

كۆتۈرۈپتۇ. بالىلىرىنىڭ پىراقىدا ئۇزاق يىغلاپتۇ ۋە دەپتۇ: — مەن بۇ يەرگە بالىلىرىمنى دەپ كەلگەندىم، ئەمدى ئۇلارنى يوقىتىپ قويدۇم، ياخشىسى، بۇ يەردىن كېتەي.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە، ساراغا بارماي باشقا يۇرتقا قاراپ يول ئاپتۇ. دەرياغا تاشلىنىۋېتىلگەن بالىلار دەريادا ئېقىپ ئىككىسى ئىككى جايغا چىقىپ قاپتۇ. شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئوۋغا چىققانىكەن، قارىسا، چىرايلىق بىر بالا سۇ بويىدا مادارسىز ياتقان.

— كىمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ بالىدىن. بالا بولغان ۋەقەنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ بالىنىڭ ھالىغا ئېچىنىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن: — ئېتىڭ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بېھروز، — دەپتۇ بالا. — ھىم، ئېتىڭنى ياقتۇرۇپ قالدىم، سېنى ئوغۇل قىلىۋالاي، — دەپتۇ پادىشاھ ۋە ئۇنى ئۆز سارىيىغا ئېلىپ كېتىپتۇ.

بالىلارنىڭ ئىككىنچىسى روزبېھنى يول توسارلار تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۇنى ساتماقچى بولۇپ شەھەرگە ئېلىپ بېرىشىپتۇ. شۇ كۈنى ئالتۇنچىمۇ شەھەرگە كىرگەنىكەن. ئۇنىڭ ئاتلىق مېھرى جۇش ئۇرۇپ ھېلىقى بالىنى سېتىۋېلىپ، ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. ئانا ئۆز بالىسىنى كۆرۈشى بىلەنلا ئالتۇنچىغا: — ئۇ سېنىڭ ئوغلۇڭ! — دەپتۇ.

ئالتۇنچى بىر بالىسىنى تېپىۋالغىنىدىن خۇش بولۇپ: — بىر بالامنى تاپتىم، شۇنىڭ شادىيانىسىگە پادىشاھ خىزمىتىگە قايتا بارسام، ساۋابلىق ئىش قىلغان بولىمەن، — دەپتۇ. دە، پادىشاھ ئالدىغا قايتىپ بېرىپ، ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ ئالتۇنچىنى تارتۇقلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈپتۇ. — نۇتايە قىلىنچى ئېنىك. ئالتۇنچى ئۆز ئىلمىنى ئوغلغا ئۆگىتىپتۇ، بۇ ھۈنەرنىڭ ئەلىمى — تەلىمدىن بالىسىنى ۋاقىپلاندىرۇپتۇ. روزبېھنىڭ ئىلمى كامالىغا يەتكەندىن كېيىن، ئاتىسى دەسمايە سېلىپ، ئۇنى شۇندىكىلىككە ساپتۇ. روزبېھ ئويلىمىغان يەردىن بېھروز ياشاۋاتقان شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. بۇ

شەھەرنىڭ پادىشاھى ۋاپات بولغانلىقتىن بېھروز ۋەلىئەھد دەپ ئېلان قىلىنغانىكەن. بىرىنىڭ ھېسەبىگە بېھروزنىڭ پادىشاھلىقىدا پۇقرالار خاتىرجەم ياشايدىكەن. روزبېھ ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ، لېكىن ئۇلار بىر — بىرىنى تونۇيالماپتۇ. پادىشاھ ئۇنى ئوبدان مېھمان قىلىپ، ئېلىپ كەلگەن دۇر — گۆھەرلىرىنى يۇقىرى باھادا سېتىۋاپتۇ. روزبېھ زور پايدىغا ئېرىشىپتۇ. بەزىلىرىنىڭ ھېسەبىگە —

پادىشاھ روزبېھقا قېشىدا تۇرۇپ قېلىش توغرىسىدا تەكلىپ قىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تىرىكچىلىكى ئۈچۈن كېرەكلىك ھەممە ئىمكانىيەتلەرنى يارىتىپ بېرىشكە ۋەدە بېرىپتۇ. بەزىلىرىنىڭ ھېسەبىگە — روزبېھ دەپتۇ: — شۇنىڭ ھېسەبىگە —

— شاھ خىزمىتىنى قىلىش بىز پۇقرالارغا ۋاجىپتۇر، ئەمما بىر ئىش توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ، ئاتا — ئانا ماڭا قاراشلىق بولۇپ قالغان، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلماق مەن ئۈچۈن ھەم پەرز، ھەم قەرزدۇر. ئەگەر شۇ خىزمەت زىممەمدە بولمىغان بولسا، ئالىيلىرىغا جان — دىلىم بىلەن خىزمەت قىلاتتىم. بۇنىڭغا جاۋابەن پادىشاھ: —

— ئاتا - ئاناغا خەت ياز، ئۇلار بۇ يەرگە كەلسۇن، — دەپتۇ. پادىشاھ خىزمىتىدە بوپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي دۈشمەن لەشكەرلىرى بېھرۇزنىڭ مەملىكىتىگە باستۇرۇپ كىرىپتۇ. پادىشاھ ئەسكەرلىرى دۈشمەنگە قارشى كۈرەش قىلغىلى ئالدىنقى سەپكە كېتىپتۇ. ساراي بوش قاپتۇ. بىر كېچىسى، بېھرۇز روزبېھنى چاقىرتىپتۇ. ئۇلار خېلى كەچكىچە ئولتۇرۇپتۇ. بېھرۇز ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. روزبېھ: «بۇ كېچە قورۇقچىلار يوق، ياخشىسى ئەزان توۋلىغۇچە ئۇخلىماي قورۇقچىلىق قىلاي» دەپ قىلىچىنى يالغاچلاپ شاھنىڭ يېنىدا تۇرۇپتۇ. شاھ ئەۋەتكەن قوشۇن دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي قايتىپ كەپتۇ. بەزى سەركەردىلەر شاھقا ئادەم ئەۋەتىپ «ئۆز غېمىڭىزنى ئۆزىڭىز يەڭ» دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. قوشۇن سەركەردىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى كېلىپ قارىسا، شاھ ئۇيقۇدا بولۇپ، روزبېھ ئۇنىڭ بېشىدا قىلىچىنى يالغاچلاپ تۇرغان. ئۇلار روزبېھ پادىشاھقا قەست قىلماقچى دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ پۈت - قولىنى باغلاپتۇ. بېھرۇز ئويغانغاندا، ئۇنىڭغا ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىشىپتۇ.

— مەن سىزگە نېمە يامانلىق قىلدىم، ئەجەبا بۇ ئىشنى ماڭا راۋا كۆرۈپسىز؟

روزبېھ دەپتۇ: — پادىشاھنىڭ ئۆمرى ئۇزاق بولغاي، بۇ كېچە قورۇقچىلار يوق ئىدى، شاھىمغا بىرەر خەۋپ يېتىپ قالمىسۇن دەپ، تاڭ ئاتقۇچە كىرىپك قاقماي چىقتىم. ھەسەتچىلەرنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالمىغايلا!

— بۇنى زىندانغا تاشلاڭلار! — دەپتۇ پادىشاھ ۋە ئۆزى جەڭگە ئاتلىنىپ، ياۋنى يېڭىپ قايتىپ كەپتۇ. ئۇ قايتىپ كېلىپ قارىسا، روزبېھنىڭ ئاتا - ئانىسى ئوغلىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ يېتىپ كېلىشكەنكەن. ئۇلار ئوغلىنىڭ زىندانغا تاشلانغىنىدىن خەۋەر تېپىپ پادىشاھقا:

— ئەي ئادىل شاھ، بىزلىرىكى ئاجىز - بىچارىلەر ھۇزۇرلىرىغا پاناھلىق تىلەپ كەلگەندۇق. ئىككى بالىمىز بار بولۇپ، بىرىنىڭ ئېتى روزبېھ، ئىككىنچىسىنىڭ ئېتى بېھرۇز ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىدىن ئايرىلىپ قالغاندۇق، يەنى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى سۇغا غەرق بولۇپ كەتكەندى. قانچىلىگەن رەنج - ئەلەمدىن كېيىن تەڭرىمىز روزبېھنى قايتۇرۇپ بەردى، ئەمما ئىككىنچى ئوغلىمىزنىڭ ئىز - دېرىكى يوق. بۇ يەرگە كەلسەك، پادىشاھ ئوغلىمىزنى ھەپسىگە ئاپتۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن بىرەر گۇناھ سادىر بولغان بولسا، بىز بىچارىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ كەچۈرۈشلىرىنى سورايمىز. شۇنداق بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن ئۆمۈر بويى دۇئا قىلىمىز، — دەپ نامە يېزىپتۇ.

بېھرۇز نامىنى ئوقۇپ، كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپتۇ ۋە شۇ زامان تەختتىن چۈشۈپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپتۇ.

— سىلەرنىڭ بېھرۇزىڭلار مەن بولىمەن، زىنداندا ياتقىنى مېنىڭ قېرىندىشىم بولىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھ شۇ ھامان كىشى ئەۋەتىپ، روزبېھنى زىنداندىن ئېلىپ كەپتۇ. ئانىسىنى كاتتا سارايعا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەم بولۇپ كۈنلىرىنى خۇشال ئۆتكۈزۈشۈپتۇ.

مەلۇم بولسۇنكى، بۇ ۋەقە سەۋرىسىزلىك ۋە ئالدىراقسانلىقنىڭ ئاقىۋىتىدۇر. مۇبادا، ئالتۇنچى نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، بالىلىرىنى سۇغا تاشلىمىغان بولسا، بېشىغا شۇنچىلىك كۈلپەتلەر چۈشمىگەن بولاتتى؛ ئەگەر، بېھرۇز غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ روزبېھنى ئۆلتۈرگەن

بولسا، پۇشايمانلىق ئىلكىدە ئۆمۈر بويى ئازابلانغان بولاتتى. بۇ كاتتا، قاتتىق ئەھۋال تەمەنلەشكە ئەرزىمەيدۇ. ئاقىللارغا ئايان بولغاچكى، بىرى ئالدىراڭغۇلۇق، سەۋر سىزلىك ئاقىۋىتىدە شۇنچە رەنج ۋە ئەلەم تارتتى؛ ئىككىنچىسى چىدام ۋە سەۋر نەتىجىسىدە ئۆز مۇرادىغا يەتتى. شۇنداق قىلىپ، رەھىمەتقا رىئازىغا

بىر ساددا ئادەم باغداد كوچىلىرىنىڭ بىرىدە ئېشەك مىنىپ كېتىۋاتقان بولۇپ، كەينىدىن بويىنىغا قوڭغۇراق ئېسىلغان ئۆچكىسى قوڭغۇرىقنى جىرىڭلىتىپ كېلىۋاتقاندىن، ئۈچ ئوغرى ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. دە، ئۇلاردىن بىرى: — مەن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا، بۇ كىشىنىڭ ئۆچكىسىنى ئوغرىلاپ كېلىمەن، — دەپتۇ. رەھىمەتقا رىئازىغا

ئوغرىلارنىڭ بىرىنچىسى شۇ ھامان ھېلىقى ساددا كىشىنىڭ كەينىگە چۈشۈپتۇ ۋە قولاي پۇرسەتتە ئۆچكىنىڭ بويىدىكى قوڭغۇراقنى يېشىپ ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ قويۇپتۇ. ئېشەك قۇيرۇقىنى قىمىرلاتقاندا قوڭغۇراق جىرىڭلاۋېرىپتۇ. ساددا ئادەم «ئۆچكەم كەينىمدىن كېلىۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ، بىمالال كېتىۋېرىپتۇ. ئىككىنچى ئوغرى بىر تار كوچىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرۇۋېلىپ: — دۇنيادا شۇنداقمۇ ساددا ئادەملەر بار ئىكەن، — ھەممە كىشى قوڭغۇراقنى ئېشەكنىڭ بويىنىغا ئاسسا، بۇ ئادەم ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىپتۇ، — دەپتۇ. ساددا ئادەم قارىسا، ئۆچكىسى يوق تۇرغۇدەك. — ئۆچكەمنى كىم ئوغرىلىدى؟ — دەپ دادلاپتۇ. ئوغرى ئۇنىڭغا: — ھېلىلا بىر كىشىنىڭ مانا مۇشۇ تار كوچىدىن ئۆچكە يېتىلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىم، — دەپتۇ. رەھىمەتقا رىئازىغا

ئۇنىڭدا كىشى ئۇنىڭغا: — ھەي يۇرادەر، خۇدايىم ئۆمۈرۈڭنى ئۇزاق قىلغاي، ئېشىكىمگە بىرپەس قاراپ تۇرغان بولساڭ، مەن ئۆچكەمنى تېپىپ كېلەي، — دەپتۇ. رەھىمەتقا رىئازىغا

— بولىدۇ، — دەپتۇ ئوغرى، — لېكىن تېزرەك كېلەرسەن. مەن مەسچىتنىڭ مەزىنى بولىمەن، ئۇزاق ساقلىيالمىمەن. ساددا كىشى كۆزدىن غايىب بولۇشى بىلەن، ئوغرى ئېشەكنى ئېلىپ قېچىپتۇ. ئوغرىلارنىڭ ئۈچىنچىسى بىر قۇدۇقنىڭ يېشىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ئۆچكىسى بىلەن ئېشىكىدىن ئايرىلىپ قالغان ساددا ئادەمنى كۆرۈشى بىلەنلا، داد سېلىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ساددا كىشى بۇ ھالنى كۆرۈپ: — ھەي ئاغىنە، ساڭا نېمە بولدى؟ مېنىڭ ئۆچكەم بىلەن ئېشىكىمنى ئوغرى ئالسا، سەن نېمە دادلايسەن؟ — دەپتۇ. رەھىمەتقا رىئازىغا

— قولۇمدىكى دۈر — گۆھەرلەر سېلىنغان قۇتام قۇدۇققا چۈشۈپ كەتتى، مەن قۇدۇققا چۈشەلمەيۋاتمەن. ئەگەر قۇتامنى ئېلىپ چىقىپ بەرسەڭ، ساڭا ئون دىنار بېرىمەن، — دەپتۇ ئوغرى.

ساددا كىشى تونىنى يېشىپ، قۇدۇققا چۈشۈپتۇ. ئوغرى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ تونىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. ساددا كىشى قۇدۇققا تۇرۇپ «بۇ يەردە ھېچ نەرسە يوققۇ» دەپ ۋارقىراپتۇ. ئەمما، ھېچقانداق جاۋاب بولماپتۇ. قۇدۇقتىن چىقىپ قارىسا، ھېلىقى كىشىدىن نام - نىشان يوق. ساددا ئادەم ئىككى تال تاياقنى ئېلىپ بىر - بىرىگە ئۇرۇپ ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. كىشىلەر بۇنى كۆرۈپ:

— ھەي ئاغىنە، ساڭا جىن چاپلىشىپ قالمىغاندۇ، نېمىگە بىكاردىن - بىكار تايقلارنى شاراقلىتىپ ئولتۇرۇۋېرسەن؟ — دەپ سوراشقانكەن، ساددا كىشى:
— نېمە قىلاتتىم، ئوغرىلار مېنىمۇ ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ، ئېھتىيات چارىسىنى كۆرۈپ ئولتۇرۇپتىمەن، — دەپتۇ.

فەخرىددىن ئەلى سەفىي

فەخرىددىن ئەلى سەفىي (تەخەللۇسى سەفىي) مىلادىيە 1463 - يىلى 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى سەبزەۋاردا ھۈسەيىن ۋائىزكاشىفى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ چوڭ ئەدەبىي ئىلمىي مۇھىتتا چوڭ بولغان بولۇپ، ئاتىسى ئۇنىڭغا ياخشى مەلۇمات بېرىشكە تىرىشقان. شۇڭا، ئەلى سەفىي ئۆز زامانىسىنىڭ يېتۈك ئەدىبى، ھەممە ئىلىملەردىن خەۋەردار كامىل كىشى بولۇپ يېتىشىپ چىققان. ئۇ پارسچە ئون پارچىغا يېقىن ئەسەر يازغان بولۇپ، «رەشاھات ئەينەل - ھىيات» (ئابىھايات تامچىلىرى)، «لەتائىفۇت - تەۋايىفى» (تۈرلۈك تائىپلەر لەتپىلىرى)، «ئەنسۇل - ئارىفىن فىل مەۋائىز» (دانالارنىڭ نۇتۇق پەيتىدىكى دوستى)، «ھىرزۇل - ئەمان مىن فىتنە ئىز - زەمان» (زامان پىتىنىلىرىدىن ساقلىغۇچى تۇمار)، «كەشغۇل - ئەسرار» (سىرلار كەشىپى) ئەسەرلىرى ۋە «مەھمۇد ۋە ئەياز» ناملىق لىرىك داستانى شۇلار جۈملىسىدىندۇر. ئۇ يەنە شەھابۇددىن سۇھرىۋەردىنىڭ «ئۇيۇنەل - ھەقايق ۋە ئىزاھەت - تەرائىق» (ھەقىقەتلەر بۆلىمى ۋە تەرىقەتلەر ئىزاھى) ناملىق ئەسىرىنى ئەرەبچىدىن پارسچىغا تەرجىمە قىلغان.

فەخرىددىن ئەلى سەفىي 1532 - يىلى ھىراتتا ۋاپات بولغان. تۆۋەندە ئۇنىڭ «لەتائىفۇت - تەۋايىفى» (تۈرلۈك تائىپلەرنىڭ لەتپىلىرى) ئەسىرىدىن ئۈلگىلەر بېرىلدى.

بىر ئادەتتىكىچە شائىر شېئىرىنى ئابدۇراخمان جامىغا ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن: **داڭق چىقىرىش ئۈچۈن بۇ شېئىرىمنى شەھەر قوۋۇقىغا ئېسىپ قويماي دەيمەن، جانابلىرى**

نېمە دەرگىن؟ — دەپتىكەن، جامى: **بەلەن ئىش بولغۇدەك. ئۇنداقتا، بۇ شېئىرىڭنىڭ يېنىغا ئۆزۈڭنىمۇ ئېسىپ قويماي. بولمىسا، كىشىلەر بۇ شېئىرنى سېنىڭ يازغانلىقىڭنى قانداق بىلسۇن! — دەپتۇ.**

بىر چاققان شائىر ئابدۇراخمان جامىغا دەپتۇ:

پۈتكۈل ئەدەبىيات تارىخى ئەمەلىيەتتە تىلنىڭ چەكسىز ئىمكانىيەتلىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشىشى بىلەن چەكلىنىشى ئوتتۇرىسىدىكى سانسىز قېتىملىق توقۇنۇش ۋە توقۇنۇشلارنى ھەل قىلىش چارىلىرىدىن ئىبارەت بولغان خىلمۇخىل قىممەت ئەندىزىلىرىنىڭ تۇرغۇزۇلۇش ۋە ئاغدۇرۇلۇش تارىخىدۇر.

بىر ئەدىب قولغا تىكەن كىرىپ كەتكەن چاغدىكى ئاغرىق ئازابىنى ھەرقانچە تەسۋىرلىسىمۇ، ئۇنى ئوقۇغان كىتابخانلاردا ئۇلارنىڭمۇ قولغا تىكەن كىرىپ كەتكەندەك ئاغرىق ئازابى پەيدا قىلالىشى ناتايىن. مانا بۇ كىشىلەردە تىلنىڭ ئىمكانىيىتىگە بولغان ئۈمىدسىزلىك پەيدا قىلىپ، رېئاللىقنى ئىپادىلەشنىڭ مۇمكىنچىلىكىدىن گۇمانلاندىرىدۇ. تىلنىڭ رېئاللىقنى ئۆز ئەينى كۆرسىتەلمىگىنى ئەمەلىيەت، لېكىن بۇ تىلنىڭ چەكسىز ئىمكانىيەتلىرىنى ئىنكار قىلىۋېتەلمەيدۇ. چۈنكى، بىر تەرەپتىن ئالدى بىلەن ھېچكىممۇ رېئاللىقنىڭ چىن ئىكەنلىكىگە ھۆددە قىلالمايدۇ، سەۋەب شۇكى ئۆزىڭىز بىۋاسىتە تەجرىبە قىلغاندىن باشقا، رېئاللىق ھەققىدىكى ئۇچۇرنىڭ ھەممىسى سىزگىمۇ تىل ئارقىلىق يېتىپ كېلىدۇ، شۇنداقلا سىزمۇ ئۆزىڭىز بىۋاسىتە تەجرىبە قىلغان رېئاللىقنى باشقىلارغا تىل ئارقىلىق يەتكۈزسىز. ئىككىنچىدىن، بىزگە يېتىپ كەلگەن رېئاللىق ھامان ئۆزىمىزنىڭ سۈبىيىكتىپ ئېڭىمىزنىڭ ئەگلىكىدە بىر قېتىم تاسقىلىپ ئۆتىدۇ. بىر ئەدىبىنىڭ قولغا تىكەن كىرىپ كەتكەن چاغدىكى ئاغرىق ئازابى ھەققىدىكى تەسۋىرى پەقەت كىتابخانلاردا ئۆزىنىڭمۇ قولغا تىكەن كىرىپ كەتكەن كەچۈرمىشىنى ئەسلىتىش ئارقىلىقلا، مەلۇم روھىي ئۈنۈم پەيدا قىلالايدۇ. ئۇنداقتا ئۇرۇشتا بەدىنىگە ئوق تېگىپ كەتكەنلەر تەسۋىرلەنسە تىنچلىق شارائىتىدا ياشاپ كېلىۋاتقان، ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرمىگەن كىشىلەر قانداق چۈشىنىدۇ؟ بەدىنىگە ئوق تەگكەن تەسۋىرنى بەدىنىگە ئوق كىرىپ باقمىغان ئادەمنىڭمۇ مەلۇم دەرىجىدە چۈشىنەلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ ئوق كىرگەندە پەيدا بولغان ئاغرىقنى بەدىنىگە تىكەن كىرگەندە پەيدا بولغان ئاغرىق ياكى قولىنى پىچاق كېسىۋەتكەندە پەيدا بولغان ئاغرىق بىلەن باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ. دېمەك تىل پەيدا قىلىدىغان ئۈنۈم داۋاملىق تىل ئۇچۇرىنى قوبۇل قىلغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. شۇڭا، مەلۇم نەرسىنى تىل بىلەن ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۈنۈمىگە ئېرىشىش پەقەت تىل ئۇچۇرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇچىنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارىغا باغلىق بولۇپ قالماي، يەنە تىل ئۇچۇرىنى قوبۇل قىلغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچىگىمۇ باغلىق.

تىلدا رېئاللىقنى ئەسلىي قىياپىتى بويىچە قايتا تەجرىبە قىلىشنىڭ ئەمەلگە ئاشماسلىقى ھەرگىزمۇ

خاس ھاجىپلار ۋەكىللىك قىلىدۇ. بولۇپمۇ، ئەھمەت يۈكەنكىنىڭ پەند - نەسەتچىلىك ۋە ئەخلاقىي جەھەتتە ئۆزىنى خارلاش ئەندىزىسى ئۇيغۇر تارىخىنىڭ ئوخشاشمىغان دەۋرلىرىدە تىنىمىسىز باش كۆتۈرۈپ ۋە تەكرارلىنىپ تۇردى. باشقىلارغا قانداق ياشاشنى ۋە قانداق ئۆلۈشنى ئۆگىتىش خاھىشى، ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئەدەبىياتنىڭ ئاساسىي مېلودىيەسى بولۇپ، ئوتتۇرا ئەسىرگە ئوخشاپ كېتىدىغان سىياسىي مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي كەيپىيات بۇ خىل خاھىشنىڭ كۆپىيىش ئۇۋىسىدۇر.

قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىدە، 2 - خىل قىممەت ئەندىزىسىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇد كاشغەرىي بىلەن فارابىدۇر. مەھمۇد كاشغەرىينىڭ كىتابىنىڭ يېزىلىشىغا تۈرتكە بولغىنى ئەينى چاغدىكى تۈرك دەۋرىنى يارىتىش ۋە تۈرك مەدەنىيىتىنى كېڭەيتىش بولسىمۇ، لېكىن مەھمۇد كاشغەرىينىڭ ئۆزى پۈتۈن كىتابنى ئاقسۆڭەكلەردىلا بولىدىغان بىر خىل ئېسىل سالاپەت، يەنى سوغۇققانلىق ۋە ساپ ئىلىم تۇيغۇسى بىلەن يېزىپ چىققان. ئوتتۇرا ئەسىردىكى مۇسۇلمان دۇنياسىدا «ئارىستوتېل سانى (ئىككىنچى)» دەپ نام ئالغان فارابى مېتافىزىكىلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىزدەنگۈچى پەيلاسوپ ھەم مۇزىكا نەزەرىيەچىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمى ئەينى چاغدىكى مەدەنىيەت ئوچاقلرىدىن بىرى بولغان باغداد شەھرىدە ئاسترونومىيە ۋە ماتېماتىكا ئۆگىنىپ، ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن ئۆتكەن. ئۇ ئارىستوتېلنىڭ پەلسەپىسىنى خېلى كۆپ تەتقىق قىلغان، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ۋە باشقا يۇنان پەيلاسوپلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى شەرھلىگەن. ئۇنىڭ «پەلسەپە قائىدىلىرىنىڭ دۈر - گۆھەرلىرى» ناملىق ئەسىرى ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈلۈك مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلغان، «پەزىلەتلىك شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئەمەللىرى» ناملىق كىتابى ئەپلاتوننىڭ «جۇمھورىيەت» ۋە ئارىستوتېلنىڭ «سىياسى» ناملىق ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىجتىمائىي، سىياسىي قاراش ۋە تەسەۋۋۇرلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ خىل قاراشلار ئاساسەن ساپ نەزەرىيەۋى تۈسكە ئىگە، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېچقانداق سىياسىي گۈرۈھنىڭ ۋە ۋاقىتلىق سىياسىي تەشەببۇسنىڭ جاكارچىسى بولۇش خاھىشىدا يېزىلغان ئەمەس. شۇڭا، ئۇنىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيەسى مەلۇم دەۋر ياكى گۈرۈھنىڭ يوقىلىشى بىلەن يوقالماستىن، بەلكى ئىبنى سىنا ۋە باشقا ئەرەب پەيلاسوپلىرى، شۇنىڭدەك ئوتتۇرا ئەسىردىكى غەربىي ياۋروپا مەدرىسە پەلسەپىسىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن.

قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىدە، ئۈچىنچى خىل قىممەت ئەندىزىسىگە ۋەكىللىك قىلغۇچىلار ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆتكەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، قاراخانىيلار سۇلالىسىدەك، مەدەنىيەتنى يۈكسەك دەرىجىدە گۈللەنگەن دەۋردە، ئەدەبىياتنىڭ تۈپكى قانۇنىيىتىنىڭ مەھسۇلى بولغان بۇنداق قىممەت ئەندىزىسىنىڭ بارلىققا كەلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئۇ ئۆزىدىكى چېكىندىن ئاشقان ئىسيانكارلىق روھى ۋە رادىكال ئىنسانىيلىقى بىلەن ئۇيغۇرلاردەك ئاساسىي ئېقىم زوراۋانلىقىنى ئۆزىگە ئەنئەنە قىلغان ئىنسانلار توپى تەرىپىدىن ئۈنۈملۈك كېتىلگەن ياكى ئۈنۈملۈك مەجبۇرلانغان بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، ئۇنىڭ بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەنلىكىنى پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرىگە كىرگەندە بولسا بۇ ئۈچ خىل قىممەت ئەندىزىسى، سوپى ئاللاھىيە، ئەلىشىر نەۋائىي ۋە بابا رەھىم مەشرەپلەرنى ۋەكىل قىلغان ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. بىز پۈتكۈل چاغاتاي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى مۇشۇ ئۈچ خىل قىممەت ئەندىزىسىگە يىغىنچاقلىيالايمىز. بۇنىڭ ئىچىدە سوپى ئاللاھىيە بىلەن ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ئەسەرلىرى تۈرك ئەللىرىنىڭ مەدرىسەلىرىدە «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردىن كېيىنلا تۇرىدىغان مۇھىم دەرسلىك سۈپىتىدە نۇرغۇن ئەسىرلەردىن بېرى

يادلىنىپ كېلىنمەكچە، مىللىي كۈلتۈر، دىنىي ھايات ۋە ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ ھەممە ياقلىرىغا سىڭىپ كىرىپ، ئۇيغۇر قاتارلىق تۈركىي مىللەتلەرنىڭ بارلىق قىممەت قارشى ۋە پىكىر قىلىش ئۈسۈلىغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە. مەدرىسەلەردە گەرچە بابا رەھىم مەشرەپكە سوپى ئاللاھىيار بىلەن ئەلىشىر نەۋائىدەك ئورۇن بېرىلمىگەن، ئورتىدوكسىيال دىنىي پوزىتسىيەلەرنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ۋە يەكلىشىگە ئۇچراپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرۈش جەريانىدا، كىشىلەرنىڭ مۇھىم روھىي بايلىقلىرىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، ئوخشاشلا مىللىي روھ ۋە مىللىي تەپەككۈرىمىزغا زور تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى. ئون ئىككى مۇقامدەك ئۇيغۇر مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ ئەڭ يۈكسەك پەللىسى بولغان سەنئەت شەكلىگە مەشرەپ شېئىرلىرى ئەلىشىر نەۋائىيلار بىلەن بىر قاتاردا كىرگۈزۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ روھىي قاتلاملىرىنىڭ چوڭقۇر تەكتىگە سىڭىپ كىردى.

سوپى ئاللاھىيار دىنىي تەشۋىقاتچى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققاچقا، ئۇنىڭ تېكىستلىرى ئاددىي، چۈشىنىشلىك بولۇپ، مەقسىتى ئۆز ئىدىيەسىنى باشقىلارغا قوبۇل قىلدۇرۇش ئىكەنلىكى ئىنتايىن ئېنىق. شۇڭا، ئۇ بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن قىممەت ئەندىزىلىرى ئىچىدىكى بىرىنچى قىممەت ئەندىزىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

سوپى ئاللاھىيارنىڭ ئەسەرلىرى دىنىي مۇراسىم تۈسىنى ئالغان. مەن كىچىك چاغلىرىمدا مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ توپلىشىپ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى باشلىرىنى ئىككى ياققا چايقاپ چەرخ ئۇرغان ھالدا دېكلاماتسىيە قىلغانلىقىنى، بەزى جايلىرىغا كەلگەندە ھۆركىرەپ يىغلىشىپ، بەزى جايلىرىغا كەلگەندە دۇئا قىلىشقىنى كۆرگەنىدىم. كېيىن ئۇنىڭ كىتابىنى قولغا ئېلىشتىن ئاۋۋال تاھارەت ئېلىش كېرەكلىكىنىمۇ ئاڭلىغانىدىم. بۇ خىل روھىي جەھەتتىن ئىگىلىۋېلىش خاھىشى بولغان ئەسەرنىڭ روھىي جەھەتتىن ئىگىلىنىپ كېتىشىنى خالايدىغان كىتابخانلار ئارىسىدا ئاجايىپ سېھرىي ئۈنۈم پەيدا قىلىدىغانلىقى ئېنىق. بۇ سېھرىي ئۈنۈم ئىجتىمائىي ئۈنۈم بىلەن سىياسىي ئۈنۈمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ئەلۋەتتە. دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدىئولوگىيەدىكى ئاساسىي ئېقىم بىرقەدەر مۇقىم، ئۆزگىرىش بىلەن تەرەققىيات بىر ئاز ئاستا بولغان مەدەنىيەتتە سوپى ئاللاھىيارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن بىر تۈردىكى ئەسەرلەر دائىم ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ تارقىلىشى ئىنتايىن كەڭرى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەتتا ئۆزىگە ئۇستاز بولمىش ئەھمەد يەسسەۋى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا تەسىرى ئىنتايىن چوڭ بولغان مەخدۇمقۇلىنىڭ ئەسەرلىرىدىنمۇ بەكرەك كىتابخانلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. چۈنكى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۈسلۇبى ئاددىي، سۆز - ئىبارىلىرى دەل، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر خىل ھىم تېكىست بولۇپ، ئەھمەد يەسسەۋى ۋە مەخدۇمقۇلىنىڭ ئەسەرلىرىدەك چوڭقۇر ئەمەس، بەدىئىيلىك جەھەتتىمۇ بەك زەڭ قوغلىشىپ كەتمىگەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى پىرولېتارىيات دىكتاتورىسى ئاستىدىكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىغىچە نەشر قىلىنىپ تۇرغان. سوپى ئاللاھىيارنىڭ ئەسەرلىرى كەڭ تارقىلىپ، كۆپىنچە تۈركىي مىللەتلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ كەتكەچكە، ئۇيغۇر، ئۆزبېك ۋە تاتارلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مىللىي كىملىكىنى ئۆزلىرى بىلەن بىر قىلىشقا تىرىشىدۇ. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىدا نەشر قىلىنغان «ئۆزبېك ئەدەبىيات تارىخى» ناملىق كىتابتا سوپى ئاللاھىيار ئۈچۈن مەخسۇس بىر باب ئاجرىتىلغان بولۇپ، ئۇنى تۈزگۈچى ئالىم ۋاھىد ئابدۇللايېۋ گەرچە سوپى ئاللاھىيارغا «دەرۋىشلەر، ئەۋلىيالار، دوزاخ ئازابى، مۇنكىر - نەكىرلەر دەھشىتى، قىيامەت ۋە قىلدىن ئىنچىكە پىلىسترات كۆۋرۈكى قاتارلىق ئەپسانە ۋە سەپسەتلەرگە

ئورۇن بېرىپ، بۇ ئارقىلىق سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارغا دەھشەت سېلىپ ئۇلارنى قورقۇتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىدىيەسىنى زەھەرلەپ، فېئودال، ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ قۇچقىغا ئىتتىرىدۇ» دېگەندەك باھا بىلەن مۇئامىلە قىلغاندەك قىياپەتكە كىرىۋالغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ مەقسىتى ناھايىتى ئېنىقكى، شۇقەدەر چېكىدىن ئاشقان قىزىل سىياسىي مۇھىت ئىچىدىمۇ سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارنى ئەسەرلىرىنى ئۆزبېك مىللىي كۈلتۈرىدىن ئايرىپ قويماستىن، كىشىلەرگە ئۇنى ئۇنتۇلدۇرماستىن ئىبارەت. ئۆزبېكلەردىن باشقا تاتارلارمۇ ئىزچىل تۈردە سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارنى ئۆزلىرىنىڭ شائىرى دەپ ھېسابلاپ كەلمەكتە. ئوتتۇرا ئاسىيادا سوپى ئاللاھىي ئەسەرلىرىنىڭ ئەڭ كۆپ تارقىتىلغان ۋە ئەڭ مەشھۇر نۇسخىلىرى قازان ئاسمىسى بولۇپ، سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارنىڭ بىر قىسمىنى قازاندا ئۆتكۈزگەنلىكى ۋە تاتار مەدرىسلىرىگە بۆلۈك - پۇچقاقتىن سىڭىپ كىرگەنلىكى تاتارلاردا سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارغا كېچىش قىيىن بولغان بىر خىل يېقىن تۇيغۇ پەيدا قىلغان. 1992- يىلى قازاندا نەشر قىلىنغان «تاتار شېئىرىيەت ئانتولوگىيەسى» ناملىق كىتابتا سوپى ئاللاھىي تاتارلارنىڭ ئەڭ مۇھىم كىلاسسىك شائىرى قاتارىدا تىزىلغان. لېكىن، سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارنىڭ ئەسەرلىرى قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسەدىن تارتىپ، تەكلىماكاننىڭ قۇملۇقلىرى بويىدىكى ئادەتتىكى بىر موللامنىڭ ھويلىسىدا ئېچىلغان قارىخانىغىچە سىڭىپ كىرىپ، ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە ئەپسانىۋى تەپەككۈر قىلغان ۋە بىللە روھىي ھايات كەچۈرگەن، سوپى ئاللاھىي ئۇيغۇرلار دەك يوقىتىشقا، مەھرۇم بولۇشقا ۋە ئۇنتۇلۇشقا چىدايدىغان بۇ خەلققە باشقا ھەممە تۈركىي مىللەتكە قارىغاندا يېقىن بولسىمۇ، تا ھازىرغىچە ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا تىلغا ئېلىنمىغان يوق. بىر مۇنچىلىغان تۈركىي مىللەتلەرنىڭ ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئەجدادى ھېسابلىشىغا ئىمكانىيەت بەرگىنى، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان دەۋرى ۋە ئورنىدىكى ئېنىقسىزلىقتۇر. «سەپاتۇل - ئاجىزىن» نى نەشرگە تەييارلىغان رەشىد زادى سوپى ئاللاھىي ئىنسانلارنىڭ ئوتارچى قەبىلىسىدىن بولۇپ، كاتتاقورغاندا تۇغۇلغان دېسە، يەنە بىرى سەمەرقەند يېنىدىكى مىڭلاردا تۇغۇلغان دېمەكتە. ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرى ھەققىدىمۇ قاراشلار ھەر خىل. لېكىن، بىزنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىدىغان تارىخچىلار تەتقىقاتچىلىرىمىز بۇنداق ئىمكانىيەتلەر بىلەن ھېسابلاشقا كېرەك. نەچچە ئەسىردىن بېرى يادا بېلىپ كېلىۋاتقان سوپى ئاللاھىي ئىنسان مەھرۇم بولۇشنىڭ نىمىشقا ئۇيغۇر زىيالىيلىرىغا ئازابلىق بىلىنمىگىنى مېنى ھەيران قالدۇرىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئەدەبىياتىدا سوپى ئاللاھىي بىلەن كەسكىن پەرقلەندىرىلغان ئەلىشىر نەۋائىي بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن قىممەت ئەندىزىلىرى ئىچىدىكى ئىككىنچى قىممەت ئەندىزىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ئەسەرلىرى تېرەن، تىلى گۈزەل، بەدىئىيلىككە ئادەتتىن تاشقىرى ئەھمىيەت بېرىلگەن بولۇپ، سوپى ئاللاھىي بىلەن بىر مەسلىھەتتىكى شائىرلارنىڭ نەزىرىدە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ گۈزەللىكىگە بەك بېرىلىپ كېتىش، ئەمەلىيەتتە ئاياللارنىڭ گۈزەللىكىگە ياكى شەھۋەتكە بېرىلىش بىلەن ئوخشاشلا بىر خىل چېركىنلىك تۇيۇلىدىغانلىقىدا گەپ يوق. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە شېئىرىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنىڭ بىر دىنىي يولنى دىنىي تەشۋىقات بىلەن شۇغۇللىنىش بولۇپ، شېئىرىيەتنى باشقا تېمىلارغا ئىشلىتىش گۈمراھلىق ھېسابلىنىدۇ. بەزىلەر، ھەتتا ئىسلام تەشۋىقاتىنىڭمۇ ئوبرازلىق بەدىئىي تىل بىلەن ئېلىپ بېرىلىشىنى خالىمايدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئوبرازلىق تىل ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرى ئەدەبىي ئەسەردە پەيدا قىلغان چۈشەنمىگەنلىك، كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىنى قوزغىتىپ، ئۇلاردا ئاسانلا باشقىچە تۇيغۇلارنى، ھەتتا ئەسلىدىكى تېمىغا قارشى ئۇقۇملارنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

شۇڭا، دىنى تەشۋىق قىلىدىغان تېمىدىكى ئەسەرلەردە تىل يالغىچ، بەدىئىي ۋاسىتىلەردىن خالىي، ئۈدۈل، ئوقۇم ئېنىق، دەل ۋە شوئار خاراكتېرىدىلا بولۇش كېرەك، شۇنداقلا ئەدەبىي ئەسەر باشقىچە ئوقۇملارنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ. ئەگەر بۇنداق بولمىسا شېئىرىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. ئۇلار بۇ خىل قاراشلىرىغا دائىم «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە «شۇئەرا» نىڭ 224- ۋە 225- ئايەتلىرىنى ئىسپات قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتلەردە مۇنداق دېيىلگەن: «شائىرلارغا گۇمراھلار ئەگىشىدۇ، ئۇلارنىڭ سۆز ۋادىلىرىدا تېڭىرقاپ يۈرگىنىنى كۆرمەسەن؟» يەنە «مىشكاتۇل - مەسابىھ» ھەدىسلىرىدە «قورساققا شېئىرنىڭ تولغىنىدىن يىرىك تولغىنى ياخشى» دېيىلگەن. ئەلشىر نەۋائىدەك شائىرلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنىڭ ئىسلامدا ئاساسى يوقمۇ؟ ئەلۋەتتە بار. مۇھىم بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىنىڭ ئىشىدىن مەنۇن بولۇش يۈزىسىدىن پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا رەھمەت قاناتلىرىنى ياپىدۇ، ئالىم ئۈچۈن ئاسمان-زېمىندىكىلەر، ھەتتا سۇ ئاستىدىكى بېلىقلارمۇ مەغپىرەت تىلەيدۇ، ئالىمنىڭ ئابىدىتىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقى خۇددى 14 كۈنلۈك تولۇن ئاينىڭ بارلىق يۇلتۇزلاردىن ئۈستۈن، يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىغا ئوخشايدۇ...»، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە «ئەنكەبۇت» نىڭ 43 - ئايىتىدە ئىلىم ئىگىلىگۈچىلەر ناھايىتى يۇقىرى ئورۇنغا قويۇلغان بولۇپ، «بىز ئىنسانلارغا (قۇرئاندا ئۇلارنىڭ زېھنىگە يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن) بايان قىلغان بۇ تەمسىللەرنى پەقەت ئالىملار چۈشىنىۋالغۇدۇ» دېيىلگەن. ئىسلام ئەقىدىسىدىكى بۇنداق ئىلىمنى ئۇلۇغلاش خاھىشى، ئەلشىر نەۋائىدەك شائىرلارنىڭ مەغرۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، رىياكار سوپىلارنى دائىم مەسخىرە قىلىشى، سىياسىدىن، ئىجتىمائىي تەلەپتىن ۋە ئىدىئولوگىيەدىن مۇستەسنا بولغان، ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈلۈك مەسلىھىتى ۋە ھاياتىنىڭ، دۇنيانىڭ، ئىنساننىڭ ماھىيىتى ھەققىدە مېتافىزىكىلىق ئىزدىنىشلىرىگە ئاساس بولغان. ئۇلار دائىم ئۆزىنىڭ چوڭقۇر تەپەككۈرى، ئادەتتىكى ئادەملەر ئىدىراك قىلىپ بولالمايدىغان مىستىك تۇيغۇلىرى بىلەن باشقىلارنى كۆزىتىشكە خۇشتار ئىدىيەۋى ھاكىمىيەتلەرگە ھەم ئالاقىزادە قىلىدۇ، ھەم دېمىنى ئىچىگە چۈشۈرۈپ ئاغزىنى تۇۋاقلىۋېتىدۇ. مانا بۇ خىل تېرەنلىك ئۇلارنىڭ تەپەككۈر قىلغۇچى ئىكەنلىكىنى، ئالىم ئىكەنلىكىنى، ئالىم ئابىدىتىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ساۋاتى توۋەن ئىبادەت قىلغۇچىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىبادەت قىلغۇچى ئىكەنلىكىگە تايىنىپلا، ئۇنى - بۇنى دېيىشنىڭ جايىز ئەمەسلىكىنى ئەسكەرتىپ تۇرىدۇ. بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن قىممەت ئەندىزىلىرى ئىچىدىكى ئۈچىنچى خىل قىممەت ئەندىزىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان شائىر بابا رەھىم مەشرەپ بولۇپ، ئۇنىڭ تارىخىي ئورنى، مەدەنىيەتتىكى سىمۋوللۇق ئوبرازى سوپى ئاللاھيارغىمۇ، ئەلشىر نەۋائىغىمۇ ئوخشاشمايدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى ھېسسىياتتىكى قايناقلىق بىلەن ئەسەبىيلىك بولۇپ، تىنىمىز ھالدا ئىجتىمائىيلىق بىلەن، ئاساسىي ئېقىم بىلەن قارشىلىشىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى بارلىق تۈزۈم ۋە مۇقىملاشقان بارلىق قىممەت قاراشلىرىنىڭ كۈشەندىسى ياكى مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مەدەنىيەتلىك دۇنيانىڭ دۈشمىنى. ئەپلاتون «جۇمھۇرىيەت» ناملىق كىتابىدا دەل مانا مۇشۇنداق شائىرنى ئۆز خىيالىدىكى غايىۋى دۆلەتتىن قوغلاپ چىقارماقچى بولغان. ئۇ ھەممە جايدىن ھەيدىلىدىغان مەڭگۈلۈك سەرگەردان. ئاپاق خوجا ئۇنى ئاختا قىلىپ ئوردىسىدىن قوغلاپ چىقارغان بولسا، بەلخ ئەمىرى مەھمۇدخان ئۇنى دارغا ئاسقان. ئۇ سوپى ئاللاھياردەك مۇقىملاشقان قىممەت قاراشىنىڭ قوغدىغۇچىسى ئەمەس ۋە ئاساسىي ئېقىمنىڭ زوراۋانلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىدىكى ھوقۇق

ئىرادىسىنى خىيالىي ئەمەلدە ئاشۇرغۇچى ئەمەس. بەلكى مۇقىملاشقان قىممەت قارشىدىن گۇمانلانغۇچى، ئاساسىي ئېقىمنىڭ ئاسىيىسى ھەمدە دۇنيادىكى بارلىق ھوقۇق ئىرادىسىنى دەپسەندە قىلغۇچى. شۇنداقلا ئۇ ئەلىشىر نەۋائىدەك، ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈ ھەل بولمايدىغان مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، يول تاپقۇچىمۇ ئەمەس. ئۇ پەقەت ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈ ھەل بولمايدىغان مەسىلىگە دۇچار بولغانلىقىنى ھېس قىلغۇچى ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن پەرياد كۆتۈرگۈچى. ئەلىشىر نەۋائىي بىلەن مەشرەپنىڭ ھەر ئىككىسى دۆلەت ئىشلىرى ۋە سىياسىيغا ئارىلاشقان كىشىلەر بولسىمۇ، لېكىن نەۋائىينىڭ شېئىرىيىتى سىياسىي ۋە ئىدىئولوگىيەدىن خالىي. ۋاھالەنكى، نەۋائىيغا دۆلەت باشقۇرۇش پۇرسىتى بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈ ھەل بولمايدىغان مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ تاپقان يولى، ئاخىرقى جاۋابقا ئايلىنىشى، باشقىلارغا ئومۇملاشتۇرۇلۇشى مۇمكىن. بۇ چاغدا يەنىلا ئۇنىڭ ئىدىيەۋى جەھەتتە ھاكىمىيەتتە ئايلىنىش ئېھتىمالى بار. لېكىن، مەشرەپ بولسا مۇتلەق ئەركىنلىكنىڭ ۋەكىلى بولۇپ، ئەگەر ئۇنىڭغا دۆلەت باشقۇرۇش پۇرسىتى بولغان بولسا، ئۇ ياكى دۆلەتنى ھۆكۈمەتسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدۇ، ياكى ۋەيران قىلىپ تاشلايدۇ. مەشرەپ پەقەت ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈ ھەل بولمايدىغان مەسىلىسىنى ئىزدەيدۇ. مەشرەپ نەۋائىي ۋە مەشرەپتىن ئىبارەت ئۈچ خىل مەكتەپكە يىغىنچاقلاش مۇمكىن. بىر بۆلۈك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى سوپى ئاللاھىيەتنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تېما ۋە ئۇسلۇب جەھەتتىن ئوخشاشسا، يەنە بىر بۆلۈك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ۋارىيانتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. لېكىن، مەشرەپتەك مەجنۇنلارچە سۈپەتكە ئىگە بولغان شائىرلار كۆپ ئەمەس. مەشرەپ ئىنسانىيەتتە قېتىملىق تېمىدىكى تەكرارلىنىش ۋە ئۇسلۇبتىكى بىر خىللىق بىزدە شۇنداق قاتتىق بىر خىل قېلىپ شەكىللەندۈردىكى، ئەدەبىي ئەسەرگە مەلۇم قىممەت بەلگىلەشنىڭ بۇ خىل تەكرارلىق شەكىللەندۈرگەن ئەندىزىسىنى بۇزۇۋېتىش ئۈچۈن ھەقىقەتەنمۇ دەرىجىدىن تاشقىرى ئادەمنىڭ دۇنياغا كېلىشىنى كۈتۈشكە توغرا كەلسە كېرەك. چۈنكى، قەدىمكى پىسخىك تەجرىبىلەرنىڭ قالدۇقلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، بۇ ئەندىزىلەر خۇددى ئىرسىيەت ياكى گىنىغا ئوخشاش ئادەمنىڭ ئېڭىغا بويسۇنمىغان ھالدا مەۋجۇت بولىدۇ. قۇرۇلمىچىلىق ئىلمىنىڭ نەزىرىيەسى بويىچە ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەڭ قەدىمكى تەپەككۈر ئەندىزىلىرى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى، سىياسىي مۇھىت ياكى ماكان - زاماندىن ھالقىغان ھالدا، ئادەمنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. «مەن ئۆز كۆز قارىشىم بويىچە سۆزلەۋاتىمەن» دەپ ئويلىغان بىر ئىنسان ئۆز ئاغزىدىن چىققان گەپنىڭ ئەمەلىيەتتە سانسىز ئەسەرلەر ئىلگىرىلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، تىل ئادەملەرنىڭ ئالاقىلىشىش قوراللا ئەمەس، بەلكى ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەشتىكى ۋاسىتىسى. بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقان تىل ئىنسانلارنىڭ ئىپادىلەش ئەندىزىلىرى سېستېمىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئەدەبىياتمۇ ئىنسانلارنىڭ بىر خىل ئىپادىلەش سەنئىتى، يەنى تىل سەنئىتى، شۇڭا كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ھەقىقىي ئىجادكار بىر يازغۇچىنىڭ ئەدەبىي ئەسەردە ئىپادىلىگىنى ئۆزىگە خاس ياكى يېڭى نەرسە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئەسەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن نەرسە پەقەتلا يازغۇچىنىڭ ئۆزىلا ئەمەس، بەلكى يازغۇچى ۋەكىللىك قىلغان مىللەتنىڭ تەپەككۈر سىستېمىسىدۇر. يازغۇچىنى پەقەت ئۆزىنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى ياكى ھاياجىنىغا ئاساسەن، ئاشۇ تەپەككۈر سىستېمىسىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئاركانىنى خاتىرىلەپ قويدى دېيىشكە بولىدۇ. ئاتالمىش ئىلھام دەل ئاشۇ تەپەككۈر سىستېمىسىدىكى ئاركانىنىڭ

قېتىم تەكرارلىنىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. شۇڭا، 30 يىلنى بىر قەرنە دەپ ئاتايدۇ. بۇ خىل تەكرارلىق كىشىلەرنىڭ تارىخى تەجرىبىلىرىدىن ئۆتكەن. مەسىلەن، ياۋروپادا ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يۈز بەرگەن تارقىلىشچان زۇكامنىڭ ھەر 30 يىلدا بىر قېتىم تەكرارلىنىدىغانلىقىنى ئادەملەر كۆردى. ھەتتا دۇنيادىكى ئىقتىسادىي كىرىزىسنىڭمۇ 30 يىلدا بىر قېتىم تەكرارلىنىدىغانلىقى كىشىلەرنى تاڭ قالدۇردى. كىشىلەرنىڭ تەكرارلىنىشى بايقاش چېكى پەقەت 30 يىلدىلا توختاپ قالغان، چۈنكى ھېچكىممۇ 30 يىلدىن بىرنەچچە ئوننى ياشاپ، ئۇنىڭ تەكرارلىنىشىنى كۈتەلمەيدۇ. لېكىن، مۇنەججىملەر يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ، تارىختا يۈز بېرىشى مۇمكىن بولغان تەكرارلىنىشلارنى پەرز قىلغان. مەسىلەن، فىرانسىيەلىك بېشارەتچى نۇستىرا دامۇس قەدىمكى بابىلۇننىڭ ھەشەمەت ۋە كەيپ - ساپادا چېكىگە يەتكەن ھالىتىنىڭ 20 - ئەسىرگە كەلگەندە، غەرب دۇنياسىدا قايتىلىنىدىغانلىقىدىن بېشارەت بەرگەن. نىئېتسى ئېيتقان تارىخ تەكرارلىنىدۇ دېگەن قاراش بىزگە ئاجايىپ يېڭى بىلىنىپ كەتكىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۈنچە يېڭىمۇ ئەمەس. «قىسسەسۇل ئەنبىيا» دا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەنى ئىسرائىل قوۋمىنى باشلاپ شامغا ماڭغانلىقى، لېكىن بىر دەشت - باياۋاندا قېلىپ، ھەرقانچە يول يۈرسىمۇ باياۋاندىن چىقىپ كېتەلمەي ئايلىنىپ ئۆز ئىزىغا كېلىپ قېلىۋەرگەنلىكى سۆزلىنىدۇ. ئۇلار ئاشۇ باياۋاندا ئۆز ئىزىدا ئايلىنىپ 40 يىلغىچە بۇ ئايلىنىشتىن قۇتۇلالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلارنى مۇسادەك دەرىجىدىن تاشقىرى بىر ئادەم بۇ دەۋر قىلىشتىن قۇتۇلدۇرمىسا، ھېچكىم قۇتۇلدۇرالمىتتى. «قىسسەسۇل ئەنبىيا» دىكى بۇ ھېكايىدىمۇ نىئېتسىنىڭكى بىلەن ئوخشاش قاراش مەسەلىلىك يول بىلەن ئىپادىلەنگەن. نىئېتسى خىرىستىيان دىنىنىڭ باقىي ئالەم توغرىسىدىكى تەشەببۇسلىرى ئۇنىڭ مۇرىتلىرىنى پانىي ئالەمدىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلالمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى دەپ قارىغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە تەپەككۈر شەكلى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى ئادەمنىڭ كېلىپ ئىنسانىيەتنى قۇتقۇزۇشنى كۈتۈشى، ئەمەلىيەتتە، يەھۇدىيىزم، خىرىستىيانىزم ۋە بۇددىزم قاتارلىق دىنلارنىڭ ساماۋى كىتابلىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە بىر كىشى - مەسھ، مەھدى ياكى مائىترىينىڭ دۇنياغا ئىنسانلارنى قۇتقۇزۇشقا كېلىشىنى كۈتۈشتىن ئىبارەت پىكىر ئەندىزىسىگە يەنىلا ئوخشاپ كېتىدۇ.

مۇشۇنىڭ بىلەن ئوخشاشلا ئەدەبىيات تارىخىمۇ بىر خىل ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش ياكى دەۋر قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئەدەبىياتنى تەقلىد ۋە بىر خىللىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، يېپيېڭى بىر يولنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئۇلۇغ تالانت ئىگىسىنىڭ چىقىشىنى كۈتۈشى ۋە بەزىلەرنى شۇنداق كىشىلەر دەپ ھېسابلىشى، ئەمەلىيەتتە ئەدەبىيات ساھەسىدە نىئېتسىچە دەرىجىدىن تاشقىرى ئادەمنى كۈتۈشتۈر. ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ھەر بىر قېتىملىق يېڭىلىق ھەرىكىتىنىڭ باشلامچىلىرى بىر مەھەل ئەنە شۇنداق كىشىلەر دەپ قارىلىدۇ، لېكىن ئارقىدىنلا يەنە بىر يېڭى دولقۇن كۆتۈرۈلۈش ھارپىسىدا ئۇ كونا، ۋاقتى ئۆتكەن، يارىمايدىغان دەپ قارىلىپ، كىشىلەر ئۇنىڭغا بولغان چەكسىز بىزارلىقىنى ئىپادىلىشىدۇ. ئۇ نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيانقى تەكرارلىنىشنىڭ نەتىجىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەدەبىياتنى تەكرارلىقتىن ئىبارەت پانقاقتىن قۇتۇلدۇرغۇچى دەپ قارالغان بۇ ئېقىمنىڭ قاچانلاردۇر دەۋر سۈرۈپ، كېيىن كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بىر ئېقىمنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى ئىكەنلىكى بىردىنلا بايقىلىدۇ. 18 - ئەسىردە ياشىغان پەيلاسوپ ئېمانۇئېل كانت رومانىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى، رومانىزمىدىن كېيىن يېڭى ئەدەبىي ئېقىم بارلىققا كەلمەيدۇ دەپ قارىغان. كىلاسسىزم

بىلەن زادىلا سىغىشالمايدىغان بۇ ئەدەبىي ئېقىمدىن كېيىن ناھايىتى تېزلا مودېرنىزم بارلىققا كەلدى. كىشىلەر مودېرنىزمنىڭ بىر مەھەللىك يېڭىلىق يارىتىش ھەرىكىتىگە ھايرانۇھەس بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئەڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە شائىرى توماس ئېلىئوت بىردىنلا ئۆزىنىڭ كىلاسسىزمچى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

چاغاتاي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ بۇنداق ھالەت تىنىمىسىز تەكرارلىنىپ كەلدى. بۇ خىل دەۋر قىلىش، ھەتتا بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلدى. سوپى ئاللاھيارچە ئەسەرلەر بىر مەھەل ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ قىممىتىنى بەلگىلەشتە ئۆلچەم بولۇپ كەلگەن بولسا، بىر مەزگىلدىن كېيىن ئەلىشىر نەۋائىدەك شائىرلار ئۇلارنى رىياكارلىقتا ئەيىبلەپ مەسخىرە قىلدى، لېكىن ئارقىدىنلا يەنە مەشرەپكە ئوخشاش شائىرلار چىقىپ، ئەلىشىر نەۋائىيلار ئىشەنگەن ئۆلچەم ۋە ئېستېتىك پىرىنسىپلارنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. مەشرەپنىڭ بىر قېتىم مالىمان قىلىشى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، سوپى ئاللاھيارچە شېئىرىيەت كۆتۈرۈلۈپ چىققاندا، كىشىلەرگە يەنىلا ئىلگىرى زادىلا بولۇپ باقمىغاندەك يېڭىچە تۈيۈلدى. بۇ خىل ئايلىنىش بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلدى دېيىشىمىدە مۇنداق ئاساس بار: 80 - يىللارنىڭ بېشىدا پەند - نەسەت ۋە شوئارۋازلىق قاتتىق بازار تاپقان بولسا، 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە كىشىلەرنىڭ مەسخىرە ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالغانىدى. 2000 - يىلىدىن كېيىن بولسا، كىشىلەر ئۇنى ئىلگىرى كۆرۈپ باقمىغان يېڭىلىق بىلىپ قارشى ئالدى.

ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ئەسەرلىرىدە بىز داۋاملىق تىلنىڭ بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلغانلىقىنى، يەنى تىلدىكى يېڭى شەكىل ئارقىلىق تەپەككۈردا يېڭى شەكىل پەيدا قىلىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلغانلىقىنى، سوپى ئاللاھيارنىڭ تىلنى ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي ئۈنۈمنى ئاساسىي مەقسەت قىلغانلىقىنى بايقىۋالالايمىز. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇل بەزىدە تامامەن ئوخشاشمىغان ئىككى خىل ئىدىيەگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. بىرىدە ئۇزاق مۇددەتلىك ۋە چوڭقۇر تەسىر، ھەتتا ئىنسان كۆز بىلەن كۆرۈپ، ئەمەلىيەتتە دەرھال ھېس قىلالمايدىغان، لېكىن ئاندىن ھالقىغان ھالدا يوشۇرۇن ئۈنۈم ياراتسا، بىرىدە دەرھال كۆرۈلىدىغان، لېكىن ئاڭ بىلەن كونترول قىلىنىدىغان ھەم بىر قەدەر ساددا بولغان ئۈنۈم قوغلىشىلىدۇ.

سوپى ئاللاھيارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيەۋىلىكى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇنىڭ «سەباتۇل - ئاجىزىن» نى يېزىشتىكى مەقسىتىنىڭ باشقىلارنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان پىكىرگە قايىل قىلىپ، كىشىلەر ۋە جەمئىيەتنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشىش ئىكەنلىكى ناھايىتى ئېنىق. شۇڭا، بۇ كىتابتا پىكىرلەر رەتلىك، كۆز قاراش ئېنىق، تىلدىكى ئىپادىلەش دەل بولۇپلا قالماستىن، يەنە ھەر بىر بايتىكى پىكىرلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، شۇنداقلا بۇ پىكىرلەر بىلەن ئىجتىمائىي ھايات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرمۇ ئىنتايىن ئېنىق. كىتابتىكى پىكىرلەر بىلەن ئەينى چاغدىكى ئىجتىمائىي ھايات ئوتتۇرىسىدا ئۆز ئارا بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان خاھىش ھازىرلانغان. سوپى ئاللاھيار «سەباتۇل - ئاجىزىن» ناملىق كىتابىنى بارلىق ئەنئەنىۋى مۇسۇلمان شائىرلارغا ئوخشاش، رەھىمدىل ۋە مېھرىبان ئاللاننىڭ ئىسمى بىلەن باشلاپ، ئاللاغا ھەمدۇسائانا ئوقۇپ، ئاللاننىڭ قۇدرەتلىرى، كارامەتلىرى ۋە مۆجىزىلىرىنى بايان قىلىپ، كىتابخانلارغا ئاللاننىڭ ئۇلۇغلىقىنى تونۇتۇپ، ئاللاغا مۇتلەق ئىتائەت قىلىشقا چاقىرىپلا قالماي، يەنە «قۇرئان» دىكى پەيغەمبەرلەر قىسسلىرىنى ئىستىئارە ئورنىدا ئۈزۈپ ئېلىپ، بىر قۇر بايان قىلىدۇ.

ئەلىشىر نەۋائىينىڭ داستانلىرىمۇ ئوخشاشلا ئالدى بىلەن ئاللاغا ھەمدۇسانا ئوقۇش بىلەن باشلىنىدۇ، ئاندىن ئاللانىڭ رەسۇلى موھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ، پەرىشتىلەر، تۆت خەلىپە ۋە كارامەتچى ئەۋلىيالارغىچە مەدھىيەلەر ئوقۇلىدۇ. لېكىن، سوپى ئاللاھيار بىلەن ئوخشاشمايدىغان بىر يېرى شۇكى، ئەلىشىر نەۋائىينىڭ مەدھىيەلىرى سىرلىق كوسمولوگىيەلىك شەرھىيلەر، مېتافىزىك نەزەرىيەلەر ۋە چوڭقۇر مەدەنىيەت تىنىدىتىسىيەلىرى بىلەن تولغان. بىز ئۇنىڭدىن قەدىمكى گىرېك پەلسەپىسىدىكى كائىناتنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى چۈشەنچىلەرنىڭ تەسىرىدىن تارتىپ، قەدىمكى ئارىئان تەپەككۈر ئەندىزىسىدىكى مۇنەججىملىكنىڭ تەسىرىگىچە، تەسەۋۋۇپتىكى كىمىياگەرلىكتىن تارتىپ، قەدىمكى تۈركلەرنىڭ تەبىئەت قاراشلىرىغىچە ھەممىنى كۆرۈۋالالايمىز. بۇ خىل تېرەنلىك بىزنى باش - ئاخىرى يوق تەپەككۈر ئىچىگە شۇڭغۇتدۇ.

«سەباتۇل - ئاجىزىن» دا ئاپتور تەسەۋۋۇرغا چۆمگەن كىشىنى شۈركەندۈرىدىغان كائىناتنىڭ چەكسىزلىكىگە ئەمەس، نەزەرىنى تۇرمۇشنىڭ ھەربىر ئۇششاق تەرەپلىرىگىچە ئىچكىرىلەپ كىرىشكە قارىتىپ، ۋەز - نەسەھەتكە ئۆتدۇ. ئاۋۋال تالىپ، يەنى ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ قانداق بولۇشى ھەققىدە توختىلىدۇ. ئاندىن قانداق دەرۋىش بولۇشتىن تارتىپ، ئادەتتىكى مۆمىن مۇسۇلمانلىقنىڭ يوللىرىغىچە ھەممىسى بىر - بىرلەپ سۆزلىنىپ، ئۇلارغا قويۇلىدىغان ئەخلاقىي ۋە دىنىي تەلەپلەر بايان قىلىنىدۇ. ئارىلاپ - ئارىلاپ مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇپلار ياكى كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىكى ئەۋلىيالار ھەققىدە ھېكايەتلەر بېرىلىدۇ. مىسرالار ئاددىي ئون بىر بوغۇملۇق قىلىپ ئارۇز ۋەزىنىنىڭ مۇتەقارىپ بەھرىدە تىزىلىغان بولۇپ، ئادەتتە چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرى ئەدەبىياتىدا ئىپىك بايان ئۈچۈن داستانلاردا ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى، مىسرالارنىڭ قىسقا بولۇشى باياننىڭ سۈرئىتىنى تېزلىتىش، كىتابخانلارغا يەڭگىل تۇيغۇ بېرىشتىن باشقا، يەنە ئەستە قالدۇرۇشقا ئاسان بولۇشى كۆزلەشنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئەلىشىر نەۋائىي ۋە مەشرەبىنىڭ غەزەللىرىنىڭ مىسرالىرى ئۇزۇن بولغىنى بىلەن، ھەربىر غەزەل بىر نەچچە مىسرادىنلا تەركىب تاپقاچقا، ۋەزىنىنىڭ ئېغىر ۋە ئۇزۇن بولۇپ كېتىشى ئۇنى ئەستە ساقلاشقا ئانچە چوڭ تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. ئۇزۇن داستانلار بولسا مىسرالىرى ئۇزۇن بولۇپ كەتسە ئەستە قالدۇرۇش قىيىن بولىدۇ. بىز ھەممى ئىنتايىن چوڭ بولغان «ماناس» ئېپوسىغا قارايدىغان بولساق، بۇ ئېپوسنىڭ يەتتە بوغۇملۇق ئەڭ قەدىمىي تۈركىي شېئىرىيەت ۋەزىنىدە ئېيتىلغانلىقى بىزنىڭ دېققىتىمىزنى تارتىدۇ. بۇ خىل قىسقا، ۋەزىنى چاققان مىسرالار ئەستە قالدۇرۇشقا ئەپلىك بولۇپلا قالماستىن، يەنە كۈچلۈك رېتىم ئارقىلىق، كىشىدە سېھرىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىدۇ. قەدىمكى دەۋردىكى پېرىخونلارنىڭ ئەپسۇنلىرى ئەنە شۇنداق سۆزلەرنىڭ تىنىمىز تەكرارلىنىشى ۋە بۇ تەكرارلىنىشتىن پەيدا بولغان رېتىم ئارقىلىق، سۆزلەرنى ئادەتتىكى مەنىسىدىن ھالقىتىپ، غايىب ئالەم بىلەن ئالاقىلىشىشنىڭ ۋاسىتىسى قىلغىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن. سوپى ئاللاھيارنىڭ دىنىي ۋەز - نەسەھەت تېمىسىدىكى بۇ كىتابنىڭ ئاددىي ۋە قىسقا ۋەزىنلىك يېزىلىشىمۇ، ئاشۇ خىل سېھرىي ئۈنۈمنى قوغلىشىش مەقسىتىدە قوللىنىلغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ خىل سېھرىي ئۈنۈم كىتابخانلارنىڭ ئېڭىنى كونترول قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەپەككۈرىنى تىزگىنلەشنى مەقسەت قىلغاندۇر. ھەرگىزمۇ ئەلىشىر نەۋائىيدەك كىتابخانلارنىڭ تەپەككۈرىنى چەكسىز كەڭلىككە باشلاپ، ئۇلارنىڭ تەپەككۈرىنى رېئاللىق ۋە ئىجتىمائىيلىق پەيدا قىلغان تىزگىنلەردىن ئازاد قىلىش ئەمەس.

قىلغانغا ئوخشاش، سوپى ئاللاھىياردەك ئۆزىنى ئېتىقادقا ئاتىغان كىشى ئەدەبىي ئەسەردە غۇۋالىق ۋە ئىلگىرىكى قىممەتنى چۈۈشۈشنىڭ مەۋجۇت بولۇشىغا يول قويمايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە پىكىر نائىنىق بولسا، بىر بۆلۈك پىكىر بىلەن يەنە بىر بۆلۈك پىكىر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كىتابخانلار ئېنىق ھېس قىلالمىسا، ئەسەرنىڭ ئىدىيەسىنى باشقىلارغا سىڭدۈرۈش ۋە باشقىلارنىڭ مېڭىسىنى ئىگىلىۋېلىش ئۈنۈمىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. تىلدا ماھارەت كۆرسىتىش، يۇقىرى بەدىئىيلىك ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ قەلبىنى پىكىرگە ئەمەس، بەلكى بەدىئىي گۈزەللىكنىڭ ئۆزىگە بۇراپ، جەلپ قىلىشقا بەك بېرىلىپ كېتىپ، كىتابخانلارنى كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاددىي مەسىلىلەردە يېتەكلىمەستىن، بەلكى ئۇلارنى قەستەن مۇرەككەپ، تېگى يوق تۈگىمەس تەپەككۈر قويىنغا ئىتتىرىۋەتسە، ئۇلار كىشىلەرنىڭ كاللىسىنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، مۇرەككەپ ئىدىيەلەر پەيدا قىلىدىغان ۋەسۋەسە ۋە گۇمانلاردىن يىراقلاشتۇرۇش مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ. ئەدەبىياتنى تەشۋىقات ۋاسىتىسى دەپ قارايدىغان ئەدىبلەردىكى ئومۇمىي بىر خاھىش كىتابخانلارنىڭ چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىشىدىن قورقۇش بولۇپ، بۇ جەھەتتە ئۇلار تارىختىكى بارلىق مۇستەبىتلەر بىلەن ئوخشاش پىسخىك ھالەتتە بولىدۇ. چۈنكى، كىشىلەر چوڭقۇر تەپەككۈر قىلسا ئۆزىگە تېڭىلىۋاتقان ئىدىيەلەردىن ناھايىتى ئاسانلا گۇمانلىنىپ، كىتابخانلارغا شوئار ۋە پەندە - نەسەھەت خاراكتېرلىك پىكىرلەر ئىشەنچسىز تۇيۇلىدۇ، ئەسەرنىڭ قايىل قىلىش كۈچى بولمايدۇ. سىياسىي مۇستەبىتلەرمۇ ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن كىشىلەرنى نادانلىقتا قالدۇرۇشنىڭ يولىنى ئىزدەيدۇ. شۇڭا، پەندە - نەسەھەتچى ۋە تەشۋىقاتچى ئەدىبلەر بىلەن ھاكىمىيەتچى ئەمەلدارلار تارىخنىڭ ھەممە دەۋرلىرىدە مەدەنىيەت ساھەسىدە بىر مەيداندا تۇرىدۇ.

بىز سوپى ئاللاھىياردىكى تارىخىي ئورنى ۋە ئەينى چاغدىكى ئىجتىمائىي ھاياتقا قانداق بىر رولنى ئالغانلىقىدىن خەۋەرسىز بولساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن بەزى نەرسىلەرنى پەرەز قىلالايمىز. بىز بۇنىڭ ئۈچۈن كىتابنىڭ «شەرابى مۇھەببەتنى پىرى كامىلىدىن ئىچمەك كېرەك» دېگەن بابىدىكى تۆۋەندىكى مىسالىغا قاراپ باقايلى.

كەل، ئەي ساقى، ئىكەۋلەن ئەيلەلى شۇرب،
ئۇشول شۇربىكى خەلق ئاندىن تاپار قۇرب.
شەرابى بەركى، دىل ئاندىن بولۇر سەھۋى،
قىلۇر بىر مۇددىئادىن ئۆزگەنى مەھۋى.
ئەگەر فەغفورى چىندۇر قەيسەرى رۇم،
مۇھەببەت ئەھلىنىڭ ئالدىدا مەئدۇم.
مۇھەببەت جامىدىن تابسا كىشى بەھر،
نە قىلسۇن مولكو مالى ماۋەرائۇننەھر.
كۆڭۈل مولكىكى بىر ئالى سىنەتدۇر،
مۇھەببەت گەنجى باغى مەرىفەتدۇر.
رىزائى ھەزرەتى مەئبۇد ئۇ شۇندا،
جەمئىي ئىستەگەن مەقسۇد ئۇ شۇندا.
ئاننىڭدەك مولكىنى سۇلتانى بولساڭ،
قەھاجەت يەر يۈزىنى خانى بولساڭ.

ئالدىنى ئېلىش بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مۇقىم ۋە تۇراقلىق ئېستېتىك ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ، دائىم ئىلگىرىكى شەكىللەرنىڭ بۇزۇۋېتىلىشىگە ھوشيارلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئەلىشىر ئەۋائىي ۋە مەشرەبلەرنىڭ نەزەرىدە، ئاساسىي قىممەت ئەندىزىسىنىڭ ئۇلى ئىنساننىڭ روھىدا بولۇپ، چوڭقۇر تەپەككۈردىن قورقىدىغانلارنى ئۇلار ئەسلىدىلا ئۆزىگە ئىشەنچ يوق دەپ مەسخىرە قىلىدۇ.

تېكىست شەكىلىدىكى ئەركىنلىك بىلەن باشقىلارغا ئىدىيەنى تېڭىشقا خۇشتار كىشىلەرنىڭ چىقىشالماسلىقى، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، مەڭگۈلۈك تېكىست بىلەن ۋاقىتلىق تېكىست ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتۇر. مەڭگۈلۈك تېكىست تىلنىڭ ئىمكانىيەتلىرىگە بىرقەدەر يول قويغان تېكىست بولۇپ، ئاشۇ ئىمكانىيەت تېكىستنىڭ مەنىسىنى مەڭگۈ يېڭىلاپ بارىدۇ. مەسىلەن، نەۋائىينىڭ:

ئۆلدەمكى يوق ئەردى بۇدۇ نابۇد،
مەئدۇم ئەردى ئەمدى ھەرنە مەۋجۇد،
ھەق كەۋنغە سالمامش ئەردى پەي،
كانەللاھۇ لەمىيەكۈن مەئە شەي،
ئەۋۋەلقى نەسىمى ئافەرنىش،
كىم قىلدى ۋۇجۇد سارى جۈنبىش.
ئىنساڧ ئىلە ھەر كىشى سالۇر كۆز،

ئاڭلار سۆز ئەردىيۇ مۇندا يوق سۆز.

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى: يوقلۇقمۇ مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدا بارلىقمۇ، يوقلۇقمۇ مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ھازىر مەۋجۇت بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يوق ھالىتىدە ئىدى. يەنى شۇ يەردە يەشمىسى يوق ھالىتىدە ئىدى. ئالدىن باشقا مەۋجۇتلۇق يوق ئىدى. بولۇشنىڭ ئاۋۋالقى مەيىن شامىلى ۋۇجۇد تەرەپكە قاراپ ئەستى. ئەمما يەشمىسى يوق ھالىتىدە ئىدى. ھەرقانداق كىشى كۆز سالسا، ئەمما يەشمىسى يوق ھالىتىدە ئىدى. لېكىن بۇ يەردە سۆز يوق ئىدى. يەنى يەشمىسى يوق ھالىتىدە ئىدى. كائىناتنىڭ يارىتىلىشتىن ئاۋۋالقى ھالىتى توغرىسىدىكى بۇ مىسرالارنىڭ مەڭگۈلۈك تېكىست بولۇشىدىكى سەۋەب، ئۇنىڭ مىستىك تۇيغۇلار بىلەن يۈلگۈرۈلگىنىدە ئەمەس، بەلكى سۆزلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت پەيدا قىلغان تۇراقسىزلىقنىڭ كىتابخانىدا داۋاملىق تەسەۋۋۇر پەيدا قىلىپ، ئوخشاشمىغان دەۋر ۋە ئوخشاشمىغان كىشىلەر توپى ئارىسىدا ئوخشاشمىغان تۇيغۇلارنى ئويغىتالايدىغانلىقىدۇر. مەسىلەن، نەۋائىينىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى كائىناتنىڭ يارىتىلىشتىن ئاۋۋالقى ھالىتى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر تەۋراتتىكىدىن خېلىلا چوڭقۇر. تەۋراتتا تەڭرى دۇنيانى يارىتىشتىن ئاۋۋال زېمىن شەكىلسىز بوش ۋە قاراڭغۇلۇق بىلەن قاپلانغان گىرداب ئىدى، تەڭرىدىن چىققان شامال سۇنىڭ يۈزىدە كېزىپ يۈرەتتى، دەپ تەسۋىرلىنىدۇ. يارىتىلىشتىن ئاۋۋالقى ھالەت يەنىلا قاراڭغۇلۇق ۋە سۇدىن

دىۋانچىلىق ھادىسىسى ياكى دىۋان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسى ئىسلامىيەتنىڭ دەسلەپكى باسقۇچلىرىدا شەكىللىنىشكە باشلىغان بولۇپ، بۇ شەرق ئەدەبىياتىدا ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان ئىزچىل بىر خىل ئەنئەنە سۈپىتىدە داۋاملاشقان ئالاھىدە ئەدەبىي ھادىسە، ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئەسىر ۋە كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى تۈركىي، ئەرەب، پارس ئەدەبىياتىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ناھايىتى چوڭ.

«دىۋان» ئاتالغۇسىنىڭ ئېتىمولوگىيەسىنى تەكشۈرگەندە، بۇ سۆزنىڭ پارسچە ئاتالغۇ ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى، «پارسچە - خەنزۇچە لۇغەت» تە: «شېئىرىي توپلام، سوت مەھكىمىسى، سوت كولىگىيەسى، (سۇدان خانلىق كېڭەشتىكى) ۋەزىرلەر مەجلىسى؛ كىرىسلى، يوقلىما دەپتەر، قورۇ - ھويلا» دەپ ئالتە خىل مەنىسى بېرىلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ لۇغەتتە: «دىۋانچى، دىۋانخانا، دىۋان نەۋىس (ھۆججەتنى بىر تەرەپ قىلغۇچى)، دىۋانە بازى، دىۋان (سوت مەھكىمىسى، ھۆكۈمەت، دۆلەت، ئوردا، دۆلەت خەزىنىسى، ئوردا ياساۋۇل بېشى، بىر خىل خەت شەكلىنىڭ ئىسمى)» قاتارلىق مەنىلەردە ئىزاھلانغان [1]. بۇ سۆز ئۆزئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جەريانىدا باشقا ئەل خەلقلەرنىڭ تىللىرىغا كىرىپ ئۆزلەشكەن. يېڭى ئەرەبچە - خەنزۇچە چوڭ لۇغەتتە: «شېئىرلار توپلىمى، مەجمۇئە، خاتىرىلەش دەپتىرى، كىتاب، مەھكىمە، شەرىئەت مەھكىمىسى، مەمۇرىي ئىدارە - ئورگان، ۋەزىر، خەزىنە بېگى دەپ ئىزاھلانغان» [2].

ئۇنىڭدىن باشقا، بىز تارىخىي مەنبەلەرگىمۇ نەزەر سالغىنىمىزدا، «دىۋان» ئاتالغۇسىنى كۆپلەپ ئۇچرىتىمىز. بۇ سۆز كەڭ مەنىگە ئىگە بولۇپ، ھەرقايسى دەۋرلەردە پەرقلىق ھەم پەرقسىز ھالدا كەڭ دائىرىدە ئىشلىتىلگەن. «دىۋان» ئەسلىي پارسچە سۆز بولۇپ، ئۇ ئىسلام يۈرۈشلىرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئەرەب تىلىغا ۋە ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى بىلەن باشقا شەرق مۇسۇلمان خەلقلەرى تىللىرىغا كىرىپ ئۆزلەشكەن. ئەينى ۋاقىتتا، بۇ سۆز ئەدەبىيات بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، سىياسىي ھەم ئىلمىي ساھەلەرگىچە ئىشلىتىلگەن بولۇپ، ھەرقايسى تىللارغا قوبۇل قىلىنىش جەريانىدا، مەنە دائىرىسى بەزىدە كېڭىيىپ، بەزىدە تارىپ بارغان. يەنى دۆلەت ئىشلىرى يىغىنى، ئوردا، مەھكىمە، ئىشخانا، ئورگان، ۋەزىر، كاتىپ، چوڭ رەھبەرلەرنىڭ يىغىن ئاچىدىغان ياكى ئۇچرىشىدىغان جايى، تاموژنا، ئاخىرەتتىكى سوراق قىلىنىدىغان ئېگىز يەر (دىۋانى ئىلاھى، دىۋانى جازا) قاتارلىق مەنىلەردە ئىشلىتىلگەن. «دىۋان» ئاتالغۇسىنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرگەندە، ئەڭ دەسلەپكى دىۋاننى قەدىمكى سۈرىيە ۋە مىسىردىكى ھېسابات دەپتىرىگە باغلاشقا بولىدۇ. كېيىنچە ئىرانلىقلار بۇ ھېسابات دەپتىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى «دىۋان» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان [3].

«دېۋان» ئاتالغۇسىنىڭ قاچاندىن باشلاپ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە ئاسىيە مۇھەممەد سالىھ مۇنداق قاراشنى ئوتتۇرىغا قويدۇ: «بەزى تارىخىي ماتېرىياللاردا ئىران ھۆكۈمدارى نوشرىۋاننىڭ ئىران ئىمپېراتورلۇقىنى ئىدارە قىلىشقا قاتناشقان دۆلەت مەمۇرلىرى (خىزمەتچىلىرى) نى «دېۋان» (قۇدرەتلىك، ئۇلۇغ كىشىلەر) دەپ ئاتىغانلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ. بىراق ئىشەنچلىك تارىخىي ماتېرىياللارغا قارايدىغان بولساق، «دېۋان» دەپ ئاتالغان بۇ ئورگاننىڭ تۆت خەلىپە دەۋرىدىلا، تېخىمۇ كونا كېرەت قىلىپ ئېيتقاندا، ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر دەۋرى (634 — 644) دىلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. ئىسلامىيەتتىن كېيىن، تۇنجى بولۇپ «دېۋان» تەسىس قىلغۇچى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (582 — 645) بولۇپ، ئۇ ئەسكەرلەر دېۋانى (قوشۇن دېۋانى) نى قۇرغان. ئابباسىيلار دەۋرى (750 — 1258) گە كەلگەندە، ئۈمەييەلەرنىڭ دېۋان سىستېمىسى كېڭەيتىلگەن ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلغان. بۇ مەزگىلدە يەنە يېڭى دېۋانلار تەسىس قىلىنغان، دېۋانلارنىڭ ئىش تەقسىماتى تېخىمۇ ئېنىق ئايرىلغان. فاتىمىيلار دەۋرىدە، ئۇ دېۋانلارغا ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا يەنە بىر قىسىم ئۆزگەرتىشلەرنى كىرگۈزگەن. دېۋانلار رەسائىل فاتىمىيلار دەۋرىدىن باشلاپ دېۋانلار - ئىنشا دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. 11 - ، 13 - ئەسىرلەردە مالىيە ئىشلىرىنى دېۋانلار - زىمەن باشقۇرغان. دېمەك، «دېۋان» سۆزىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ۋە ئورنى بارغانسېرى كېڭىيىپ، ھۆكۈمەتنىڭ مەركىزىي ۋە يەرلىك ئاپپاراتلىرىدىكى يېڭىدىن قوشۇلغان، تەسىس قىلىنغان ئورگانلارنىڭ ھەممىسى، مەيلى ئۇ قايسى ساھەگە تەۋە بولۇشتىن قەتئىينەزەر «دېۋان» نامى بىلەن ئاتىلىۋەرگەن. ئىراندا «دېۋان» سۆزى مەركىزىي ھۆكۈمەتنى كۆرسىتىپ ھەر خىل مەنىلەردە ئىشلىتىلگەن. بۇ سۆز مەركىزىي ھۆكۈمەتنى كۆرسەتكەندە، كونا كېرەت نامى «دېۋانى ئالىي» ئىدى. «دېۋان» سۆزى ھىندىستانغا «ھۆكۈمەت ئورگىنى» مەنىسى بىلەن غەزىنەۋىيلەر لاھوردا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە كىرگەن» [4]. كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېزىلغان شەرھىدىن ئەلى يەزدىنىڭ «زەپەرنامە» ناملىق ئەسىرىدە «ئەمىر تۆمۈرنىڭ باخشلىق خىزمىتىنى دۆلەتتە شاھ باخشى ئۇيغۇر ئۆز ئۈستىگە ئالدى ھەمدە «... ئەمىر تېمۇر (1368/1369 - يىللىرى) خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى تارتۇقلاش مۇناسىۋىتى بىلەن ئەمىرلىرىنى ھەر خىل ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىگەن چاغدا، دۆلەتتە شاھ باخشىنى دېۋان ئەمىرى قىلىپ تەيىنلىدى» [5]. ئۇنداق بولسا تۈركىي تىللىق خەلقلەردە «دېۋان» ئاتالغۇسى قانداق مەنىلەرنى بىلدۈرگەن؟ بۇ سۆزنىڭ تۈركىي تىللىق خەلقلەردە ئومۇملاشقان مەنىسى دۆلەت ئىشلىرى يىغىنى ئىدى. قاراخانىيلار دەۋرىدىكى تىل - ئەدەبىيات، تارىخ، مەدەنىيەت، سىياسىي، ھەربىي قورالى ھەققىدە ئەتراپلىق ئىزدەنگەن تۈركىيەلىك دوكتور رىشات گەنجىنىڭ «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى» ناملىق ئىلمىي ئەسىرىنىڭ ئۈچىنچى بۆلۈمى مەركىزىي ۋە يەرلىك تەشكىلاتلار دېگەن مەزمۇن A، B ۋە C دىن ئىبارەت ئۈچ تۈر بويىچە بايان قىلىنغان بولۇپ، B تۈر ۋەزىر، مەركىزىي ۋە يەرلىك تەشكىلاتلار دېگەن تېمىنىڭ ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى كىچىك تۈرىدە بۈيۈك دېۋان ۋە باشقا دېۋانلارنىڭ نامى ۋە ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت تەشكىلى شەكلى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان [6]. ئەبۇلغازى باھادىرخان ھاياتىدا ئىككى مۇھىم تارىخىي ئەسەر يازغان. ئۇنىڭ بىرى «شەجەرەئى تەراكىمە» (تۈركمەنلەر شەجەرىسى)، يەنە بىر ئەسىرى «شەجەرەئى تۈرك» بولۇپ، دېۋان ئاتالغۇسىغا ئائىت قىسمەن ئۇچۇرلار ئۇچرايدۇ. «شەجەرەئى تۈرك» تە: «ئۇيغۇر خەلقىدە تۈركىي تىلى بىلەن ئوقۇغان كىشىلەر كۆپ ئىدى. دەپتەردارلىقنى، دېۋان ھېسابلىرىنى ياخشى بىلەتتى. چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىلىرىنىڭ زامانىسىدا ماۋەرائۇننەھر، خۇراسان ۋە ئىراقتا دېۋانلار ۋە دەپتەردارلارنىڭ بارچىلىرى ئۇيغۇر ئىدى. چىڭگىزخان

ئوغلانلىرى دىۋان ۋە دەپتەردارلارنى ئۇيغۇر خەلقىدىن قوياتتى» [7] دېگەن بايانلار ئۇچرايدۇ. «چاغاتاي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» دە: «دىۋان (دىۋان، پ) (كۆپلۈكى: دەۋايىن، 1. دەپتەر؛ دىۋان، توپلام؛ مەجمۇئە؛ 2. دۆلەت مەھكىمىسى، ھۆكۈمەت مەھكىمىسى؛ 3. دۆلەت ھېسابات مەھكىمىسى؛ 4. ئوردا، ساراي، قەسىر دېگەن مەنىلەردە، ئۇنىڭدىن باشقا دىۋان باشى (دىۋان باشلىقى)، دىۋانبېگى (ۋەزىر، باش كاتىپ)، سەفەئى دىۋان (دىۋان بېتى)، ھۈسن دىۋانى (گۈزەل چېھرىسى)، دىۋانە (ئەقلىدىن ئازغان)، دىۋانەسار (سەۋدايىلەر)، دىۋانخانە (دۆلەت كاتىبات مەھكىمىسى)، دىۋانىي (دىۋانغا تېگىشلىك، مەھكىمىگە تەۋە) دەپ ئىزاھلانغان [8]. «ئۇيغۇرلار كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» تە: «دىۋان (دىۋان) چوڭ يىغىن، مەجلىس؛ مەھكىمە؛ بىرەر شائىرنىڭ ھەر تۈرلۈك شېئىرلىرىنى يىغىپ، كىتاب قىلىپ چىقىرىلغان توپلام؛ دۆلەتنىڭ كىرىم - چىقىملىرى يېزىلىدىغان دەپتەر؛ دۆلەتنىڭ كىرىم - چىقىم ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى دەپتەردارلار ياكى ۋەزىر، دۆلەت مەھكىمىسى ئىشخانىسى، دىۋانبېگى (باش كاتىپ)، دىۋانە (ئەقلىدىن ئاداشقان)، دىۋانخانە (يېزىش ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان مەھكىمە)، دىۋانىي (دىۋانغا تېگىشلىك) دەپ چۈشەندۈرۈلگەن [9]. ئابدۇرەھىم نىزارى زۇھۇرىدىن ھېكىمبەگنىڭ دىۋانخانىسىدا باش پۈتۈكچى بولغان.

دېمەك، «دىۋان» ئاتالغۇسى چوڭ يىغىن، مەجلىس، مەھكىمە، ئوردا، ئىشخانا، شېئىرلار توپلىمى، كاتىپ، دۆلەت كىرىم - چىقىملىرى يېزىلىدىغان دەپتەر، لۇغەت، خەت - چەكلەر توپلىمى، پۈتۈكچى، دۆلەت كىرىم - چىقىم ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى دەپتەردارلار، ۋەزىر، دۆلەت مەھكىمىسى ئىشخانىسى، كاتىبات ئىشخانىسى، خان - پادىشاھ تۇرىدىغان ئۆي، خان، كىرىسلىق دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلگەن. «دىۋان» نىڭ تىل - ئەدەبىيات ساھەسىدە بىلدۈرگەن مەنىسى بولسا، دەپتەر، توپلام، شېئىر توپلىمى، لۇغەت، مەجمۇئە بولۇپ، ئاسىيە مۇھەممەد سالىھ دىۋان تۈزۈش توغرىسىدا مۇنداق قاراشنى ئوتتۇرىغا قويدۇ: «دىۋاندا شېئىرلار قاپىيە ۋە رادىپلارنىڭ ئاخىرقى ھەرپلىرىدىكى ئەرەب ئېلىپبەسى تەرتىپىدە جايلاشتۇرۇلىدۇ. ئادەتتە غەزەل شەكلىدىكى شېئىرلاردىن تۈزۈلگەن دىۋانلار كۆپرەك ئۇچرايدۇ. لېكىن، بۇ دىۋان تۈزۈشتە بىردىنبىر شەرت ئەمەس، دىۋانغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلارنىڭ ھەممىسى غەزەل بولۇشى ناتايىن، ئۇنىڭغا شائىرنىڭ باشقا ژانىردىكى شېئىرلىرى، مەسىلەن، قەسىدە، مۇخەممەس، مۇسەددەس، مەسنەۋى، مۇرەببە، رۇبائىي، تۇيۇق، قىتئە، تەرجىئە، تەركىئە، فەرد، مۇئەمما قاتارلىقلارمۇ كىرگۈزۈلىدۇ» [10]. «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» تە «بىرەر شائىرنىڭ ھەر تۈرلۈك شېئىرلىرىنى يىغىپ كىتاب قىلىپ چىقىرىلغان توپلام» [11] دېيىلگەن. مېنىڭچە بىر قەدەر ئورتاقلاشقان ئېنىقلىما بولسا مەلۇم شائىرنىڭ غەزىلىنى ئاساس قىلىپ، شېئىرلارنىڭ قاپىيە ۋە رادىپلارنىڭ ئاخىرقى ھەرپلىرىگە قاراپ مەلۇم تىلنىڭ ئېلىپبەسى تەرتىپىدە جايلاشتۇرۇلغان شېئىرلار توپلىمى شۇ شائىرنىڭ دىۋانى بولغان. تۆۋەندە تۆمۈرىيلەر خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر دىۋان ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر نامايەندىلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز.

1. «دىۋانى ھاپىز» يەنە بىر ئىسمى «دىۋانى ھافىز تۈركىي»
 ھاپىز خارەزمىنىڭ ئىسمى ئەبدۇرەھىم بولۇپ، خارەزمىدە ياشىغان بولغاچقا «خارەزمىي» دېگەن ئەخەللىۋىنى قوللانغان. «ھاپىز» ھاپىزلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىق ئەھۋالىغا قاراپ قوشۇلغان ئىسىم بولسا كېرەك. شائىر 14 -، 15 - ئەسىرلەر ئارىلىقىدا ياشىغان. ئۇنىڭ چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان

«دىۋانى ھاپىز» ناملىق توپلىمى دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن بولۇپ، پۈتۈنلەي لىرىك شېئىرلاردىن تۈزۈلگەن. توپلامنىڭ تىلى تولىمۇ گۈزەل ۋە پاساھەتلىك، ئوخشىتىشلىرى جازىبىدار، لىرىك، ئوبرازلىرى يارقىن ۋە تەمكىن [12]. مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەتنىڭ تارىم ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىللىق 3 - ساندىكى «ھافىز خارەزمى ۋە ئۇنىڭ دىۋانى» ناملىق ماقالىسىدە: «دىۋانى ھافىز تۈركىي، چاغاتاي ئەدەبىياتىدا لىرىك شېئىرىيەت بويىچە ئەلشىر نەۋائىنىڭ «خەزائىنۇل - مەئانى، دىۋانى ۋۇجۇدقا كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەڭ زور يادىكارلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ دىۋانغا جەمئىي 1052 غەزەل، 1 مۇخەممەس، 2 مۇستەھزاد، 4 تەركىببەند، 3 تەرجىئەبەند، 33 قىتئە، 11 رۇبائىي كىرگۈزۈلگەن. پۈتكۈل دىۋان جەمئىي 18612 بېيىت (37264 مىسرا) شېئىردىن تەشكىل تاپقان» دېيىلگەن. «دىۋان لۇتقى» 2.

مەۋلانا لۇتقى (1366 - 1465) خۇراسان رايونىدا تۈركىي تىللىق ئەدەبىياتىنىڭ قايتىدىن جانلىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىدا بايراقدار بولغان چوڭ شائىرلارنىڭ بىرى. تارىخىي ماتېرىياللاردا لۇتقىنىڭ پارس - تاجىك تىلى ۋە ئۇيغۇر - تۈركىي تىلىدا 20دىن ئارتۇق ئەسەر يازغانلىقى سۆزلىنىدۇ. ئەمما، كېيىنكى كىشىلەر ئۈچۈن «دىۋانى لۇتقى» ناملىق لىرىك شېئىرلار توپلىمى، «گۈل ۋە نەۋرۇز» ناملىق داستانى، «مەشھۇنۇل - ھەقايىق» (ھەقىقەتلەر شەرىھى) ناملىق ئەسىرىلا ساقلىنىپ قالغان [13]. لۇتقى ئەسەرلىرىنى ئۆز ئانا تىلى ۋە پارس تىلىدىن ئىبارەت ئىككى تىل بىلەن يازغان. 15 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن پۈتۈن خۇراسان ۋە ماۋەرائۇننەھردە زور شۆھرەت قازانغان. دىۋانلىرى ئىران ۋە خۇراسانغىچە بولغان جايلارغا كەڭ تارقالغان. لۇتقىنىڭ پارس تىلىدا يازغان شېئىرلىرى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىمىگەن. ئەمما، ئۆز ئانا تىلىدىكى دىۋاننىڭ بىرقانچە مۇكەممەل قول يازما نۇسخىلىرى بار. بۇ نۇسخىلار ھازىر لېنىنگراد، تاشكەنت، ئىستانبۇل، لوندون قاتارلىق مەشھۇر شەھەرلەرنىڭ كۈتۈپخانا ۋە مۇزېيلىرىدا ساقلانماقتا. يالغۇز ئۆزبېكىستان دۆلەت مۇزېيىدا لۇتقى دىۋانلىرىدىن تۆت نۇسخا ساقلىنىۋاتىدۇ. يۇقىرىقى قول يازمىلار 280 پارچە غەزەل، 40 پارچىغا يېقىن رۇبائىي، قىتئە، تۇيۇق؛ ئىككى پارچە قەسىدە؛ چوڭ ھەجىمدىكى «گۈل ۋە نەۋرۇز» ناملىق داستاننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ [14]. «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا لۇتقىنىڭ لىرىكىلىرىدىن «جەمالۇ ھۈسنۇگە سۆز يوق، ۋەفا كېرەك بولسە» دەپ باشلانغان بىر پارچە غەزەل ۋە «تونغا سىغماسەن فەرەھدىن گۈل كەبى» دەپ باشلانغان قىتئەلەر بېرىلگەن [15].

3. «دىۋانى سەككاكى» 14 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى 15 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا ئۆتكەن ئاتاقلىق شائىرلارنىڭ بىرى. «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى نامايەندىلەر» ناملىق كىتابتا: «تالانتلىق شائىر سەككاكىنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىر دىۋانى بولۇپ، بۇ دىۋان ھازىر قول يازما ھالىتىدە بۈيۈك بىرىتانىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. دىۋاندا ئېلىپ (ئەلىق) تىن نۇن (ن) غىچە بولغان رادىپلىق غەزەللىرى يوق. دىۋان شەرق كىلاسسىكىلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى كىتاب تۈزۈش تەرتىپى بويىچە تۈزۈلگەن. يەنى ئەڭ ئاۋۋال ئاللاغا ھەمدۇسانا، پەيغەمبەرلەرگە نەئىت بىلەن باشلىنىدۇ. ئاندىن كېيىن خوجا مۇھەممەد پارسا ۋە خىلىل سۇلتان نامىغا بىردىن قەسىدە بېغىشلىنىدۇ. مىرزا ئولۇغبەگ ۋە ئارىسلان خوجا تارىخان ناملىرىغا تۆتتىن قەسىدە بېغىشلانغان. پۈتۈن دىۋان 12 قەسىدە ۋە 50 تىن ئارتۇق غەزەلدىن تەركىب تاپقان» [16] دېيىلگەن.

4. «دىۋانى شەيخزادە ئاتايى» نامىدىكى ئەسەردە شائىر بولۇپ، ئۇ ئۆمىرىنى ھىرات ۋە بەلخ قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزگەن. 15 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمى ئاتايى ئىجادىيىتىنىڭ گۈللەپ راۋاجلانغان دەۋرى بولۇپ، شائىر بۇ دەۋرنى ھىرات، سەمەرقەند ۋە بەلخ قاتارلىق مەدەنىيەت مەركەزلىرىدە ئۆتكۈزگەن. تالانتلىق شائىر ئاتايىنىڭ بىرلا شېئىرىي دىۋانى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىپ كەتكەن. بۇ يېگانە قول يازما نۇسخا ھازىر رۇسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ پېتېربۇرگ بۆلۈمىدە ساقلانماقتا. «دىۋانى شەيخزادە ئاتايى» 260 غەزەلدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ غەزەللەرنىڭ ئاساسىي قىسمى مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان لىرىكىلاردىن ئىبارەت [17].

5. «دىۋانى گەدائى» نامىدىكى ئەسەردىكى چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم نامايەندىلىرىدىن بىرى. نەۋائىي «مەجالسۇن - نەفائىس» دېگەن ئەسىرىدە: «مەۋلانا گەدائى - تۈركىي گۈيدۇر، بەلكى مەشھۇرلىرىدىندۇر. يابۇر مىرزا زامانىدا شېئىرلىرى شۆھرەت تاپتى» [18] دېگەن. گەدائىنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن يېگانە دىۋانى پارىژ مىللىي كۈتۈپخانىسىدا ساقلنىۋاتىدۇ. دىۋاندىن تاللاپ ئېلىنغان 50 پارچە غەزەل 1961 - يىلى ئىستانبۇلدا ئېكمان تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. دىۋاننىڭ پارىژ قول يازمىسى ئاساسىدىكى تولۇق نەشرى 1973 - يىلى تاشكەنتتە نەشرىدىن چىققان. دىۋان غەزەل، بىر مۇستەھزاد ۋە قەسىدە قاتارلىق شېئىرىي تۈرلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، شائىر ئۆز قەسىدىسىنى ئەمىر تۆمۈر ئەۋلادىدىن بولغان خەلىل سۇلتانغا بېغىشلىغان [19]. «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا گەدائىنىڭ: «ئاھكىم، دىۋانە كۆڭلۈم مۇبتەلا بولدى يانا» دەپ باشلانغان ۋە «ئەي كۆڭۈل، دىلبەر خەيالى چۈنكى ھەمدەمدۇر ساڭا» دەپ باشلانغان ئىككى پارچە غەزىلى بېرىلگەن [20]. دىۋان نامى شائىرنىڭ ئىسمى بىلەن قوشۇپ ئېلىنغان.

6. «دىۋانى ۋەفائى» نامىدىكى ئەسەردە شائىر بولۇپ، ئۇ ئۆمىرىنى ھىرات ۋە بەلخ قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزگەن. 15 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمى ئاتايى ئىجادىيىتىنىڭ گۈللەپ راۋاجلانغان دەۋرى بولۇپ، شائىر بۇ دەۋرنى ھىرات، سەمەرقەند ۋە بەلخ قاتارلىق مەدەنىيەت مەركەزلىرىدە ئۆتكۈزگەن. تالانتلىق شائىر ئاتايىنىڭ بىرلا شېئىرىي دىۋانى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىپ كەتكەن. بۇ يېگانە قول يازما نۇسخا ھازىر رۇسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ پېتېربۇرگ بۆلۈمىدە ساقلانماقتا. «دىۋانى شەيخزادە ئاتايى» 260 غەزەلدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ غەزەللەرنىڭ ئاساسىي قىسمى مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان لىرىكىلاردىن ئىبارەت [17].

7. «ئىلىك دىۋان» نامىدىكى ئەسەردىكى چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم نامايەندىلىرىدىن بىرى. نەۋائىي «مەجالسۇن - نەفائىس» دېگەن ئەسىرىدە: «مەۋلانا گەدائى - تۈركىي گۈيدۇر، بەلكى مەشھۇرلىرىدىندۇر. يابۇر مىرزا زامانىدا شېئىرلىرى شۆھرەت تاپتى» [18] دېگەن. گەدائىنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن يېگانە دىۋانى پارىژ مىللىي كۈتۈپخانىسىدا ساقلنىۋاتىدۇ. دىۋاندىن تاللاپ ئېلىنغان 50 پارچە غەزەل 1961 - يىلى ئىستانبۇلدا ئېكمان تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. دىۋاننىڭ پارىژ قول يازمىسى ئاساسىدىكى تولۇق نەشرى 1973 - يىلى تاشكەنتتە نەشرىدىن چىققان. دىۋان غەزەل، بىر مۇستەھزاد ۋە قەسىدە قاتارلىق شېئىرىي تۈرلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، شائىر ئۆز قەسىدىسىنى ئەمىر تۆمۈر ئەۋلادىدىن بولغان خەلىل سۇلتانغا بېغىشلىغان [19]. «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا گەدائىنىڭ: «ئاھكىم، دىۋانە كۆڭلۈم مۇبتەلا بولدى يانا» دەپ باشلانغان ۋە «ئەي كۆڭۈل، دىلبەر خەيالى چۈنكى ھەمدەمدۇر ساڭا» دەپ باشلانغان ئىككى پارچە غەزىلى بېرىلگەن [20]. دىۋان نامى شائىرنىڭ ئىسمى بىلەن قوشۇپ ئېلىنغان.

«ئىلىك دىۋان» نامىدىكى ئەسەردە شائىر بولۇپ، ئۇ ئۆمىرىنى ھىرات ۋە بەلخ قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزگەن. 15 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمى ئاتايى ئىجادىيىتىنىڭ گۈللەپ راۋاجلانغان دەۋرى بولۇپ، شائىر بۇ دەۋرنى ھىرات، سەمەرقەند ۋە بەلخ قاتارلىق مەدەنىيەت مەركەزلىرىدە ئۆتكۈزگەن. تالانتلىق شائىر ئاتايىنىڭ بىرلا شېئىرىي دىۋانى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىپ كەتكەن. بۇ يېگانە قول يازما نۇسخا ھازىر رۇسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ پېتېربۇرگ بۆلۈمىدە ساقلانماقتا. «دىۋانى شەيخزادە ئاتايى» 260 غەزەلدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ غەزەللەرنىڭ ئاساسىي قىسمى مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان لىرىكىلاردىن ئىبارەت [17].

نەۋائىي نامىدىكى ئەدەبىيات مۇزېيىدا ساقلانغان بولۇپ، بۇ نۇسخىنى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ھەمىد سۇلايماننىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن ئۆزبېكىستان س. س. ر. «پەن، نەشرىياتى 1968 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلغان [22].

8. «خەزائىنۇل - مەئانى» (تۆت توپلام)

بۇ ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ئەسىرى بولۇپ، نەۋائىي (1441.2.9 - 1501.1.3) ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن ئەڭ ئۇلۇغ مۇتەپەككۈر، شائىر، ئەدەبىياتشۇناس ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتچى ھەم پەن - مەدەنىيەت جەڭچىسى. ئۇنىڭ 30 پارچىغا يېقىن ئەسەر يازغانلىقى مەلۇم. «خەزائىنۇل - مەئانى» (مەنىلەر خەزىنىسى)، «چاھار دىۋان» (تۆت توپلام دەپمۇ ئاتىلىدۇ) شائىرنىڭ پۈتكۈل تۈركىي تىلىدىكى شېئىر توپلىمى بولۇپ، 1491 - ، 1498 - يىللىرى دىۋان قىلىپ تۈزۈلگەن. ئۇنىڭدا «غەرايىبۇس - سىغەر» (ئۆسمۈرلۈك غارايىپلىرى)، «نەۋادىرۇش - شەباب» (يىگىتلىك نادىرلىقلىرى)، «بەدايىنۇل - ۋەسەت» (ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى)، «فەۋايدۇل - كىبەر» (قېرىلىق پايدىلىرى) قاتارلىق تۆت توپلامدىن تۈزۈلگەن، لىرىك شېئىرىيەتنىڭ 16 خىل ژانىرىدا يېزىلغان نۇرغۇن ھەجىمىدىكى شېئىرلار بار [23]. يەتتە ياشتىن يىگىرمە ياشقىچە بولغان دەۋرنى «بالىلىق چاغلىرى» دەپ ئاتايدۇ، ئۇنى «ئۆمۈر پەسىللىرىنىڭ نەۋباھارى ۋە ھايات گۈلشەننىڭ گۈلزارى» دەپ تەرىپلىگەن ھەمدە بۇ مەزگىلگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى «غەرايىبۇس - سىغەر» (بالىلىق غارايىپلىرى) دىۋانىغا كىرگۈزگەن. يىگىرمە ياشتىن ئوتتۇز بەش ياشقىچە بولغان دەۋرنى «يىگىتلىك زامانى» دەپ ئاتايدۇ، ئۇنى «ئۆمۈرنىڭ ياز پەسلى ۋە يىگىتلىك بۇلىقى» دەپ سۈپەتلىگەن ھەمدە مۇشۇ مەزگىلدىكى شېئىرلىرىنى «نەۋادىرۇش - شەباب» (يىگىتلىك نادىرلىقلىرى) دىۋانىغا توپلىغان؛ ئوتتۇز بەش ياشتىن قىرىق بەش ياشقىچە بولغان دەۋرنى «ئوتتۇرا ياشلىق كۈنلىرى» دەپ قىياس قىلىپ، ئۇنى «ئۆمۈرنىڭ خازان پەسلى، يەنى تىرىكلىك بېغىنىڭ يوپۇرماق تاشلايدىغان چېغى» دەپ تەرىپلەيدۇ ھەمدە مۇشۇ مەزگىلگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى «بەدايىنۇل - ۋەسەت» (ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى) دىۋانىغا كىرگۈزىدۇ؛ قىرىق بەش ياشتىن ئاتىمىش ياشنىڭ ئەتراپىغىچە بولغان دەۋرنى «ئۆمۈرنىڭ قىش پەسلى» دەپ ئاتايدۇ، ئۇنى «ئىنساننىڭ ئەدەم (يوقلۇق) يولىغا كىرىپ، زامان ئەھلى بىلەن خەيرلىشىدىغان ۋاقتى» دەپ تەرىپلەيدۇ ھەمدە بۇ ھەقتە دۇئا تەرىقىسىدە يازغان شېئىرلىرىنى «فەۋايدۇل - كىبەر» (قېرىلىق پايدىلىرى) دىۋانىغا توپلايدۇ. بۇ دىۋانلارنىڭ ئومۇمىي نامى «خەزائىنۇل - مەئانى» دەپ ئاتالغان. بۇ دىۋان خەلق ئارىسىدا «چاھار دىۋان» (تۆت دىۋان) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «خەمسە» شەرق ئەدەبىياتىدا داستانچىلىقنىڭ يۇقىرى پەللىسى دەپ قارالسا، «چاھار دىۋان» (خەزائىنۇل - مەئانى) تۆت دىۋاندىن تۈزۈلۈپ، دىۋانلارنىڭ پۈيۈك ئابىدىسىنى تىكلەپ بەرگەن. بۇ دىۋان ئۇيغۇر دىۋانچىلىقىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، دېيىشكە بولىدۇ. تېيىپجان ئېلىيېۋ بۇ دىۋان ئاساسىدا 1982 - يىلى 12 - ئايدا 260 غەزەلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «غەزەللەر» ناملىق كىتابنى نەشرگە تەييارلاپ نەشر قىلدۇرغان. بۇ كىتابتا غەزەللەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تىرانسكرىپسىيەسى بىلەن يەشمىسى بېرىلگەن [24].

9. «دىۋانى فانى» (تۆت توپلام) «دىۋانى فانى» ناملىق كىتابتا غەزەللىرىنىڭ 260 غەزەلگە ئىگە «بابۇرنامە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئەلىشىر بەگ نەۋائىي پارسى دىۋانىمۇ تۈزۈپتۇ، پارسى نەزمىدە «فانى» تەخەللۇسىنى

قوللىنىپتۇ» [25]. دېيىلگەن. نەۋائىي ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا پارس ۋە ئەرەب تىللىرىنىمۇ پىششىق بىلگەن. پارس تىلى بىلەن 12 مىڭ مىسرادىن ئارتۇق «دىۋانى فانى» ئەسىرىنى ۋە باشقا ئەسەرلەرنى «فانى» تەخەللۇسى بىلەن يازغان [26].

10. «دىۋانى ھۈسەينى»

تونۇلغان دۆلەت ئەر بابى، ئەدىب ھۈسەين بايقارا بۈيۈك مۇتەپەككۈر شائىر ئەلىشىر نەۋائىي بىلەن بىرگە 15 - ئەسىر چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى بىلەن ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ھۈسەين بايقارا 1438 - يىلى ھىراتتا تۇغۇلغان. ھۈسەين بايقارانىڭ «ھۈسەينى» تەخەللۇسى بىلەن يازغان غەزەللىرىدىن تۈزۈلگەن دىۋانى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بولۇپ، دىۋاندىكى غەزەللەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەينى دەۋر ئەدەبىياتى ئۈچۈن خاراكىتلىك بولغان. «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا ھۈسەين بايقارانىڭ تۆت پارچە غەزىلى بېرىلگەن [27].

11. «دىۋانى سەيىد ئەھمەد»

شائىر سەيىد ئەھمەد ئەمىر تۆمۈر كۆرەگاننىڭ ئۈچىنچى ئوغلى مىرانشاھنىڭ پەرزەنتى بولۇپ، ياشىغان دەۋرى 15 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ. نەۋائىينىڭ «مەجالسۇن - نەفائىس» ناملىق ئەسىرىنىڭ يەتتىنچى مەجلىسىدە توختىلىپ: «سەيىد ئەھمەد مىرزا - تەبىئىتى ساغلام، زېھنى ساپ كىشى ئىدى. شېئىرىيەتنىڭ غەزەل ۋە مەسنەۋى تۈرلىرىدە ھەم تۈركىي، ھەم پارسچە خېلى مەشھۇر نەزىملىرى بار، غەزەللىرىدىن تۈزگەن دىۋانىمۇ بار. مەسنەۋى ئىچىدە «لەتافەتنامە» ئۇنىڭ ئەسىرى...» دەپ يازغان. يۇقىرىقى بايانلاردىن بىز سەيىد ئەھمەدنىڭ تۈركىي ۋە پارسلىدىن ئىبارەت ئىككى تىلدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆز دەۋرىدىلا تونۇلغان شائىردىن بولغانلىقىنى بىلىمىز. بىزگە پەقەت ئۇنىڭ «تەئەششۇقنامە» ناملىق داستانى يېتىپ كەلگەن بولۇپ، نەۋائىي «مەجالسۇن - نەفائىس» تا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن غەزەللەر دىۋانى بىلەن مەسنەۋى شەكلىدىكى «لەتافەتنامە» ناملىق ئەسىرى بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەن [28]. نەۋائىي «غەزەللەر دىۋانى» دەپ ئاتىغاچقا، دىۋان نامىنى شائىر نامى بىلەن «دىۋان سەيىد ئەھمەد» دەپ ئاتىدىم.

12. «دىۋانى بابۇر»

ئەزەھىرىدىن مۇھەممەد بابۇر 1483 - يىلى فەرغەنە ۋىلايىتىنىڭ ئاخسى دېگەن يېرىدە تۆمۈرنىلەر ئەۋلادىدىن بولغان ئۆمەر شەيخ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1530 - يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ھىندىستاندا ۋاپات بولغان. ئۆمەر شەيخنىڭ ئاتىسى ئەبۇ سەئىد مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى سۇلتان مەھمۇد مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى مىرانشاھ مىرزا، ئۇنىڭ ئاتىسى ئەمىر تۆمۈردۇر. بابۇر ئانا تەرەپتىن يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخان ۋە «تارىخى رەشىدىي» نىڭ ئاپتورى مىرزا ھەيدەر بىلەن بىر نەۋرە بولمىدۇ. چۈنكى، بابۇرنىڭ ئانىسى قۇتلۇقنىڭ خانىم، سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئاتىسى سۇلتان ئەھمەدخان، مىرزا ھەيدەرنىڭ ئانىسى خۇبىنىڭ خانىملىرىنىڭ ھەممىسى چاغاتاي ئەۋلادىدىن يۈنۈسخاننىڭ بالىلىرى ئىدى (بابۇرنىڭ نەسەبى كېلىپ چىقىشىغا قاراپ بەزى مەنبەلەردە، مەسىلەن، «جۇڭگو تارىخىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر قەھرىمانلىرى شەجەرىسى» (گەنسۇ خەلق نەشرىياتى، 2000 - يىلى نەشرى، 2 - توم 1658 - بەت) دە «ئۇيغۇر مىللىتىگە مەنسۇپ» دەپ يېزىلغان). بابۇر ئۆزىنىڭ

تۇنجى شېئىرىي دىۋانىنى 1519 - يىللىرى ھىندىستاندا تۈزگەن. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ بارلىق لىرىك مىراسىنى، يەنى ئىككى دىۋانغا كىرگەن ۋە كىرمەي قالغان شېئىرلىرىنى تولۇق دىۋان ھالىتىگە كەلتۈرگەن، لېكىن ئۇنىڭ بۇ تولۇق دىۋانىنىڭ تەقدىرى ھازىرغىچە نامەلۇم [29]. دىۋان نامى ئەدىب نامى بىلەن ئېلىندى. «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا بابۇرنىڭ «ياغلىقنىڭكىم، جان بىلە مەن خەستەدۈرمەن زار ئاڭغا» دەپ باشلانغان بىر پارچە غەزىلى بېرىلگەن [30].

ئىزاھاتلار ۋە پايدىلانمىلار

- [1] بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق تىل - ئەدەبىيات فاكولتېتى پارس تىلى ئوقۇتۇش تەتقىقات گۇرۇپپىسى تۈزگەن «پارسچە - خەنزۇچە لۇغەت»، سودا نەشرىياتى، 1981 - يىلى بېيجىڭ، 1110 - بەت.
- [2] ۋاڭ پېيۋېن: «بېيڭى ئەرەبچە - خەنزۇچە چوڭ لۇغەت»، سودا باسما نەشرىياتى، 2003 - يىلى 6 - ئاي 1 - نەشرى، 660 - بەت.
- [3] [4] [10] ئاسىيە مۇھەممەدسالھ: «دىۋان سۆزىنىڭ مەنە قاتلىمى توغرىسىدا»، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى ژۇرنىلىنىڭ 2001 - يىللىق 4 - سانى، 68، -، 69 - بەتلەر.
- [5] شەرەفمەدىدىن ئەلى يەزدى: «زەپەرنامە» (ئۆزبېكچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: توختى ھاجى تىللا)، مىللەتلەر نەشرىياتى، بېيجىڭ، 2007 - يىلى 9 - ئاي 1 - نەشرى، 228 - بەت.
- [6] رىشات گەنج: «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1990 - يىلى 3 - ئاي نەشرى، 335، -، 336 - بەتلەر.
- [7] ئەبۇلغازى باھادىرخان: «شەجەرەئى تۈرك»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 - يىلى 1 - ئاي، 35 - بەت.
- [8] مۇھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمايىل قادىر، ئابلىمىت ئەھمەت: «چاغاتاي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 - يىلى 4 - ئاي 1 - نەشرى، 287، -، 288 - بەتلەر.
- [9] [11] غۇلام غوپۇر، مۇھەممەت تۇرسۇن ئىبراھىمى، خوجا ئەخمەت يۇنۇس: «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىلى 6 - ئاي 1 - نەشرى، 263 - بەت.
- [12] غەيرەتجان ئوسمان باش بولۇپ تۈزگەن: «ئۇيغۇر قەدىمكى ئەدەبىياتى»، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى، 2005 - يىلى 6 - ئاي 1 - نەشرى، 97 - بەت.
- [13] [15] [18] [20] [21] [23] [26] [27] [28] [29] [30] غەيرەتجان ئوسمان باش بولۇپ تۈزگەن: «ئۇيغۇر قەدىمكى ئەدەبىياتى»، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى، 2005 - يىلى 6 - ئاي 1 - نەشرى، 140، -، 144، -، 150، -، 152، -، 153، -، 155، -، 158، -، 160، -، 167، -، 170، -، 172، -، 173، -، 175، -، 182، -، 183 - بەتلەر.
- [14] [16] [17] [19] ئىمىنجان ئەھمىدى تۈزگەن: «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى نامايەندىلەر»، 81، -، 84، -، 85، -، 88، -، 97 - بەتلەر.
- [22] ئابدۇرەھىم سابىت: «ئەلىشىر نەۋائىي ۋە ئۇنىڭ «ئىلىك دىۋانى» ھەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە»، قەشقەر ئەدەبىياتى، 2002 - يىلى 2 - سان، 107، -، 108 - بەتلەر.
- [24] زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر: «بابۇرنامە»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1991 - يىلى 10 - ئاي 1 - نەشرى، 319 - بەت.
- [25] ئابدۇراخمان توختى: «نەۋائىينىڭ «غەرايىبۇس - سىغەر» دىۋانى توغرىسىدا ئىزدىنىش»، 2010 - يىلى 5 - ئايدا ئوقۇلغان، ماگىستىر ئاسپىرانتلىق ئوقۇش پۈتكۈزۈش ماقالىسى، 42 - بەت.
- [29] (بەت) ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ماگىستىر ئاسپىرانتى

«تۈركىي تىللار دىۋانى، دىكى تېبابەتچىلىك نائىت سۆز-ئائامالار ۋە
تۈركىي تېبابەتچىلىك نەقەدە»

قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىياتى ئەدەبىيات - سەنئەت، مەدەنىي تۇرمۇش ھەم تېببىي ساقلقنى ساقلاش ساھەلىرىگە تېخىمۇ مۇجەسسەملەنگەن. مۇشۇ دەۋردە مەيدانغا كەلگەن «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى تۈركىي تىللىرىنىڭ قامۇسى سۈپىتىدە ۋۇجۇدقا كېلىپلا قالماي، بەلكى يىراق قەدىمكى زامان تۈركىي جەمئىيەتلىرىنىڭ تېبابەتچىلىك ساھەسىدىنمۇ مول مەلۇمات بېرىش نامىدا مەيدانغا كەلگەن قامۇس دېيىشكەمۇ بولىدۇ. مەھمۇد كاشغەرىينىڭ بۇ لۇغىتىدە تېبابەتچىلىك، داۋالاش ساھەسى بويىچە بىر قىسىم كېسەللىك تۈرلىرى، مەسىلەن، كۆز ئاغرىقى، قورساق ئاغرىقى، ئاشقازان كېسەللىكى، يەل كېسەللىكى، تولغاق، پوقاق ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كېسەللىكلەرنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبلىرى، كېسەللىك ناملىرى، كېسەللىكلەرگە داۋا بولىدىغان دورىلار، ئۇنىڭ چىقىش ئورۇنلىرى، رولى، تەييارلىنىش ئۇسۇلى، شۇنداقلا بىر قىسىم ئائامالارنىڭ قايسى كېسەلگە شىپا قىلىدىغانلىقىمۇ كۆرسىتىلگەن. دىۋاندا ئادەمنىڭ مەجەزى ۋە تەبىئىتى - «تادۇ» (دىۋان 3 - توم 304 - بەت) دەپ تىلغا ئېلىنسا؛ كېسەللەر «ئىگ» (كېسەل. دىۋان 1 - توم 67 - بەت)، «توغا» (كېسەل، كېسەللىك. بەدەننىڭ بىمارلىقى. ئىگ توغا - كېسەللىك، بەدەننىڭ بىمارلىقى. دىۋان 3 - توم 310 - بەت)، «كەم» (كېسەل. ئات كەملەندى - ئات كېسەل بولدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق. دىۋان 1 - توم 440 - بەت) دەپ؛ دورىلار «ئوت» (دورا ئوت. دورا ئىچتىم. تېۋىپ مەنىسىدىكى «ئوتتاچى» دېگەن سۆز ئەنە شۇ سۆزدىن ياسالغان. دىۋان 1 - توم 48 - بەت) دەپ؛ داۋالاش ئىشلىرى «ئەم» (ئەم، داۋا. داۋالغۇچىنى «ئەمچى» دېيىش شۇنىڭدىن ئېلىنغان. دىۋان 1 - توم 53 - بەت) دەپ؛ كېسەل داۋالغۇچى - تېۋىپ («ئوتتاچى»، «ئاتا ساغۇن - تېۋىپ». دىۋان 1 - توم 117 - بەت) دەپ؛ مەلۇم دورىلار بىلەن داۋالنىش جەريانىدا ئۇنىڭ پايدا - مەنپەئەت قىلغانلىقى ۋە كېسەلنىڭ شىپا تاپقانلىقى «تۈسۈ» (پايدا، شىپا. ئول ئوت ماڭا تۈسۈ قىلدى - ئۇ ئوت «دورا» ماڭا پايدا قىلدى. دىۋان 3 - توم 309 - بەت)، «تۈسۈتتى» (شىپا بولدى، پايدا قىلدى. بۇ ئوت ماڭا تۈسۈتتى - بۇ ئوت «دورا» ماڭا پايدا قىلدى. دىۋان 1 - توم 160 - بەت) دەپ ئىزاھلىنىدۇ. دىۋاندىن مۇشۇنىڭغا ئوخشاش داۋالاش ۋە كېسەللىك ھالەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەردىن يەنە تۆۋەندىكىلەرنى ئۇچرىتىمىز. 54 - نۆمۇر: «ئىككىنچى نەقەدە تېبابەتچىلىك نائىت سۆز-ئائامالار ۋە تۈركىي تېبابەتچىلىك نەقەدە» (دىۋان 1 - توم 142 - بەت). باش: يارا، جاراھەت (دىۋان 3 - توم 207 - بەت). مەلۇم رەتتە تېبابەتچىلىك نائىت سۆز-ئائامالار ۋە تۈركىي تېبابەتچىلىك نەقەدە، 2000 - چەرلەندى: كېسەل بولدى، ئاغرىدى، ئېغىرلاشتى. ئەر ئۆزى چەرلەندى - ئادەمنىڭ تېنى ئاغرىدى

(كېسەل بولدى)، ئېغىرلاشتى (دېۋان 2 - توم 355 - بەت).

ئىككىدى: يىگىلدى، كېسەل بولدى. ئەر ئىگەدى — ئادەم كېسەل بولدى، باشقىلاردىمۇ شۇنداق (دېۋان 1 - توم 378 - بەت).

ئىككىدى: ئاغرىقى تۇتتى، تولغاق يېدى. ئوراغۇت ئىگەندى — خوتۇن تولغاق يېدى، ئۇنىڭ ئاغرىقى تۇتتى. بىر كىمىنىڭ بىر ئاز ئاغرىشىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (دېۋان 1 - توم 343 - بەت).

ئوت: ئوغا، زەھەر. بەگ ئاڭار ئوت بەردى — بەگ ئاڭا ئوغا بەردى (دېۋان 1 - توم 49 - بەت).

تالاغۇ: ئۆتكۈر ئوغا، تېز ئۆلتۈرىدىغان زەھەر. تولغاق كېسىلىمۇ «تالاغۇ» دېيىلىدۇ (دېۋان 1 - توم 583 - بەت).

ئەملەندى: داۋالاندى، ئادەم داۋالاندى، يەنى ئۆزىگە داۋا تاپتى (دېۋان 1 - توم 343 - بەت).

سۆڭەندى: داۋالدى. ئادەم سۆڭەل داۋالدى (دېۋان 3 - توم 412 - بەت).

قارتاندى: ئېغىز ئالدۇردى، داۋالدى. ئەر قارتىن قارتاندى — ئادەم يارىسىنى (چاقىسىنى) ئېغىز ئالدۇردى، يەنى داۋالدى. «ئۆز ياراڭنى داۋالا» دىگەن مەنىدە «ئۆز قارتىڭ قارتان» دېيىلىدۇ. بۇنىڭدىن «ھەددىڭدىن ئاشما» دىگەن مەنى چىقىدۇ (دېۋان 2 - توم 361 - بەت).

ئەنۈچلەدى: ئوتتۇرى كۆزۈگ ئەنۈچلەدى — تېۋىپ كۆز پەردىسىنى داۋالدى، يەنى كۆز پەردىسىگە دورا سۈردى (دېۋان 1 - توم 394 - بەت).

چالغان: يارىنىڭ ئەدشى، بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە تارقىلىشى. ئەسلىدە، ئادەمنىڭ پۇتلىرى ئىشىشىغا، تېقىمغا بەز چۈشكەندەك (دېۋان 1 - توم 574 - بەت).

دېۋاندا تىلغا ئېلىنغان كېسەللىك تۈرلىرى بىر قىسىملىق ئىدى. ئەسلىدە، ئۇنىڭ تۈرلىرى ئىككى: ھىق، سوغۇق سۇ ئىچىپ، ئۈستىدىن نان يېگەندە ئەيدىدىن چىقىدىغان ھىق. ئانى ھىق تۇتتى — ئۇنى ھىق تۇتتى (دېۋان 1 - توم 53 - بەت).

ئۆز: گاس، پاك. ئۆز كىشى — گاس ئادەم (دېۋان 1 - توم 62 - بەت).

تۇماغۇ: تۇمۇ، زۇكام (دېۋان 1 - توم 583 - بەت).

ئەنۈچ: كۆزگە ئۆسكەن گۆش پەردە. (دېۋان 1 - توم 74 - بەت).

ئۇررا: ئەرلەردە بولىدىغان چىققى كېسەللىكى. ئوغۇزچە (دېۋان 1 - توم 55 - بەت).

ئۆتۈك: ئۆتۈك — ئۆتۈك. ئىچ ئۆتۈش ۋە قۇسۇش كېسەللىكى. ئاڭار ئۆتۈك تۇتتى: ئىچ ئۆتۈش ئىچ ئۆتۈك تۇتتى (دېۋان 1 - توم 93 - بەت).

ئاڭا ئۆتۈك كېسىلى تەگدى (دېۋان 1 - توم 185 - بەت).

ئانۇمى: ماخاۋ كېسەللىكى (دېۋان 1 - توم 185 - بەت).

ئاتغاق: قۇلۇنجى. قېرىندا سېرىق سۇ يىغىلىش كېسەللىكى. بىر خىل سېرىق چېچەكمۇ «ئاتغاق» دېيىلىدۇ. قايغۇدىن رەڭگى سارغايغان كىشىلەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشىتىپ «ئاتغاق» دېيىلىدۇ (دېۋان 1 - توم 160 - بەت).

ئىنەگۈ: كىندىك ئۇدۇلىدا پەيدا بولىدىغان يەل سانجىقىغا ئوخشاش بىر خىل كېسەللىك (دېۋان 1 - توم 185 - بەت).

ئۆزۈزلۈغ: ئۆزۈزلۈغ كىشى — قىچىشقا كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان كىشى (دېۋان 1 - توم 199 - بەت).

ئالاردى: ئالا بولدى، كىشىنىڭ ئەت يېنى ئالا بولدى، يەنى كىشىنىڭ بەدىنىدە ئاق كېسەل پەيدا بولدى.

(دېۋان 1 - توم 241 - بەت).
 تولغاق: تولغاچ، جاپا، ئەمگەك دېيىلىدۇ. بۇ سۆزنىڭ ئەسلىي مەنىسى تولغاقتۇر. ئۇنىڭ قارىنى تولغىدى. يەنى قورسىقى تولغاچ ئاغرىدى (دېۋان 2 - توم 402 - بەت).
 بەزگەك: بەزگەك (دېۋان 2 - توم 421 - بەت).
 بەزىك: بەزگەك، تىترەك. ئول بەزىك بەزدى — ئۇ قاتتىق تىترىدى (دېۋان 1 - توم 500 - بەت).
 چىل: كۆك، تاياق ئىزى، تېرىگە چۈشكەن تاياق ئىزى (دېۋان 1 - توم 438 - بەت).
 بارس: قاپارتقۇ. پىت، پاشا چېقىشتىن ياكى يەل تېشىشتىن پەيدا بولغان ئىششىق. ئانىڭ ئەتى بارس بولدى — ئۇنىڭ ئېتى بەدىنى، قاپاردى (دېۋان 1 - توم 452 - بەت).
 تۇتۇغ: تۇتاقلىق. ئانىڭ تۇتۇغى بار — ئۇنىڭ تۇتاقلىقى بار (دېۋان 1 - توم 483 - بەت).
 سارىغ: سېرىق. توق سېرىق نەرسە «ساپ» سارىغ دېيىلىدۇ. ئادەمدە بولىدىغان ئۆت كېسەللىكى، يەنى سەپرامۇ «سارىغ» دېيىلىدۇ (دېۋان 1 - توم 484 - بەت).
 قىرۇق: قىرۇق ئەر — قولى سوغۇلۇپ كەتكەن ئادەم. قىرۇق ئازاق — سوغۇلۇپ كەتكەن ئاياغ (دېۋان 1 - توم 496 - بەت).
 سىش: ئىششىق (دېۋان 3 - توم 174 - بەت).
 چەكەك: چېچەك كېسەللىكى. چېگىلچە (دېۋان 1 - توم 504 - بەت).
 كەزىك: سېرىق كېسەل (دېۋان 1 - توم 508 - بەت).
 سارىغلىغ ئەر: سېرىق كېسەللىكى بار ئادەم (دېۋان 1 - توم 651 - بەت).
 كەزىك: كېزىك. بەدەندە تىترەك پەيدا قىلىدىغان بىر خىل قىزىتما (دېۋان 1 - توم 508 - بەت).
 سۆگەل: كېسەل، ئاغرىق. ئوغۇزچە (دېۋان 1 - توم 512 - بەت).
 سىگىل: سۆگەل (دېۋان 1 - توم 512 - بەت).
 بۈكىن: ئەرلىكى يوق ئادەم، ئەرلىكى زەئىپ كىشى (دېۋان 1 - توم 519 - بەت).
 كۈلگۈ: ئادەمنى تۇيۇقسىز ھوشىدىن كەتكۈزىدىغان تېلىقما (سەكتە) كېسەللىكىمۇ «كۈلگۈ» دېيىلىدۇ. ئەر كۈلگۈ باردى — ئادەمنى تېلىقلىما كېسەللىكى تۇتتى. بۇ سۆز بەزىدە «كۈلتكۈ» دەپمۇ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ (دېۋان 1 - توم 560 - بەت).
 تالغان: تالغان ئىگ — تۇتاقلىق كېسەللىكى (دېۋان 1 - توم 570 - بەت).
 تۈكلۈگ: قارىغۇ، كور. تۈكلۈگ كۆزلۈگ — كۆزى قارىغۇ ئادەم (دېۋان 1 - توم 623 - بەت).
 چەرلىگ: كۆزى چەرلىگ — كۆزى چارلاشقان ئادەم. كىچىسى كۆرۈپ كۈندۈزى كۆرمەيدىغان، ئۇتۇق كۈندە كۆرۈپ ئوچۇق كۈندە كۆرمەيدىغان ئادەم (دېۋان 1 - توم 623 - بەت).
 چۈمۈلى: قىزىق ئاپتاپتا كۆزى قاراڭغۇلىشىپ، بېشى قايغان كىشىگە «چۈمۈلى بولدى» دېيىلىدۇ (دېۋان 1 - توم 585 - بەت).
 چەۋشەك: كۆزى ياشاڭغىرايدىغان، كۆرۈش قوۋۋىتى ئاجىز ئادەم (دېۋان 3 - توم 526 - بەت).
 تەرسگەك: يىڭناسقۇ. كۆز قاپاقلىرىنىڭ چېتىگە چىقىدىغان قاپارتقۇ (دېۋان 3 - توم 577 - بەت).
 توبۇلغاق: يەل تولغاق، قولۇنجى. ئاشقازان، ئۈچەيدە پەيدا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك (دېۋان 1 - توم 653 - بەت).
 قازىرغاق: قاپىرىق. كۆپ ئىشلەش جەريانىدا قولىدا پەيدا بولغان قاپىرىق (دېۋان 1 - توم 654 - بەت).

بوقوق: پوقاق، بوغوزنىڭ ئىككى يېنىدا، تېرە بىلەن گۆش ئارىلىقىدا پەيدا بولىدىغان بىر خىل بەزىسمان گۆش. پەرغانە بىلەن شىقنى شەھەرلىرىدە مۇشۇنداق كېسەل تەگكەن كىشىلەر بار. پوقاق نەسلىدىن نەسلىگە ئۆتىدۇ. بەزىلىرى شۇنداق يوغىناپ كېتىدۇكى، ئۆزىنىڭ كۆكسىنى ۋە پۈتىنى كۆرەلمەيدۇ.

مەن كېسەللىكنىڭ كېلىپ چىقىشىنى سورىدىم. ئۇلار ماڭا مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىشتى: بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز ناھايىتى ئۈنلۈك كاپىرلار ئىكەن. تەڭرى يارلىقىغۇچى پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرى ئۇلار بىلەن ئۇرۇشقاندا ئاتا - بوۋىلىرىمىز كېچىلەپ چۇقان - سۈرەن سېلىپ، باسقۇن ياساپتۇ. ئۇلارنىڭ بۇ چۇقان - سۈرەنلىرىدىن مۇسۇلمانلار ھودۇقۇپ كېتىپ، مەغلۇبىيەتكە يۈز تۈتۈپتۇ. بۇ خەۋەر خۇدا رازى بولغۇچى ئۆمەرگە يېتىپ بارغاندىن كىيىن، ئۆمەر ئۇلارنى قارغايتتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بوغۇزىدا بۇ كېسەللىك پەيدا بوپتۇ ۋە ئەۋلادىغا مىراس بولۇپ قاپتۇ. ھازىر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۈنلۈك گەپ قىلىدىغان ھېچقانداق ئادەم يوق (دىۋان 2 - توم 416 - بەت).

دورا تۈرلىرى: تېبابەتچىلىك ساھەسىدە تەبىئەتتىكى ھەرقانداق بىر ئۆسۈملۈك، مەدەنلەر، جانلىقلار، ھەتتاكى سۇ، تۇپراق، تاش - قۇم، ھاۋا، ياشاش مۇھىتلىرى، ئومۇمەن كائىناتتىكى ھەرقانداق بىر نەرسىنىڭ كېسەلگە مەنپەئەت قىلىش، تەسىر كۆرسىتىش خۇسۇسىيىتى بولىدۇ دەپ قارىلىدۇ. ھازىر داۋالاش ساھەسىدە ئۆسۈملۈكلەر بىلەن جانلىقلار ئەڭ ئاساسلىق دورا خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ئەجدادلىرىمىز قەدىمدىلا ئۆسۈملۈك، جانلىقلار، شۇنداقلا تااملار بىلەن كېسەل داۋالاش ۋە ئۆزىنى كۈتۈش ئۇسۇللىرى ئۈستىدە كەڭرى ئىزدىنىپ، بۇلاردىن نۇرغۇنلىغان زېتىسىپ تۈرلىرىنى رەتلەپ چىققان ۋە بۇ ئارقىلىق ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشكە تىرىشقان. شۇڭا، ئاپتونوم رايونىمىز دۇنيا بويىچە ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگۈچىلەر رايونلىرىنىڭ بىرى قاتارىغا ئايرىلغان. بۇ مەلۇم جەھەتتىن شۇ يەردە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈش ئۈچۈن ساغلاملىققا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى، ئاغرىغانلاردا داۋالىنىشنىڭ چارىلىرىنى قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك، تارىختا ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆزىنى كۈتۈش ۋە كېسەل داۋالاشتا ئۆزىگە خاس ئەنئەنىۋى زېتىسىپ تۈرلىرىنى ئىجاد قىلغان بولۇپ، بۇ ھازىرقى كۈندە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ «ئۇيغۇر تېبابىتى» دېگەن ئاتالغۇغا يىغىنچاقلىغان. دىۋاندا تىلغا ئېلىنغان دورا تۈرلىرى ۋە ئۇنىڭ كېسەل داۋالاشتىكى زېتىسىپلىرى تۆۋەندىكىچە:

ئېگىر: قورساق ئاغرىقىغا داۋا بولىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك يىلتىزى. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: «ئېگىر بولسا، ئەر ئۆلمەس. يېنىدا ئېگىر ساقلىغان ئادەم قورساق ئاغرىقىدىن ئۆلمەيدۇ، چۈنكى قورساق ئاغرىقىغا دۇچار بولغان ئادەم ئۇنى يېسە ساقىيىدۇ». بۇ ماقال «ھەر ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم» دېگەن مەنىدە ئېيتىلىدۇ (دىۋان 1 - توم 75 - بەت). ئېگىر سەدى: ئېگىر سەدى. ئېگىر يېگۈسى كەلدى. ئەر ئېگىر سەدى - ئادەم ئېگىر سەدى. يەنى ئېگىر بىلەن داۋالانغۇسى كەلدى (دىۋان 1 - توم 397 - بەت). ئېگىر سەدى: داغ چۈشۈشتىن ياكى كۆز تېگىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بالىلارنىڭ يۈزىگە سۈرتىلىدىغان بىر خىل دورا. بۇ دورا زەپەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر قوشۇلۇپ ياسىلىدۇ (دىۋان 1 - توم 71 - بەت). ئاڭ: يېغى دورا بولىدىغان بىر خىل قۇش، قوداي. بۇ قۇشنىڭ يېغى ئالىقانىغا سۈزۈلسە، قولنىڭ كەينىدىن سىزىپ چىقىدۇ (دىۋان 1 - توم 57 - بەت).

سەۋەبىدىن دىنىي ئېتىقاد پەردىسى ئاستىدا كېسەللىك داۋالاشتىكى خۇراپىي ئۇسۇللاردىنمۇ مۇستەسنا بولالمىغان. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلغان دىنلارنىڭ بىرى بولغان شامان دىنى ئەقىدىلىرى بويىچە كېسەللىك داۋالاش قاراشلىرى ئۇلارنىڭ كېسەللىك داۋالاشتىكى رېتسىپ تۈرلىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن. بۇنىڭدا رەم — پال ئېچىش، ئەپسۇن ئوقۇش، ئىسرىق سىلىش، پېرىخونلۇقتىن ئىبارەت شامان دىنى ئەقىدىلىرى بويىچە كېسەللىك داۋالاش ياكى شىپالىق تىلەش بىر ئاز ئۈستۈن ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن. مەسىلەن:

ياشنى: چاقماق. تۈركلەردە كىمىنىڭ يېنىدا قاشتېشى بولسا ئۇنىڭغا چاقماق تەگمەيدۇ، دېگەن بىر ھېكمەتلىك سۆز بار. قاشتېشى ئاق، سۈزۈك بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى ئۈزۈك قىلىپ سالىدۇ. بۇ ئۈزۈكنى سېلىۋالغان كىشىگە چاقماق تەگمەيدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ تەبىئىتى شۇنداق. بۇ تاشنى بوزغا ئوراپ ئوتقا تاشلىغاندا بوزمۇ، تاشمۇ كۆيمەيدۇ. بۇ سىنالغان. ئۇسسسىغان ئادەم بۇنى ئاغزىغا سالسا ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ (دىۋان 3 - توم 26 - بەت).

ئىرىق: رەمماللىق، پالچىلىق. بىراۋنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپماق (دىۋان 1 - توم 60 - بەت).
ئۆرۈك: ئۆرۈم. پالچىغا بېرىلىدىغان ھەق. ئەلىك ئۆرۈكى بەر — قول ھەققى بەر (دىۋان 1 - توم 181 - بەت).

ئارۋاشتى: ھەممە كاھىنلار ئەپسۇن — ئەرۋەش ئوقۇشتى. باش — كۆزىگە چىققان يامان جاراھەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا سۈپكۈچ قىلىشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (دىۋان 1 - توم 315 - بەت).
ئارۋالدى: ئەرۋەشلەندى، ئەرۋەش ئوقۇلدى. ئارۋاش ئارۋالدى — ئەپسۇن — ئەرۋەش ئوقۇلدى (دىۋان

1 - توم 331 - بەت).
ئارۋادى: ئەرۋىدى. قام ئارۋاش ئارۋادى — ياخشى ئەپسۇن — ئەرۋەش ئوقۇدى (دىۋان 1 - توم 373 - بەت).

ئىسرىق: بالىلارنى جىن — ئالۋاستىلاردىن ۋە كۆز تېگىشتىن ساقلاش ئۈچۈن ئەپسۇن ئوقۇغاندا ئېيتىلىدىغان سۆز؛ ئىسرىقنىڭ ئىسى بالىنىڭ يۈزىگە تەگكۈزۈلۈپ «ھەي جىن، كۆچ — كۆچ» دېيىلىدۇ (دىۋان 1 - توم 134 - بەت).

بىتىك: تۇمار، ئوغۇزچە (دىۋان 1 - توم 499 - بەت).
ئۆرتەندى: ئۆرتەندى، كۆيدى. ئۆرتەندى نەڭ — ئۆرتەنگەن نەرسە. كۈن پاتقاندىن كېيىن بۆلۈت قىزارسا، «بۆلۈت ئۆرتەندى» دېيىلىدۇ. تۈركلەر بۇنى ياخشىلىققا جورۇيدۇ. ماقالىدە مۇنداق كەلگەن: بۆلۈت تۈنلە بۆلۈت ئۆرتەنسە ئەۋلۈك ئۈرى كەلدۈرمىشچە بولۇر، تاڭدا بۆلۈت ئۆرتەنسە ئەۋگە ياغى كىرمىشچە بولۇر.
(تۈندە بۆلۈت ئۆرتەنسە، خوتون ئوغول تۇغقاندا بولار، تاڭدا بۆلۈت ئۆرتەنسە، ئۆيگە يىغا كىرگەندەك بولار.)

كەچقۇرۇن بۆلۈت قىزارسا خوتونى ئوغول تۇغقاندا بولىدۇ. تاڭدا بۆلۈت قىزارسا ئۆيگە يىغا كىرگەندەك بولىدۇ. تۈركلەر كېيىنكىسىنى ياخشىلىققا جورمايدۇ (دىۋان 1 - توم 334 - بەت).
يەل: جىن، جىن شامىلى. ئەر يەلپىندى — ئادەمگە شامال دارىدى، يەنى جىن چاپلاشتى (دىۋان 3 - توم 197 - بەت).

«قوۋۇچ»: سۆزى ئورنىدا قوللىنىلىدىغان سۆز بولۇپ، ئوغۇزچە. يەل قوۋۇز بىتمىكى - جىن تېگىشكە قارشى ئوقۇلىدىغان ئەپسۇن (دىۋان 3 - توم 224 - بەت).
 «قوۋۇچ»: جىن تەگكەنلىك ئەسەرى. بۇنداق ئادەمنى داۋالاشتا يۈزىگە سوغۇق سۇ سېپىپ تۇرۇپ «قوۋۇچ قوۋۇچ» دېيىلىدۇ. ئادراسمان ۋە ئۇد ھىندى بىلەن ئىسرىق سېلىنىدۇ. بۇ سۆز «قاچ - قاچ، ھەي، جىن! قاچ، قاچ» سۆزىدىن ئېلىنغان بولسا كېرەك (دىۋان 3 - توم 223 - بەت).
 «بىر تويىن باشى ئاغرىسا قامۇغ تويىن باش ئاغرىماس - بىر دەرۋىشنىڭ بېشى ئاغرىسا ھەممە دەرۋىشنىڭ بېشى ئاغرىماس». بۇ ماقال دوستلىرى بىر نەرسىنى يەۋاتقان يەردە بىرسى كېسەللىك سەۋەبىدىن ئۆزىنى ئۇنىڭدىن تارتقان بولسا، باشقىلارنى تاماق يېيىشكە ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ (دىۋان 1 - توم 361 - ۋە 3 - توم 232 - بەت).
 داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان سايمانلار...
 كېسەلگە داۋالاش سايمانلىرىنى ئىشلىتىپ داۋالاش ئۇسۇلى كېسەل داۋالاشتىكى خېلى يۇقىرى سەۋىيە. سايمان ئىشلىتىلگەندە كېسەللىك ئورۇنغا دورىنى توغرا يەتكۈزگىلى، داۋالاش ۋە داۋالاش ئۈنۈمىگە خىلى كۆپ قولايلىقلارنى ياراتقىلى بولىدۇ. ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بۇ جەھەتتىمۇ ئىجادىي ئەمگەك مېۋىلىرى مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، دىۋاندا داۋالاشقا ئىشلىتىلىدىغان سايمانلاردىن تۆۋەندىكىلەر تىلغا ئېلىنغان:
 ئارقاقچاق: ئېغىزغا دورا قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئىچى كاۋاك ئەسۋاب (دىۋان 1 - توم 196 - بەت).
 بەلىك: پىلىك. يارا تەكشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان پەلكۈچ (دىۋان 1 - توم 501 - بەت).
 سورغۇ: شورغۇچ، ھەجامەت. قان ئېلىش (شوراش) ئەسۋابى (دىۋان 1 - توم 554 - بەت).
 قاناغۇ: قاناغۇ، نەشتەر. قان ئالىدىغان سايمان (دىۋان 1 - توم 583 - بەت).
 بۇ يەردە كېسەلدىن قان ئېلىش بىلەن قان تەركىبىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق كېسەللىك دىياگنوزى قويۇلىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەشكە توغرا كېلىدۇكى، بۇ داۋالاش سەۋىيەسىدىكى يۇقىرى پەن - تېخنىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. چۈنكى، قان ئادەمنىڭ پۈتۈن بەدىنى ۋە ئەزالىرىدا ئايلىنىدۇ. بەدەندىكى كېسەللىك ئەڭ ئالدى بىلەن ئادەمنىڭ روھى كەيپىياتى، چىراي - ئوڭى، يۈرەك - تومۇر سوقۇش ۋە قان پىلازمىسىدا ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا، تېۋىپلار كېسەللىككە دىياگنوز قويۇشتا ئەڭ ئالدى بىلەن شۇ كىشىنىڭ مۇشۇ ئەزالىرىغا دىققەت - نەزىرىنى ئاغدۇرىدۇ. مۇشۇ ئەزالىرىدا كۆرۈلگەن نورمالسىزلىققا قاراپ، ئۆز تەجرىبىسىگە ئاساسەن كېسەللىك تۈرىنى تېپىپ چىقىدۇ ۋە مۇشۇ ئاساستا داۋالاش لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويدۇ. قان باشتا دېيىلگەندەك ئادەم بەدىنىدىكى ھاياتلىق سۈيۈقلۈقى. قاندىن ئەۋرىشكە ئېلىش ئاسان بولسىمۇ، ئەمما قان پىلازمىلىرىنى ئىنچىكە تەكشۈرۈپ كېسەللىككە ھۆكۈم قىلىش ئۈنچىلا ئاددىي ئىش ئەمەس. بۇ نۇرغۇن سىناق، نۇرغۇن تەجرىبە - ساۋاق، خېلى ئۈستۈن تېببىي ئىلىم ۋە سەۋىيەنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئەمما، بۇ يەردە يەنە شۇنى قوشۇمچە قىلىپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇكى، كېسەللىك داۋالاشتا كېسەللىك ئەھۋالىغا قاراپ بەدەندىن مەلۇم مىقداردا قان ئېلىۋېتىپ داۋالاش ئۇسۇلىمۇ مەۋجۇت. دىۋاندا دېيىلگىنى بەلكىم مۇشۇ ئۇسۇلدا كېسەللىك داۋالاشنى كۆرسەتسە كېرەك.

(ئاپتور غۇلجا ناھىيەلىك سىياسى كېڭەش مىللەتلەر دىن ئىشلىرى كومىتېتىدا)

(چۆچەك)

شەرقە تەبىئىيەت ئىنجىلىقى: ئابدۇرۇسۇل تۆمەر

چىقىپ پاختىلىرىنى ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. قىز پاختىنى تۇتۇۋالسىمەن دەپ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈۋېرىپتۇ، لېكىن تۇتالماپتۇ. شامال پاختىنى تاغ باغرىدىكى غارنىڭ ئىچىگە ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. قىز غارنىڭ ئىچىگە كىرسە، غاردا ئاپپاق چاچلىق بىر موماي ئولتۇرغۇدەك. قىز دەرھال ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، موما! — دەپ سالام بېرىپتۇ.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! كەل قىزىم، كەل! خوش، بېشىڭغا نېمە كۈلپەت چۈشتى؟ — دەپ سورايتۇ موماي.

قىز بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى مومايغا بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ.

موماي ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ: — بالام، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئۆگەي

ئاناڭ بەرگەن پاختىنى كالىغا يېگۈز، ئاندىن كالىنىڭ يېلىنىدىن يىپلارنى تارتىپ ئالغىن! —

دەپتۇ ۋە قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ: — ئەگەر بېشىڭغا بىرەر كۈلپەت چۈشسە،

مېنىڭ قېشىمغا كەل، مۈشكۈلۈڭ ئاسان بولىدۇ، — دەپتۇ.

قىز خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمى، دەرھال كالىنىڭ قېشىغا بېرىپ، پاختىنى كالىغا

يېگۈزۈپ، يېلىنىدىن خۇددى سۈت ساغقانداك يىپنى تارتىپ ئېلىۋېرىپتۇ. بىر خىل ئىنچىكە

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا يىراق بىر يۇرتتا بىر پادىچى ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ خوتۇنى ئاغرىپ ئۇزاققىچە ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ ساقىيالىماي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ، ئارزۇلۇق يالغۇز قىزى يېتىم قاپتۇ.

ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ پادىچى بىر تۇل خوتۇنغا ئۆيلىنىپتۇ. ئۇ خوتۇن قىزىنى ئەگەشتۈرۈپ كەپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرگەن كۈنىدىن تارتىپ ئۆگەي قىزىنى خورلاپ، ئۇنىڭغا زۇلۇم سېلىشقا باشلاپتۇ.

ئۆگەي قىزنىڭ رەڭگىرۈيى زەپىرانداك سارغىيىشقا باشلاپتۇ. ئۆگەي ئانا ئۆز قىزىغا ياغلىق نان بېرىپ، ئۆگەي قىزىغا قاتتىق نان بېرىپ ئۇنى ئېغىر ئىشلارغا ساپتۇ.

ئۆگەي قىزغا ئانىسىدىن بىر كالا، بىر خوراز ۋە بىر مېكىيان قالغانكەن.

ئۆگەي ئانا يېتىم قىزنى ھەر كۈنى بىر سېۋەت پاختا ئېگىرىشكە ۋە كالىنى ئوتلىتىپ

كېلىشكە ھەيدەيدىكەن. قىزچاق قاتتىق ناننى سۇدا يۇمشىتىپ يەپ، ئۆگەي ئانا دېگەن يىپنىڭ

يېرىمىنىمۇ ئېگىرەلمەي كېلىدىكەن. ئۆگەي ئانا قىزنىڭ چاچلىرىنى يۇلۇپ ئۈرىدىكەن.

بەدەنلىرىنى چىمدىپ كۆكەرتىۋېتىدىكەن. ئاتسىمۇ خوتۇننىڭ سىزىقىدىن چىقمايدىكەن.

بىر كۈنى ئۆگەي قىز دالىدا كالىسىنى ئوتلاتقاچ چاق ئېگىرىپ ئولتۇرسا، بىردىنلا قاتتىق شامال

نەرسىلىرىنى ئېچىپ قاراپ باققىن، نېمە كۆرەرسەنكىن، — دەپتۇ. شۇئان تۆت قىز ھازىر بوپتۇ — دە، مومايغا سالام بېرىپتۇ. پادىچىنىڭ قىزى ئۇلار بىلەن بىللە ئۆيىگە بېرىپ كۆمۈپ قويغان نەرسىلەرنى ئېچىپ قارىسا، تېرىسى تىللا تۈكلۈك لىباسقا، كالىنىڭ تۇياقلىرى ئاجايىپ بىر جۈپ چىرايلىق كەشكە، سۆڭەكلىرى دۇر، گۆھەر، مارجانغا ئايلىنىپ قاپتۇمىش. قىز ئالدى بىلەن خۇش پۇراق سۇدا يۇيۇنۇپتۇ، ئاندىن بۇ نەرسىلەر ۋە ئېلىپ كەلگەن كىيىملەر بىلەن كىيىنىپتۇ. قىزدا گۈزەللىك شۇنچىلىك جىلۋىلىنىپتۇكى، خۇددى ھاۋا ئېچىلىپ، قۇياش ئۆز جامالىنى كۆرسەتكەندەك بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆگەي قىز تۆت قىز بىلەن بىللە توپغا بېرىپتۇ.

توي ئىگىلىرى قىزنى بىرەر يۇرت پادىشاھنىڭ قىزى ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ ئۇنى تۈرگە باشلاپتۇ. قىزنىڭ ئۆگەي ئانىسىمۇ توپغا بارغانىكەن. پەگاھتا ئولتۇرۇپ قاپتۇ. زىياپەت ناھايىتى مول بوپتۇ. قەنت ئورنىغا ناۋات، سۇ ئورنىغا شەربەت تەييارلاپتۇ. زىياپەت ئاخىرلاشقاندا قىز داستىخاندىكى مېۋە — چېۋىلەرنى ئۆگەي ئانىسىغا تەڭلەپتۇ. ئۆگەي ئانىسى قىزنى تونۇماي، تااملارنى خۇشاللىق بىلەن ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. توي ساھىبى قىزنى زور ئىززەت — ئىكرام بىلەن ئۈزىتىپتۇ. قىز ئۆيىگە تېزراق بېرىۋېلىش ئۈچۈن ئالدىراپتۇ. ئالدىراشچىلىقتا كەشنىڭ پېيى چۈشۈپ قاپتۇ. ئانىسىدىن بۇرۇن ئۆيىگە كېلىپ چاندۇرماي ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا ئۆگەي ئانا قىزى بىلەن قايتىپ كەپتۇ — دە، ئۆگەي قىزغا ماختىنىپ: — بىز ئاجايىپ قىزىق تاماشىلارنى كۆردۈق، مول زىياپەتتە بولدۇق. بىر پادىشاھنىڭ قىزى كەلدى. ئاي دەپسە، ئاغزى بار، كۈن دەپسە، كۆزى بار، شېرىن — شېكەر سۆزى بار، بۇ قىز

يىپ چىقىۋېرىپتۇ. بىردەمدىلا بىرنەچچە ئورام يىپ سېغىۋېلىپ ئۆگەي ئانىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، ئۆگەي ئانا ئاچچىقلىنىپ: — نېمانچە كەچ كەلدىڭ؟! ماڭ، ئېغىلنى تازىلا، ھويلىنى سۈپۈر! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئۆگەي ئانا مەيلى قانچە سېۋەت پاختا بەرسۇن، ئۆگەي قىز ھەممىسىنى يىپ قىلىپ ئەكەپتۇ. ئۆگەي ئانا بۇنىڭدىن تەئەججۈپلىنىپ، بۇنىڭ سىرىنى بىلمەكچى بولۇپ قىزنىڭ كەينىگە چۈشۈپ بۇ سىرنى بىلىۋاپتۇ... بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى ئۇ ئېرىگە: — دادىسى، قىشمۇ كىرىپ قالدى، مېنىڭ كالا گۆشى يېگۈم كېلىۋاتىدۇ، كالىنى سويۇپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ. ئەخمەق ئېرى «خوپ!» دەپ كالىنى سويۇپتۇ. يېتىم قىز يىغلامسىرىغىنچە غاردىكى موماينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. موماي قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ: — يىغلىما، بالام، ھېچقىسى يوق! ئۆيۈڭگە بېرىپ كالاڭنىڭ سۆڭەكلىرىنى، تېرىسىنى، قۇيرۇق ۋە مۇڭگۈزلىرىنى يىغىپ بىر يەرگە كۆم، ۋاقتى كەلگەندە ساڭا ئەسقاتىدۇ، — دەپتۇ. قىز موماينىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ. بىر كۈنى، ئۆگەي ئانا بىر غەلۋىر گۈرۈچ بىلەن بىر غەلۋىر ماشىنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۆگەي قىزنىڭ ئالدىغا قويۇپ: «مەن كەلگۈچە مۇشۇ ماش بىلەن گۈرۈچنى بىر — بىرىدىن ئايرىپ قوي» دەپ، ئۆز قىزىنى ياساندۇرۇپ مېھماندارچىلىققا كېتىپتۇ. قىزنىڭ ئانىسىدىن قالغان ھېلىقى خوراز بىلەن مېكىيان كېلىپ قىزغا ياردەملىشىپتۇ. خوراز بىلەن مېكىيان بىردەمدىلا ماش بىلەن گۈرۈچنى ئايرىپ بوپتۇ. قىز خۇشاللىقىدا موماينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. موماي قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ: — بالام، قىزلىرىمدىن تۆتىنى ساڭا قوشۇپ بېرەي، سەن ئۇلار بىلەن يۇرت پادىشاھنىڭ توپىغا بارغىن. كۆمۈپ قويغان ھېلىقى

مومىيلاردىن بىرى: «توۋا، توخۇمۇ گەپ قىلالامدۇ؟ تونۇردا بىر گەپ بار ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ تونۇرغا قارىسا، ئىچىدە بىر قىز ئولتۇرغۇدەك. دەرھال قىزنى تونۇردىن چىقىرىپ، كەشنى ئۇنىڭغا كىلدۈرۈپ كۆرگەنكەن، پۇتىغا دەل كەپتۇ. مومىيلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ: «سۆيۈنچە، سۆيۈنچە!» دېيىشىپتۇ ۋە «كەش بويى زىلۋا، ئىككى يۈزى ئالما، ئاغزى ئويماقتەك قىزغا لايىق كەلدى» دەپ پادىشاھقا قىزنىڭ تەرىپىنى قىلىشىپتۇ. پادىشاھ ھەر ئىككىلا مومىياغا باشتىن - ئاياغ سەرىپاي بېرىپتۇ.

پادىشاھ قىزغا ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. بۇنىڭدىن ئۆگەي ئانىنىڭ ئۆتى يېرىلىپتۇ - دە، خوراز بىلەن مېكىياننىڭ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. توي يېقىنلىشىپ قالغاندا، ئۆگەي ئانا ئۆگەي قىزنىڭ ئىككى كۆزىنى ئويۇپ، ئۆزىنى قومۇشلۇق توقايغا تاشلىۋېتىپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆز قىزىنى ئۈزىتىپتۇ. پادىشاھ قارىسا، بۇ ناھايىتى سەت قىز ئىكەن.

بىر بۆزچى بوۋاي قومۇش ئورۇپ كېلىش ئۈچۈن توقايغا بېرىپ، ئۇ يەردە بىر قىزنىڭ يىغلاپ ياتقىنىنى كۆرۈپتۇ. بوۋاي: — ھەي بالام، ساڭا نېمە بولدى، نېمىشقا يىغلايسىن؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز بوۋايغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بوۋاينىڭ قىزغا ئىچى ئاغرىپ:

— بالام، مېنىڭ بالام يوق. ئۆيدە مومىيىم بار، ئۇ چاقتا يىپ ئېگىرىدۇ، مەن بۆز توقۇيمەن، شۇنداق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈمىز. خالىساڭ بىزگە بالا بول، يالغۇزلۇق مومىياغا بەك ئېغىر كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ. قىز رازى بولپتۇ. كېيىن بوۋاي قىزنى ئۆيىگە ئەكەپتۇ. مومىي تولىمۇ خۇرسەن بولپتۇ.

بىر كۈنى مومىي بىر قىزىق گەپ قىلغانىكەن، قىز قاققلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ يېقىملىق كۈلكىسىدىنمۇ، ئىشقىلىپ، ئۆي

ئالدىدىكى خىلمۇخىل تائاملاردىن بىزگە بەردى. سەن نېمە ئىش قىلىپ ئولتۇردۇڭ، ماش - گۈرۈچلەر قانداق بولدى؟ — دەپتۇ.

قىز بىر غەلۋىر ماش، بىر غەلۋىر گۈرۈچنى ئېلىپ چىقىپ ئانىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئۆگەي ئانىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، گەپ قىلالماي قاپتۇ.

پادىشاھنىڭ تويىغا بېرىپ قايتىپ كېلىۋاتقان مومىيلاردىن بىرى بىر پاي چىرايلىق كەشنى تېپىۋاپتۇ. «بۇ قانداق كەشتۇ، ئۆمرۈمدە بۇنداق چىرايلىق كەشنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن» دەپ كەشنى ئېلىپ ئۈدۈل پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

كەش پادىشاھنىڭ كۆزىگە ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ:

— بۇ كەشنىڭ ئىگىسى چوقۇم چىرايلىق قىز، مەيلى ئۇ كىم بولسۇن، ئۇنى ئالمەن، يۇرت ئىچىنى قېدىرىپ، شۇ كەشنىڭ ئىگىسىنى تېپىڭلار! — دەپتۇ.

ئىككى مومىي ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ، ھېلىقى كەشنى ھەممە قىزلارغا كىلدۈرۈپ كۆرۈپتۇ. لېكىن، كەش ھېچقايسىسىنىڭ پۇتىغا دەل كەلمەپتۇ. كىمنىڭ ئۆيى قالغانلىقىنى سوراپتۇ، كىشىلەر: «پالانى پادىچىنىڭ ئۆيى قالدى؟» دېيىشىپتۇ. پادىشاھ:

— پادىچىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار! — دەپتۇ. مومىيلار پادىچىنىڭ ئۆيىگە كېلىشى بىلەن ئۆگەي ئانا ئۆگەي قىزنى تونۇرنىڭ ئىچىگە سولاپ، تونۇرنىڭ ئاغزىنى غەلۋىر بىلەن يېپىپ قويۇپتۇ، ئاندىن ئۆز قىزىنى ياساندۇرۇپ مومىيلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. كەشنى قىزغا كىلدۈرۈپتۇ، كەش كىچىك كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى غىڭ - پىڭ دېيەلمەپتۇ.

مومىيلار ئەمدى كېتەيلى، دەپ تۇرغاندا، مېكىيان بىلەن خوراز تونۇر بېشىغا چىقىپ: «قى، قى - قى، مەيەردە» دەپ قىچقىرىپتۇ.

— بۇ يەرنى كىم ئاۋات قىلدى؟ — دەپ سوراپتۇ، كىشىلەر: — سىملىك رەئىسە خەتەنە — بۆزچى بوۋاينىڭ قىزى ئاۋات قىلدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھتا شۇ قىزنى كۆرۈش ئىستىكى تۇغۇلۇپتۇ. بىر كۈنى قىز دوستلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرسە، بۇ قېتىدا پادىشاھ ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەنكەن. بىر چاغدا چىققان شامال قىزنىڭ يۈزىدىكى چۈمپەردىنى قايىرىۋېتىپتۇ. پادىشاھ قىزنى كۆرۈشى بىلەن ھوشىدىن كېتىپ، ئاتتىن يىقىلىپتۇ. قىزلار پادىشاھنى سارايدا ئېلىپ كېتىپتۇ. قىز پادىشاھقا: — پادىشاھىم، ئەگەر لايىق كۆرسىڭىز، ۋەزىر - ۋۇزرا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭىزنى ئېلىپ بىزنىڭكىدە مېھمان بولۇڭ، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ ۋە نۆكەرلىرى بىلەن قىزنىڭ ئۆيىگە مېھمانغا كەپتۇ. قىز بۆزچى ئاتىسى بىلەن ئانىسىنىڭ تېگىگە يەتتە قەۋەت كۆرپە سېلىپ، قىرىق قوينى سويدۇرۇپ، تۈرلۈك نازۇ نېمەتلەر بىلەن ئۇلارنى كۈتۈۋاپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا، قىز يۈزىگە يەتتە قات پەردە تارتىپ، دۇتار چېلىپ، بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر مۇبىر بايان قىلىپ بېرىپتۇ. كېيىن يۈزىدىن پەردىنى ئېلىۋېتىپتۇ. پادىشاھ ئۆز قىزى بىلەن يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ ۋە ئۆزىنى ئەيىبلەپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ، قىز ئۆز ئاتىسى بىلەن تىنچ، خاتىرجەم ھايات كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. نەشرىياتىدىن دەم ئېلىشقا چىققان

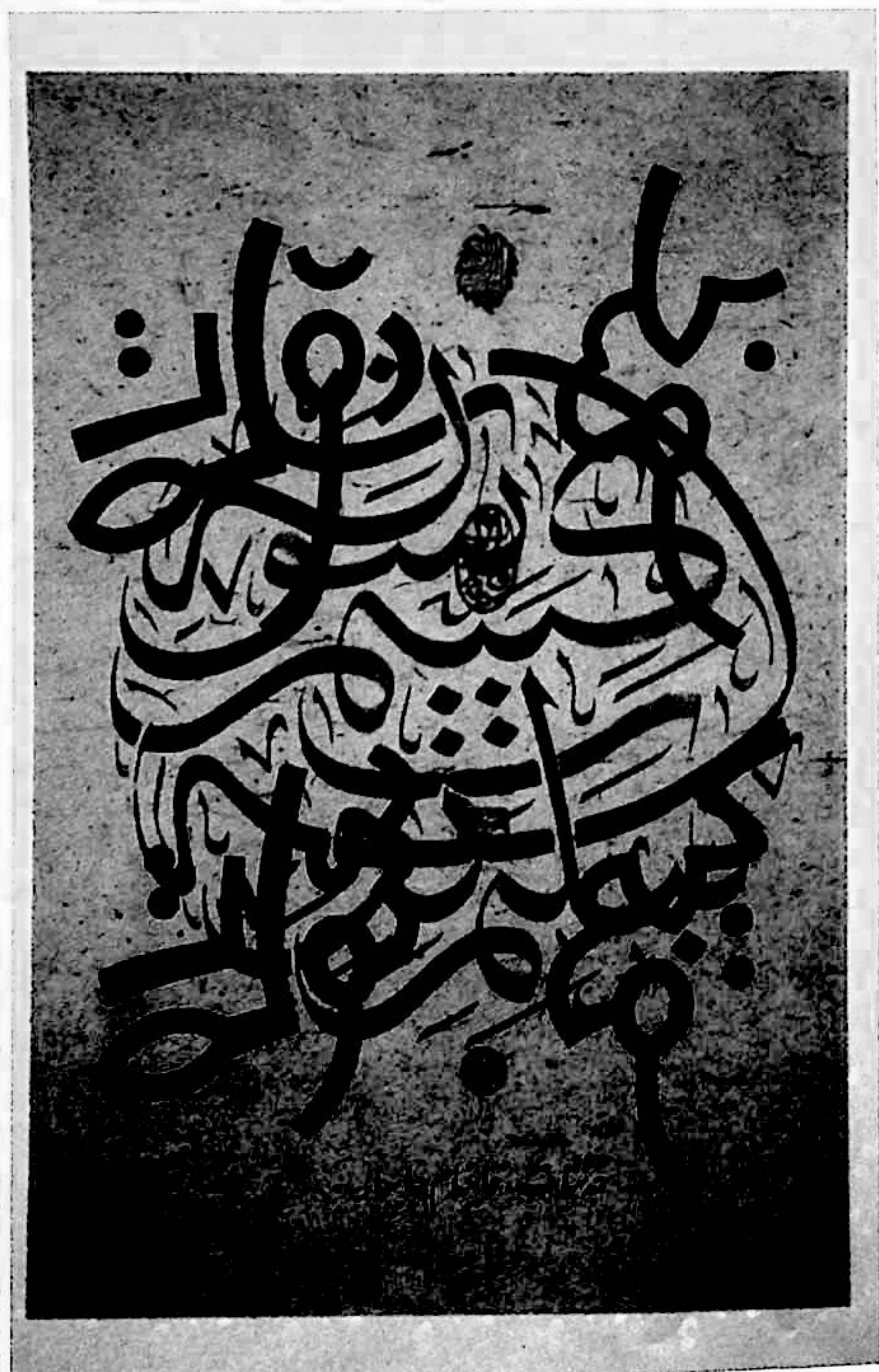
ئىچىگە تۈرلۈك گۈلدەستىلەر تۆكۈلۈشكە باشلاپتۇ. قىز بوۋايغا قاراپ: — دادا، بۇ گۈللەرنى سېۋەتكە سېلىپ پادىشاھ قەسىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈڭ. «گۈل كەلدى! گۈل كەلدى!» دەپ توۋلاڭ. ئەگەر پادىشاھنىڭ خوتۇنى چىقىپ: «گۈلىڭىزنى ساتامسىز؟» دېسە، «كۆزگە ساتمەن» دەڭ، — دەپ گەپ ئۆگىتىپتۇ. بوۋاي قىزى ئېيتقاندا كەپتۇ. «گۈل كەلدى! گۈل كەلدى!» دەپ توۋلاپ كېتىپ بارسا، پادىشاھنىڭ خانىشى چىقىپ: — گۈلۈڭ قانچە تەڭگە؟ — دەپ سوراپتۇ. — گۈلۈمنى پۇلغا ساتمايمەن، كۆزگە ساتمەن، — دەپتۇ بوۋاي. خانىش ئۆگەي قىزىنىڭ ساندۇقتا ساقلانغان ئىككى كۆزىنى ئېلىپ چىقىپ بېرىپتۇ. كېچىسى قىز كۆزلىرىنى ئۆز ئورنىغا سېلىپ، ئۇخلاپ ياتسا، غاردىكى ھېلىقى موماي كېلىپ، قىزنىڭ كۆزلىرىنى ئوڭشاپ قويۇپتۇ. قىز ئويغىنىپ كۆزىنىڭ ئەسلىگە كەلگەنلىكىدىن چەكسىز خۇشال بوپتۇ. بوۋاي ھەر كۈنى سېۋەت - سېۋەت گۈللەرنى، دۇرلارنى سېتىۋېرىپ بېيىپ كېتىپتۇ. ئۇ سۇ باشلاپ، چۆل - باياۋانلارنى ئاۋات قىپتۇ. توپىلارنى گۈلىستانغا ئايلاندۇرۇپتۇ. بىر كۈنى ئاشۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى ئوۋغا چىقىپ قارىسا، چۆل - باياۋانلارنىڭ ئاۋات بولۇپ قالغانلىقىنى، تاغ تۆپىسىدە مۇستەھكەم قورغانلار پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئىلگىرىكى ئوۋ ئوۋلىغان يەرلەردە بۆلبۇللار، تۈتۈللەر، قۇمىرلار سايرىشىۋاتقۇدەك. پادىشاھ ئادەملەردىن: (توپلاپ رەتلىگۈچى شىنجاڭ خەلق

(ئېيتىپ بەرگۈچى ئاتۇش ناھىيە ئازاق يېزا تېجەن كەنتىدىكى ئابدۇجىلىل ئىمىن ھاجى)

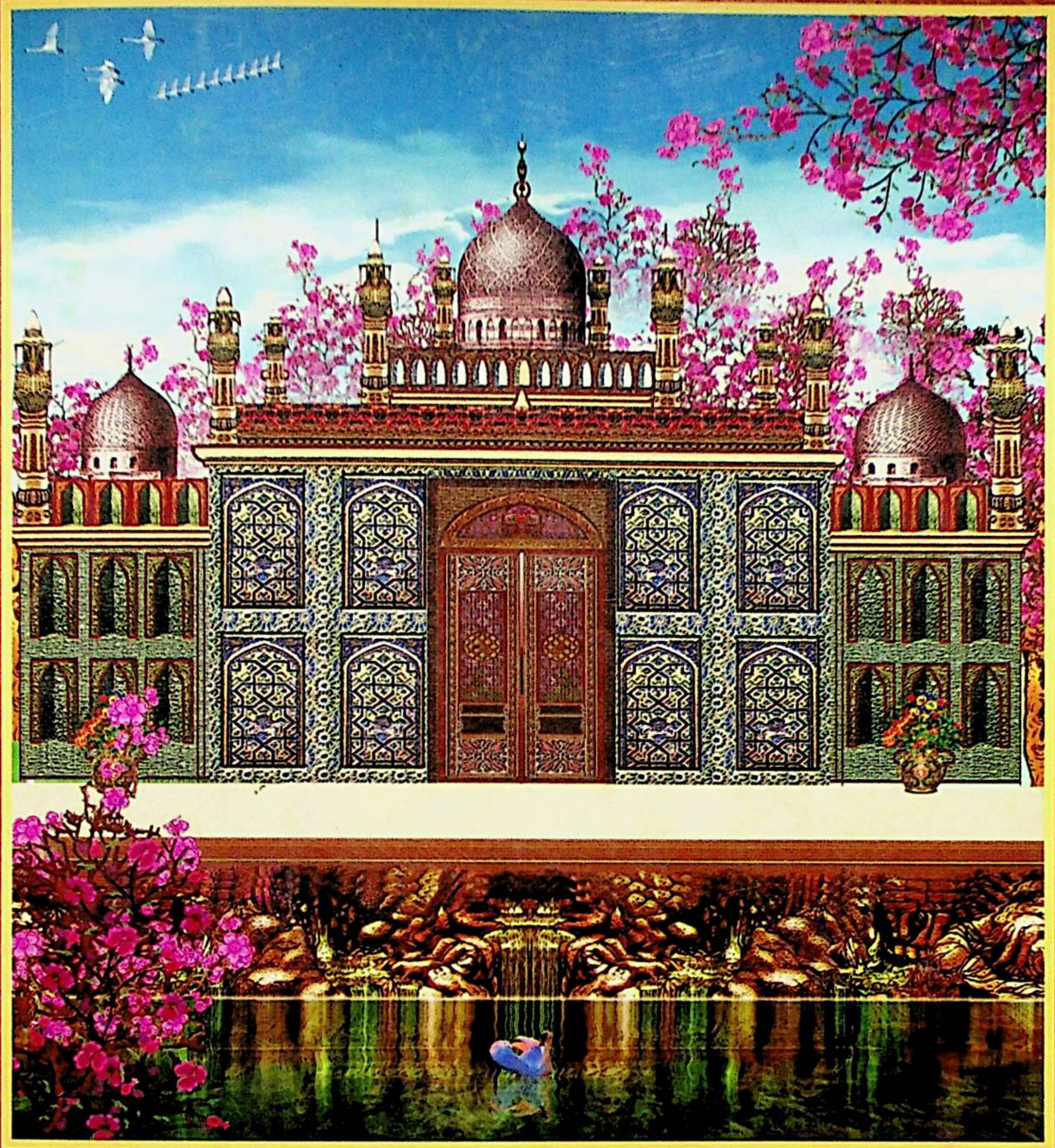

قاینام جاپیار خه تتاتلق سه نئتی ئه سه ر لیریدن تالانما

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكەتى
www.uyghurkitap.com

مۇھەممەت نەۋبەت ئىشلىگەن

نورۇز

源泉 (布拉克)

ئۇلۇق

(维吾尔文) 总137期 (قوش ئايلىق ژۇرنال) ئومۇمىي 137-سان

BULAK A BIMONTHLY JOURNAL IN UIGHUR LANGUAGE

主编:艾力·托呼提 副主编:买买提吐尔地 باش مۇھەررىرى: ئەلى توختى مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مرزىئەخمەت

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市解放南路348号)
新疆漠尔通(MORTOM)印刷有限责任公司印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر)
شىنجاڭ مورتوم (MORTOM) مەتبەئە چىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھىرىلىك پوچتا ئىدارىسى تارققاتتى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار مۇستەرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一连续出版物号:CN65-1063/
国际标准连续出版物号:ISSN 1005-0876
国外发行号:Q1118 邮政编码:830001
邮政代号:58-108 定价:7.50元
广告经营许可证号:6500006000043

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
خەلقئارالىق ئۆلچەملىك ژۇرنال نومۇرى:
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالىت نومۇرى: Q1118 پوچتا نومۇرى: 830001
پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58-108 باھاسى: 7.50 يۈەن
ئېلان تىجارىتى ئىجازەتنامىسى نومۇرى: 6500006000043